

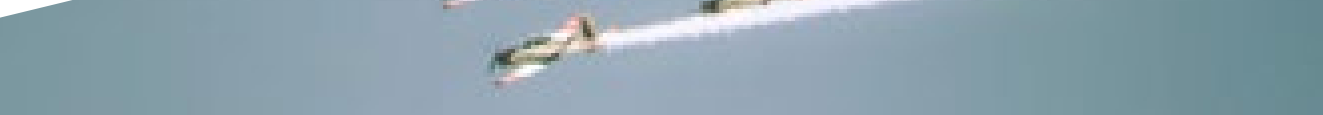
חדש

על"ה

עלון לרכז
הטיולים

להכרת הארץ, סיורים וטיולים

גיליון מס' 8

אייר תשפ"ב מאי 2022

מרכז נע"ם

מקרא טיולי בתי"ר ארץ אליעזר (גזר) הלל

שמונת טבע, שטח אש, שדה
מוקשים...

ממשיכים,

קני רכס, קני אפיק, שלוחות, מכתשים,
כפות סמויות, נאדיות, אכפים...

ממשיכים,

חניון יום, חניון לילה, חניון דרכים...

נחים.

חץ הכוון משתנה על לוח השנתות, רק
המחט מתמגנטת, שומרת על התמיד -

מצפן התשוקה אינו זקוק לתוספים,

לא נכנע לנאופים,

אינו נתן לזיופים,

לא מכיר בסופים,

מקרא מפת אהבת

מסלול טיולי בתי"ר -

מתחדש בכסופים,

מתפרע בנופים,

מתמשיכים,

ממשיכים,

נמשכים -

אל"ר.

ממשיכים,

צוקים, מעוקים, מדרונות

תלולים...

ממשיכים,

קני מתח גבוה, גדרות
אבנים, חרבות, מגדלים,

מעונות, בארות, בורות,

ברכות, מפלים...

ממשיכים,

עצי פרי, עצי הדר, חרש,

זיתים, גפנים, שבילים,

אדמת טרשים, חוליות,

בצות, סחף נחלים,

קני גבה, קני גבול -

ירקים, כחלים, סגלים...

ממשיכים,

עץ בודד, מערה, טחנת

מים, תחנת שאיבה,

קבר שיח, כנסיה, בית

כנסת, מחצבה...

ממשיכים,

עורכים: ד"ר שיש אלי, חדווה בן סיני

חברי המערכת: אברגיל חיליק, ארליך אורי, בדש יהודית, גרינברג טל,

ניומן איל, פז חדד אתי, קימפלד אדווה, ורד סבאג, שניט אורית.

עריכה לשונית: אפרת חבה

הפקה: מרכז נע"ם (נוף, עם, מורשת), משה סיטבון

עיצוב והדפסה: דפוס הסביונים בע"מ יהוד

כתובת המערכת: ע.ל.ה חדש - מרכז נע"ם, רחוב קפלן 42, פתח תקווה

ע.ל.ה חדש' במרשתת: [מינהלת הטיולים, של"ח וידיעת הארץ -](https://edu.gov.il/noar/tiulim/Pages/homepage.aspx)

<https://edu.gov.il/noar/tiulim/Pages/homepage.aspx>

6	יצירות יוצרות לאומיות
9	אתר לאומי הקסטל
12	סיור בתל ירמות
15	שואה וגבורה ביער הקדושים
18	בדרכו של הרצל
21	אל נופי ואדי פוכין
24	להתברך בברכת הטל
26	סיור שקיעה קייצי בעקבות מלך ישראל
29	מסע מעצב זהות
32	מציני דרך
35	נר ודגל
38	מבצע ברוש
41	בית מורשת משטרת ישראל
44	סיור דילמות בעקבות חברי המחתרות
47	הרצל פינת אחד העם
50	מן הקיץ אל הקיץ
53	אין לך מושג כמה אני מעריכה את דעתך!
55	יער נגיש
58	ציפורים ולאומיות
61	לצבי יש בעיה
64	אקסודוס
67	כמה מחשבות על מורשת קרב
69	דברים שלא ידעתם על האש
72	לא ידעתי לאן אני הולכת...
74	מתודה בשדה
77	ניחוחות מהשדה
79	חידודי חודש הלאום
81	פתק כיס - מהגורן

"קיץ - אור הקיץ - רוח קיץ"
קיץ - בחוצות וגם בבית
קיץ של תכלת עם שמש הוללת
ורח מדבר
קיץ בלי סוף מתמשך על החוף
עם תפילה לקיץ הבא..."
רימונה די-נור

מחנכים בשדה, מדריכים, מורים אוהבי הארץ ושביליה קוראים יקרים, שלום רב

כשהשדות החלו מזהיבים, הימים מתארכים והשקיעות צובעות באדום את השמים אנחנו חשים שהקיץ כבר כאן. שבועות אחרונים של התארגנות לקראת חופשת הקיץ ליקטנו רעיונות לסיורים, פעילויות וסיפורים מעניינים כצידה לדרך, כדי שתוכלו לצנן את הימים הבאים.

בגיליונות השנה התמקדנו בכל רבעון בשני מוקדים: עונת השנה הרלוונטית ונושא שמתחבר לחגים והמועדים באותו הרבעון. בין הנושאים בהם עסקנו: אחדות, מעורבות חברתית וקהילתית, סיום והתחדשות, ציונות.

בגיליון זה בחרנו להתייחס לאירועים ברוח החודש הלאומי מתום ימי הפסח ועד חג השבועות: יום השואה, יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ונפגעי פעולות האיבה, יום העצמאות, יום ירושלים, וכמובן הקיץ שכבר נמצא כאן.

גיליון זה חותם שתי שנות פעילות משותפת עם אגודת אכסניות הנוער שמסייעת בהפקת הגיליונות וכמובן הגופים השונים השותפים למגוון ההצעות והבאתם לעיונכם ושימושכם. זו הזדמנות נאותה לומר לכולם תודה והערכה רבה על השותפות והסיוע.

הגיליונות שהופקו בשנתיים האחרונות גדושים ברעיונות לסיורים וטיולים, סיפורים ואמצעי המחשה, וברעיונות להפעלת תלמידים ומודרכים בכל הנוגע להכרת הארץ ואהבתה.

בקישור שלהלן תוכלו לעיין ולהשתמש בכלל הגיליונות שיצאו לאור עד עתה:

<https://edu.gov.il/noar/tiulim/teachers/Pages/ale.aspx>

אנו מקווים שתיהנו משלל הכתבות, הסיורים, הפעילויות והסיפורים המוצעים לכם בגיליון זה.
קריאה נעימה,

בברכת חג שבועות שמח,

נפגש בשבילים

חדווה בן סיני

מרכזת המערכת של"ח וידיעת הארץ

ד"ר אלי שיש

מנהל אגף של"ח וידיעת הארץ

עשינו כל שביכולתנו כדי להעניק קרדיט ליוצרי הצילומים, האיורים מפות והכתבים. אם נפלה טעות, אנא כתבו לנו ונתקן. כן נשמח לקבל מכם, הקוראים, המלצות כתבות וחומרים רלוונטיים והערות לשיפור ולהתאמת גיליונות "על"ה חדש" לצורכיהם.

יצירות יוצרות לאומיות:

סיור בעקבות הקשר שבין אומנות ללאומיות במרחב תל חי

ליאור שמש*

יער קק"ל, גן לאומי תל חי. קרדיט - צילום: אנ"א

את היום נפתח באנ"א תל חי, הממוקמת במורדות אצבע הגליל ושתחתיה פרוס נוף עמק החולה המרהיב. ממרפסת התצפית המופלאה שבאכסניה, נבחין בעונה זו בשדות הקצורים כיאה לחג הקציר, באחרונות השלוגיות שעל פסגת החרמון וברמת הגולן באופק. התבליט והמסבירן שבמרפסת יעזרו לנו לזהות אתרים במרחב ולהבין לעומק את הסוגיות הלאומיות שהתעוררו באזור, כמו: המלחמה על המים, ייבוש החולה, והתהוות הגבולות. כחוויה משלימה לתצפית ולסיור, מומלץ להשתתף בתוכנית החינוכית המוצעת באכסניה, "יושבים על הגדר", שכוללת מיצג אורקולי ותחרות ידע אינטראקטיבית.

בחג השבועות, החל בתחילת הקיץ, קוצרים את ראשית התבואה. פעולה הנועלת שנה חקלאית שהחלה עם חרישת השדות וזריעתם. בתקופת בית המקדש, היה נהוג להקריב קורבן לחם מביכורי החיטה. בימינו, חג השבועות נועל פרק חשוב במעגל השנה היהודי-ישראלי. ימי הזיכרון לשואה ולגבורה, לנפגעי פעולות האיבה ולחללי צה"ל, כמו גם יום העצמאות, מזכירים לנו את אלו שהקריבו את חייהם בדרך להקמתה של מדינה יהודית ולמענה.

צילום: אנ"א

מהאכסניה נעלה ברגל או ברכב אל נקודת ההתחלה של הסיור באנדרטת האריה השואג, שניצבת גם היא מעל נוף העמק. האזור שאליו נצפה היה מוקד למחלוקת בין בריטניה לצרפת לאחר מלחמת העולם הראשונה, ולאחר מכן בין

בעשור הראשון למדינה, שבו עלו ארצה רבבות יהודים בעלי תרבות ומנהגים שונים, עוגנו ימי הזיכרון הללו בחוק ברצון לייצר מכנה משותף, זיכרון קולקטיבי ולאומי שיאחד את העולים ושייצור אתוס ישראלי חדש. כדי לתמוך בציון המועדים החדשים שנוספו ללוח השנה, עשתה המדינה שימוש מרתק בכלי נוסף - באומנות. אומנות היא כלי המשמש לא רק לקישוט, אלא גם להעברת מסרים לציבור. בסיור רגלי קליל, שמתחיל באנדרטת האריה השואג ושוארכו כשעתיים, נצעד בטבע ונתרשם מהדרך שבה השתמש הממסד הציוני באומנות להבניית זיכרון לאומי.

*מורת דרך, תכניות חינוכיות, אנ"א.

צרפת לערבים המקומיים, מה שערער את המצב הביטחוני במרחב באותה תקופה. נסיבות אלו היו הרקע למאורעות תל חי - נקודת התיישבות יהודית באצבע הגליל שנודעה בעיקר בזכות קרב של קומץ לוחמים יהודים בהשתתפותו של יוסף טרומפלדור מול כוח ערבי מקומי. שמונה מתיישבים יהודים נהרגו כאן באותם אירועים, ועל שמם קרויה קריית שמונה שמדרום, ולזכרם הוקמה ב 1934, בחסות המוסדות הלאומיים, האנדרטה בעיצובו של אברהם מלניקוב. האנדרטה מוקמה מעל קבר אחים של הנופלים והיא נחשבת לאחת האנדרטות העבריות הראשונות המבטאות לאומיות ארצישראלית: יללת האריה, חיה המייצגת כוח, מביעה את כאב האובדן. פני האריה מופנות מזרחה, אל השמש העולה ואל מסופוטמיה, בהשפעת הפיסול המצרי והאשורי. זוהי דוגמה ליצירות ששימשו השראה לאומנות כנענית, שביקשה להדגיש את הקשר שבין עמי כנען והמזרח על תרבותם העשירה ובין העם העברי בארץ ישראל במאה ה-20.

שביל הפצועים. צילום: אנ"א

אנדרטת הארי השואג בבית הקברות של כפר גלעדי.

נרד ממרפסת התצפית של האנדרטה ונצעד דרומה בשביל ישראל. המקטע הקצר שבו נצעד מדגים לנו בצורה הטובה ביותר כיצד גם סימון שביל הוא כלי לייצור זיכרון לאומי. במקטע זה, במקביל לשביל ישראל, עובר גם "שביל הפצועים" - שביל מקומי קצר מחצר תל חי לכפר גלעדי המנציח את המסלול שבו צעדו לוחמי תל חי לאחר הקרב. את שביל הפצועים מסמנים סלעים גדולים בצידי הדרך ובהם פרטים על המאורעות - ניסיון להטמיע את אירועי תל חי בזיכרון הקולקטיבי. בהקשר זה, נציין שגם שביל ישראל הוא כלי ליצירת לאומיות. בהיותו חוצה את ישראל מצפון לדרום, הוא מאפשר היכרות של המטיילים עם המרחב הנופי והאנושי הישראלי ומעודד גאווה מקומית. בתכנונו, הושם דגש בייצוג של הנוף הארצישראלי המגוון. אפילו הצבעים שנבחרו לסימון מייצגים את המדבר (כתום), את הים (כחול) ואת השלג (לבן).

קרדיטציה צילום: אנ"א

דני קרוון, דליה מאירי - הגיעו הנה כדי ליצור ולהשאיר אחריהם למעלה משישים עבודות שיהיו לנקודות עניין מסקרנות ולחלק בלתי נפרד מהנוף. שוטטות בשבילים הצרים שבין הפסלים תזמן לנו בנוסף למפגש עם יצירות סטטיות גם פסלים דינמיים שמתהווים וצומחים עם הזמן. פסל נפלא כזה, בשם "ספר הטבע", עשה האומן טים אולריקס מגרמניה כשיצר מצבות אבן ובתוכן נטע עץ זית. הפסל מייצג את המתח שבין עץ הזית, המסמל את החיים, למצבות, שמסמלות את המוות. אולי הוא מציג אף את התגברות החיים על המוות.

נתקדם דרומה לכיוון תל רועים, תל ארכיאולוגי קטן ובו מוצב צבאי נטוש שבמדרון הדרומי שלו נמצא אחד הפסלים המפורסמים באזור, זוהי התחנה האחרונה בסיוורנו. שם, בין עצי הזית, נחפש קשת גדולה עשויה סלעי בזלת. אבני בזלת אופייניות לגליל העליון המזרחי, והאומן דוד פיין הציב אותן זו על גבי זו עד שנוצרה קשת. לא רחוק מכאן, בתל דן, נמצאה אחת הקשתות הקדומות בעולם, וייתכן שהייתה ההשראה לפסל. בניית קשת דורשת מיומנות גבוהה שכן אבן תומכת באבן והסוד הוא להניח נכון את אבן הראשה. גם הקשת שמולנו מוחזקת באבנים בלבד והיא שער למרחב שכן נוף עמק החולה וקריית שמונה נשקפים מתוכה. כמו האבנים שתומכות זו בזו ליצירת הקשת המקומית, כך גם האומנות, כפי שראינו בסיוור, היא האבן התומכת בתהליך יצירת הזיכרון הלאומי ובחיבור האדם למרחב הנופי של תל חי.

שלפנינו מספר לנו על הקשר שבין האומנות לציונות כבר מראשיתה. שץ היה אומן יהודי וציוני נלהב שסלל את הדרך לדורות של אומנים שהגיעו אחריו. הוא התפרסם בזכות עבודותיו שעסקו בדמויות תנכיות, כמו זו שלפנינו, שבאמצעותן ביטא את רעיון תחייתו של עם ישראל. כדי להבטיח צמיחה של אומנים עבריים נוספים, ייסד שץ את "בצלאל", שהיה בית הספר העברי הראשון לאומנות בארץ ישראל.

בשנות השמונים והתשעים, התקיימו ביער פסטיבלי פיסול שערכו הרשויות במטרה להנכיח את הזיכרון הלאומי במרחב באמצעות אומנות בטבע. אומנים מהארץ ומחו"ל - כמו יגאל תומרקין, מנשה קדישמן, דני קרוון, דליה מאירי - הגיעו הנה כדי ליצור ולהשאיר אחריהם למעלה משישים עבודות שיהיו לנקודות עניין מסקרנות ולחלק בלתי נפרד מהנוף

"יושבים על הגדר" / תכנית חינוכית אנ"א תל חי

המרכז החינוכי באנ"א תל חי מציע פעילות חינוכית להעמקת הידע על ההתיישבות באצבע הגליל. באמצעות דגם תלת ממדי הממוקם בעמדת תצפית מרהיבה, באמצעות מיצג אורקולי ובאמצעות תחרות ידע מלהיבה, המרכז מבקש לחשוף את המשתתפים לאבני דרך בהתפתחות האזור: קרב תל חי, ייבוש החולה, המלחמה על המים; ולסוגיות קיומיות וערכיות אשר עיצבו אותו: התהוות הגבולות, החיים תחת איום ביטחוני, אדם וטבע ועוד.

נתקדם דרומה ונחצה במנהרה את כביש 9977 ומשם נמשיך בשביל העפר. משמאלנו נראה את חצר תל חי, חווה חקלאית נטושה ששוחזרה עם קום המדינה ונבנתה כאתר הנצחה לקרב הגבורה בתל חי ומורשתם של לוחמיו. החצר היא כיום מוזיאון בתשלום וחלק ממרחב גן לאומי תל חי, שמטרתו להנכיח את האירועים בזיכרון הקולקטיבי הישראלי. הגן הלאומי מתפרס מהכביש שאותו חצינו בצפון ועד קריית שמונה בדרום, על מורדות המדרון היורד מאצבע הגליל. דרך העפר שבה אנו צועדים חוצה יער קק"ל המכונה "גן הפסלים", וביניהם נשוטט כעת.

בשנות השמונים והתשעים, התקיימו ביער פסטיבלי פיסול שערכו הרשויות במטרה להנכיח את הזיכרון הלאומי במרחב באמצעות אומנות בטבע. אומנים מהארץ ומחו"ל - כמו יגאל תומרקין, מנשה קדישמן,

פעילויות חינוכיות אנ"א תל חי

איל מטרני*

של"ח
מחלקת חינוך

חווית הביקור במקום

תחנות המסלול ממחישות ארבעה ערכי יסוד שבאו לידי ביטוי בעת הקרבות: נחישות, רעות, מנהיגות ואמינות. הדרך שבה הערכים מוצגים לקוחה מעולם הלמידה ההתנסותית, כלומר: למידה אגב התנסות ואגב פעילות, שבמרכזה מושגים וערכים, ניתוח התנהגות קבוצה, הפקת לקחים ועיבוד הפעילות.

הסיור מתחיל בסרט מקדים, הנותן רקע לקרבות ולפעילות, ממשיך בארבע תחנות פעילות ומסתיים בהקרנת מיצג מסכם. התחנות מיועדות למשימה קבוצתית שבדרך הפעלתית מעלה ערך לידי עשייה משותפת. בתחילת כל תחנה שלט הסבר, ואפשר שאחד המשתתפים יקרא את הכתוב בו. בתום ביצוע המשימות בתחנות, אפשר לעלות לתצפית מגג בית המוכתר. לסיום, יורדים בדרך הנופית, שבחורף ובאביב היא ירוקה ופורחת.

צילום: ארכיון רשות הטבע והגנים הלאומיים

צילום: ארכיון רשות הטבע והגנים הלאומיים

לעיתים, המדריך ירצה לאסוף את הקבוצה לפני הסיור או לאחריו לצורך הכנה או סיכום. לשם כך, אפשר לנצל את פניות הלמידה הנמצאות במקום, את חורשת האורנים או את קצה הדרך הנופית, סמוך לקופת האתר.

משך הסיור הוא כשעתיים. אופי הפעילות מחייב התקדמות רצופה של קבוצות כדי שאחת לא תפריע לאחרת ולא תעכב את ההתקדמות. לכן נדרשת תשומת לב של מובילי הקבוצות שלא לשהות בתחנה מעבר לזמן שהוקצה לכך. אם לאחר הפעילות רוצים לעבד עם המשתתפים את החוויה ואת הערך, יש להתרחק מעט כדי לא להפריע למבקרים אחרים.

סרטים ותחנות אימון ערכי

סרט פתיחה - הסרט מופעל בלחיצה על כפתור השפה המבוקשת. הסרט מספק רקע לסיפור הקרבות ולתחנות שבמסלול.

נחישות - בעבודת צוות ובשיתוף פעולה, המשתתפים יצטרכו לעבור בזמן קצוב מ"תל אביב" ל"ירושלים" או להיפך, כשהם עומדים על מספר מצומצם של לוחות עץ שיש לקדם יחד לכיוון המבוקש. רק עבודה שיטתית ומגובשת תאפשר ביצוע המשימה בזמן.

כיבוש הקסטל היה חיוני להצלחת מבצע נחשון, שנועד להשתלט על הדרכים העולות לירושלים כחלק מהמאבק על הדרך לירושלים בעת מלחמת העצמאות. בליל שניים באפריל 1948, כבשה פלוגת פלמ"ח את הקסטל ואת המשלטים הסמוכים. לאחר מכן, התארגנה פלוגת חי"ש של ההגנה להגנתם. ביום למחרת, ניסו הערבים להשיב את המקום לידיהם, ואחר הצוהריים תקפו את משלט נחשון והרגו שלושה לוחמים. המשלט ננטש, ולוחמי הפלמ"ח וההגנה חברו לכוחות העייפים שעל ההר וקיוו לשווא לתגבורת. המתקפות על ההר לא פסקו. בין 8-11 באפריל, התחוללו קרבות עזים, ובהם נהרג מפקד הכוחות הערביים באזור, עבד קאדר אל חוסייני.

מקרב השמונה באפריל, זכורה פקודת הנסיגה של מ"כ הפלמ"ח שמעון אלפסי: "הטוראים ייסוגו, המפקדים יחפו על נסיגתם". כל מפקדי כוח הנסיגה נהרגו.

צילום: ארכיון רשות הטבע והגנים הלאומיים

חשיבות הקרב על הקסטל נובעת מכך שהתאפשרה בו פתיחה זמנית של הדרך לירושלים, מורשת פקודתו של אלפסי, ומכך שלראשונה ניהלו לוחמי הפלמ"ח קרב בשעות הלילה.

צילום: ארכיון רשות הטבע והגנים הלאומיים

רעות - המשתתפים יצטרכו לעבור מחבל לחבל בלי לגעת באחרים ובזמן קצוב, דבר המחייב סיוע, תמיכה וגם ויתור למרות הקושי שבהחזקת החבלים בידיים. אסור ליפול מהקורה.

מנהיגות - ברוח דבריו של אלפסי, התחנה בוחנת מנהיגות של מפקדים, תכנון וניהול צוות במטרה להצליח ב"השתלטות" על כמה שיותר אריחי עץ ביחס לקבוצה השנייה. הפעילות כוללת זמן תכנון וזמן ביצוע בשני סבבים.

אמינות - בבונקר שנבנה בשנות החמישים, כאשר הירדנים היו מצפון, המשתתפים יצטרכו לענות על שאלות הקשורות לסיפורו של הקסטל. לחיצה בזמן ויחד על התשובות הנכונות על ידי כל המשתתפים תוביל לסיום המשימה בהצלחה. הפעילות דורשת התמודדות בלחץ זמנים, ברעש ובחלל צפוף.

מיצג הקרב - הסרט, שאורך כ-11 דקות, מוקרן בתוך בור מים מתקופת בית שני. בהשראת הלוחמים, הוא מתאר את מהלכי הקרבות ומעלה את זכרם של אותם אלמונים שמתו בקרבות.

אופי ההדרכה

בניגוד לטיולים רגילים, מובילי הקבוצות נדרשים לשלב ידע על ההיסטוריה של הקסטל עם ידע ועם מיומנות בהפעלת התחנות ובתיווך ובעיבוד של הפעילות ההידודית. לכן אנו ממליצים להכיר היטב את האתר, לתרגל מראש את הפעלת התלמידים בתחנות ולהבין את הקשר שלהם לסיפור הקרב - אחרת הן יהיו משחק גרידא ללא קשר לסיפורו של המקום.

לשם כך, יש כלי עזר מצוין - **"מדריך למדריך"**. באתר רשות הטבע והגנים (בדף "אתר לאומי הקסטל"), מופיעה חוברת "מדריך למדריך" דיגיטלית, המספקת הסברים על המסלול ועל דרכי ההפעלה בתחנות ההתנסות. כמו כן, מופיעים בה סיפורים על מאחורי הקלעים.

לתשומת לב המדריכים

הליכה בתעלות, בבונקרים ובכלל במקומות חשוכים מרגשת ומעניינת, אך יש כאלה שעלולים לפחד מהשהייה בחללים הצרים, מהרעש ומהחושך. כדאי להזהיר מראש את המשתתפים ולאפשר עיקוף מבחוץ אל הנקודה הבאה לפני כניסה לחלל.

פעילות עצמית - לעתים מגיעים בקבוצה קטנה. יש להתאים את הפעילות לגודל הקבוצה (פחות לוחות בדרך הנחישות, הישג קבוצתי משותף בעמדת המנהיגות והצבעה בשתי הידיים בעמדת האמינות לאחר שהמשתתפים ראו את התשובות בחדר השני).

הגעה

אתר לאומי הקסטל שוכן בפאתי היישוב מבשרת ציון שבהרי ירושלים. הגישה לאתר היא מכביש תל אביב-ירושלים (כביש 1).

לבאים ממחלף הראל, יש לפנות ימינה לרחבת העצמאות. לאחר מבנה המועצה (משמאל), יש לפנות ימינה ברחוב קק"ל ולהמשיך עד שער הכניסה לאתר. הפנייה ימינה משולטת.

כתבו בוויז: אתר לאומי הקסטל.

חשיבות הקרב על הקסטל נובעת מכך שהתאפשרה בו פתיחה זמנית של הדרך לירושלים, מורשת פקודתו של אלפסי, ומכך שלראשונה ניהלו לוחמי הפלמ"ח קרב בשעות הלילה.

אתרים סמוכים

חאן שער הגיא - מרכז למורשת מבקיעי הדרך לירושלים במלחמת העצמאות. בעזרת סרטים והפעלות, מסופר על הניסיונות להבקיע את הדרך לירושלים על ידי שיירות שבהן גברים ונשים, לוחמים ואזרחים.

בית הקברות הצבאי בקריית ענבים - שבו נקברו, בין היתר, חללי ההגנה, הפלמ"ח וצה"ל אשר נהרגו בקרבות על פריצת הדרך לירושלים. בבית הקברות ניצבת אנדרטה לזכרם.

שימו לב

- הביקור מחייב **הרשמה מיוחדת לקבוצות** וכרוך בתשלום. יש להגיע מספיק זמן לפני המועד שנקבע כדי לאפשר לקבוצה להתארגן ולהתחיל בזמן שנקבע.
- המסלול המרכזי של הפעילות מובנה (סרטים ותחנות אימון ערכי), וכל תחנה תלוי באחרות מבחינת זמנים. אין אפשרות להתעכב בתחנות כדי לא לפגוע בקבוצות אחרות. לכן התיווך והעיבוד של כל תחנה ייעשה מחוצה לה.
- באתר חניון לילה מוסדר.
- בדף "אתר לאומי קסטל" באתר האינטרנט של רשות הטבע והגנים, מוצגת הצעה לטקס לקיום בעת הביקור.

סיור בתל ירמות

עומר שלו*

על ראש גבעה נישאה בשפלת יהודה, מתנשא אחד התלים הארכיאולוגיים החשובים והמיוחדים, אך הפחות מוכרים, בארץ ישראל: תל ירמות. כשהוא מוקף מכל עבריו בשכונות החדשות של רמת בית שמש, תל ירמות משמש מרחב לא רק לסיור ארכיאולוגי, אלא גם ללימוד ולשיחה על המורכבויות הכרוכות בשימור מול פיתוח, על חשיבותו של הטבע העירוני ועל שימור המורשת התרבותית של תושבי הארץ הזו למען הדורות הבאים.

רגע לפני היציאה לחופשת הקיץ, כשאתם מתכננים את שנת הפעילות הבאה - הטיולים, הסיורים וימי הגיחה - אנחנו מזמינים אתכם למסע היכרות עם תל ירמות.

ביצורים, ארמונות ועירוניות בת 5,000 שנה

תל ירמות, ששטחו הכולל הוא כ-180 דונם, נחלק לשני חלקים עיקריים: אקרופוליס, עיר עליונה, המתנשאת בחלקו המזרחי של התל, ועיר תחתונה, הבנויה על גבי מדרגות מלאכותיות המשתפלות לכיוון מערב. בחפירות הארכיאולוגיות שנערכו באתר, נחשפה עיר גדולת ממדים, מן הגדולות

חומת העיר ירמות והכבש העולה אל השער, צילום: עומר שלו

והחשובות בארץ, המתוארכת לתקופת הברונזה הקדומה (סביב 2500-3100 לפני הספירה).

מבט כללי על תל ירמות, צילום: סקיי וויי, עבור רשות העתיקות

הסיור הארכיאולוגי מתחיל בשער הקדום של העיר, המשולב בחומה שהקיפה את התל מכל עבריו. הביצור המונומנטלי, הבנוי אבני ענק, השתמר לגובה של כשבעה מטרים, אך על פי הערכות, התנשאה חומת העיר אף גבוה יותר, אולי לגובה של כ-12 מטר. השער מלמד על שיטות ההגנה הקדומות: יצירת מעלה שיקשה על

*מנהל המרכז הארכיאולוגי לחינוך ולקהילה, מרחב ירושלים, רשות העתיקות.

נסו לדמיין את תחושותיו של המבקר בעיר, שאך עלה בשער. הוא ודאי התרשם מגובהה של החומה ומעוצמתה. סביר להניח שפגש בחייל או בשומר שדרש לבחון את סיבת ביקורו. והינה, הדבר הראשון שאותו מבקר רואה לאחר שקיבל את האישור להיכנס לירמות, זהו קיר מונומנטלי, 70 מטר אורכו ושבעה מטרים גובהו.

הנכנסים ושיאפשר יתרון גובה למגני העיר; הצרת נתיב הכניסה כך שרק קבוצת לוחמים קטנה תוכל להסתער על השער; בניית הפתח בזווית כך שהנכנסים צריכים לבצע פנייה ובכך להאט את מהירות כניסתם, ואם כבר לבצע פנייה - השער בנוי בפנייה לכיוון ימין, כך שהחיילים, האוחזים בחרב ביד ימין, יהיו מוגנים פחות וחשופים יותר למגני העיר.

מסלול הביקור בתל ירמות. רשות העתיקות

העולה בשער ימצא את עצמו סמוך לארמון המפורסם של תל ירמות, מבנה ייחודי שאין לו מקבילות בארכיאולוגיה של ארץ ישראל מתקופת הברונזה הקדומה. מומלץ להמתין טרם הכניסה לארמון ולצעוד לכיוון שכונת המגורים הסמוכה אל הארמון. בדרכנו אליה, נצמד לאורך שניים מהקירות ההיקפיים של הארמון: קירות איתנים הבנויים מסד של אבן (ונדבכים של לבני בוצ' אשר לא השתמרו), מחוזקים באומנות תמך, שאנו מכנים "שיניות", אשר בנויה במרווחים קבועים לאורך קירותיו ההיקפיים של הארמון.

סמטה המפרידה בין הארמון ובין שכונת המגורים, צילום: סקיי ווי, עבור רשות העתיקות

מטרת השיניות היא קודם כול פונקציונלית. כאמור, אלו אומנות תמך שנועדה לאפשר לבנות את קירותיו ההיקפיים של הארמון לגובה רב מאוד, לא פחות

משבעה מטר ואף יותר. מלבד האלמנט ההגנתי הברור מאליו, יש בגובהה של הקירות ובמסיביות שלהם גם אלמנט פסיכולוגי חשוב מאוד כלפי מי שחי בתל ירמות ושביקר בה בימי קדם. נסו לדמיין את תחושותיו של המבקר בעיר, שאך עלה בשער. הוא ודאי התרשם מגובהה של החומה ומעוצמתה. סביר להניח שפגש בחייל או בשומר שדרש לבחון את סיבת ביקורו. והינה, הדבר הראשון שאותו מבקר רואה לאחר שקיבל את האישור להיכנס לירמות, זהו קיר מונומנטלי, 70 מטר אורכו ושבעה מטרים גובהו.

השיניות הן דוגמה למרכיב נוסף וייחודי בארמון - השימוש ביחידת מידה קבועה לבניית הארמון - האמה המלכותית המצרית. האמה המלכותית המצרית מוכרת לנו ממקורות היסטוריים ומצויורי קיר במצרים. גודלה הוא אמה, ממרפק עד קצות האצבעות, ועוד ארבע אצבעות. במונחים שלנו היום, אורכה של האמה המלכותית המצרית הוא 52.25 ס"מ. כל המרכיבים בארמון (כלומר, רוחב הקירות, רוחב פתחי הדלתות, רוחב החדרים השונים ועוד) בנויים בכפולות של האמה המלכותית המצרית. בקירות ההיקפיים של הארמון, בשיניות, השימוש ביחידת מידה קבועה בולט לעין, גם לעין שאינה מיומנת במידות עתיקות.

כאמור, היינו בדרכנו אל שכונת המגורים. נקודה זו משקפת, במבט אחד, את אחד המרכיבים המשמעותיים ביותר בעירוניות הקדומה. מצד אחד - הארמון, על קירותיו האיתנים, על השימוש באמת מידה קבועה, על האחידות שבו. ומן הצד האחר - בליל של קירות שמרכיבים חדרים קטנים וחצרות שבהם חיו האנשים הפשוטים של תל ירמות.

הכניסה אל הארמון נמצאת במוֹרֵד הַחֹמַיִם הסמטה, אחרי נקודת ביקורת נוספת בדמות צמד קירות שמחייבים לעשות סיבוב קטן לפני שנכנסים אל הארמון.

הצמודה אל התל. הסמיכות של העיר החדשה אל התל הקדום - שאינו רק אתר ארכיאולוגי, אלא גם מוקד של טבע עירוני - פותחת אפשרות לדיון על פיתוח מול שימור.

תלמידות מהעיר בית שמש בפעילות בתל ירמות, צילום: שי הקשר, רשות העתיקות

המיזם הארכיאולוגי חינוכי בתל ירמות

חפירות ארכיאולוגיות מתקיימות באתר תל ירמות החל משנת 1970. אמנון בן תור - מי שהיה אז חוקר צעיר והיום הוא פרופ' אמירטוס מהאוניברסיטה העברית - קיים אז את עונת החפירות הראשונה בתל. אך את עיקר החפירות באתר ניהל במשך למעלה משלושים שנה פרופ' פייר דה-מירושדג'י מטעם מכון המחקר הצרפתי. במשך שנים רבות, היו חשיבותו של תל ירמות וייחודיותו מוכרות כמעט אך ורק בקרב הקהילה הארכיאולוגית.

כתוצאה מהפיתוח המואץ של העיר בית שמש ומהעובדה כי אתר ארכיאולוגי חשוב כל כך נהיה, למעשה, למובלעת בתוך שטח עירוני, יזמה רשות העתיקות, במימון משרד הבינוי והשיכון, פרויקט לעיצובו של תל ירמות כפארק ארכיאולוגי פתוח ונגיש. החל משנת 2016, נערכות באתר חפירות ארכיאולוגיות ועבודות שימור והנגשה. לצד אלו, מתקיימת במקום פעילות חינוכית וקהלית שנועדה לחשוף את הציבור לתל ירמות. כחלק מפעילות זו, השתתפו מאות רבות של תלמידים בחפירות ארכיאולוגיות באתר וערכו בו סיורים ופעילויות נוספות. בחגים אנחנו מקיימים ימים פתוחים למשפחות, הכוללים סדנות ארכיאולוגיות, התנסות בהכנת לבני בוצ' ועוד.

סיור למשפחות באתר, צילום: יניב ברמן, עבור רשות העתיקות

אך לאחר שעולים בשלוש מדרגות רחבות, המבקר נכנס אל מבנה שהיה אולי המפואר ביותר בתקופת הברונזה הקדומה - אל אולם העמודים. תשעה בסיסי עמודים מגולפים באבן החזיקו קורות עץ אדירות ותמכו בתקרה הגבוהה. ספסלים שנחשפו לאורך הקירות, לצד קנקנים גדולים ומגשים - אשר ודאי היו מלאים כל טוב ונמצאו על הרצפה - מלמדים כי אולם העמודים נועד לאירוח המבקרים ולהצגת מצג של שפע ושל פאר.

נקודת הסיום של הסיור נמצאת במרפסת התצפית, וממנה אפשר להתרשם מגודלו של הארמון (כ-6,000 מ"ר). בדרכנו לשם, נעבור על פני סדרת חדרים קטנים יותר ופונקציונליים, ללא ספסלים, אשר שימשו כמחסנים. עשרות קנקני אגירה נמצאו בחפירות הארכיאולוגיות של חדרים אלו, דבר שמלמד על כמות אדירה של תוצרת שאוחסנה בהם. חשוב לזכור: בתקופה שבה טרם הומצא המטבע כאמצעי תשלום, יכולתו של השליט לשלוט - כלומר שמישהו ישמור בשבילו על החומה או יבנה למענו את הארמון או יגבה בשבילו את המיסים - הייתה תלויה ביכולת של השליט לשלם בסחורה, במוצרי מזון.

*אם מעניין אתכם להעמיק בידע על תל ירמות, אתם מוזמנים להצטרף לסיור וירטואלי באתר:

<https://www.youtube.com/watch?v=w3-9hePLOE>

שני נתיבים אל תצפית האקרופוליס

האקרופוליס של תל ירמות הוא אחת הנקודות הגבוהות ברמת בית שמש ונשקף ממנו נוף פנורמי של הרי יהודה מצד מזרח, של שפלת יהודה בדרום ובצפון, ורחוק במערב של מישור החוף הדרומי, בין תל אביב לאשקלון. אפשר לראות ממנו כמה וכמה אתרים ארכיאולוגיים חשובים שבמרחב, כמו תל עזקה, חורבת קאייפה, תל זנוח, חורבת אל עליא, בית ג'ימאל וחורבת חושם.

אפשר להגיע אל האקרופוליס מן הארמון בשתי דרכים, כל אחת מהן חושפת נוף אחר שיש לתל ירמות להציע. למעשה, הדרך הראשונה אל האקרופוליס אינה דרך, אלא פשוט טיפוס ישיר אליו. אזור זה של התל וכל השטח שמצפון הוא למעשה שטח טבעי ובו צמחי בר. בעונה מתאימה נראה כאן פריחה מדהימה של שקדיות, של רקפות, של כלניות ושל עוד מיני פרחים. אנחנו עשויים להיתקל ב"תחנת הרחה" של להקת הצבאים שחיה בשטח התל או במחילות דורבנים.

*סקר טבע עירוני של תל ירמות (אתר מס' 27):

<https://storymaps.arcgis.com/stories/1fecc09f94b4410ca5b23509973404f9>

הדרך השנייה אל האקרופוליס, דרך ברורה ומסודרת הרבה יותר, עוברת לאורך הקצה הדרומי של התל, לאורך רמת בית שמש ד', השכונה החדשה בעיר בית שמש

שואה וגבורה ביער הקדושים

יעקב שקולניק*

בשלהי האביב, עת הימים מתארכים והחום משתלט, מתעצמים גם רגשותינו בנוגע לסיפורי השואה והתקומה. יער הקדושים, שבשביליו נצעד בכתבה זו, הוא גלעד ירוק שהקימה קק"ל, בשיתוף ארגון בני ברית, לזכר הנספים בשואה. טיול בשביל הקדושים, בינות לאתרים ולמצבות הזיכרון הפזורים לאורכו, מעצים את הקשר לסיפורי השואה.

חניון יהדות תימן ביער הקדושים, צילום: יעקב שקולניק

לגבורה היהודית בשואה; **"הנצחה ביער"** – פרויקט שמנציח ביערות קק"ל את סיפוריהם של מצילים בתקופת השואה.

יער הקדושים הוא מצבת זיכרון ירוקה לזכר הנספים בשואה. קק"ל החלה לטעת אותו כבר בשנת 1951, בסיוע ארגון בני ברית. ששת מיליוני העצים שבו הם נרות נשמה לזכר ששת המיליונים.

היער מלווה את המדרונות התלולים של נחל כסלון, ופזורים בו אתרים ומצבות לזכר קהילות יהודיות שנכחדו במלחמת העולם השנייה. בינות לעצי היער, מתפתל שביל הקדושים, המתחיל באנדרטת מגילת האש, עובר ביער נטוע מעורב בעצי חורש טבעי ומסתיים ביד אנה פרנק שבערוץ נחל כסלון. ההליכה בשביל היא חוויה מרגשת שמחברת את הפוסעים בו שוב ושוב לסיפורי השואה ולגיבוריה.

שביל הקדושים

יופייה של חלקת היער שבה עובר מסלול הטיול טמון בשילוב של עצים נטועים עם עצי חורש ים תיכוני ובשרידי האתר הקדום שנמצא בדרך. בחורף ובאביב, שפע של פרחי בר עולים כאן ומקשטים את היער בשלל צבעים. בולטים במיוחד שיחי הלוטם המרווני בפרחיהם הלבנים והגדולים ושיחי המרווה המשולשת בפרחיהם הוורודים והעדינים. בחורף מצטרפות אליהם כלניות ורקפות לרוב.

המסלול מתחיל באנדרטת מגילת האש ויורד לכיוון החניון שביער יהדות תימן. הפרש הגבהים בין אנדרטת מגילת האש

ביערות ובפארקים של קק"ל ברחבי הארץ, ניצבים דומם אתרי הנצחה רבים ומגוונים – עדויות לקהילות יהודיות שנפגעו קשות ואף נגדעו בתקופת השואה, ולגיבורים שפעלו ללא לאות כדי להציל יהודים בתוך תופת השואה. קק"ל פועלת להנצחתם ביערות ומשלבת את ההנצחה גם בתוכניות חינוכיות ייחודיות שמחברות את בני הנוער לסיפורים ולמעשים ההרואיים: **"יהודים מצילים יהודים"** – מטרתו של הפרויקט היא להעלות את המודעות

*עוסק בדיעת הארץ וכותב עבור קרן קיימת לישראל החטיבה לחינוך וקהילה

טקס נטיעת יער הקדושים, שבעה במרס 1951, צילום: אברהם מלבסקי, ארכיון קק"ל

עשויה כגווילי מגילה עתיקה. היא עשויה ברוזה, גובהה כשמונה מטרים ומשקלה כ-12 טונות. גווילי המגילה מספרים בתבליטים את תולדות עם ישראל. גוויל אחד מתאר את האסונות שפקדו את עמנו, ואפשר לזהות בו סצנות מאז חורבן הבית עד השואה. במקום שבו גוויל החורבן פוגש בגוויל השני, המסמל את התקומה, נראית דמות נשית מתרוממת מעל גדר תיל. עוד דמות כורעת ברכ ומנסה לשאוף אוויר. כן נראים אנשים מפליגים בספינות לחופי הארץ ומשיבים אותה ואת עצמם לחיים. התמונות מסתיימות בשחרור הכותל המערבי.

אל האתר הקדום

מרחבת החניה הקטנה שליד אנדרטת מגילת האש ממשיכים כ-150 מ' בדרך הסלולה המקיפה את האנדרטה למקום שבו הדרך מסתעפת שמאלה (מערבה) לדרך עפר המסומנת בירוק. שלט קק"ל מכריז שזהו שביל הקדושים.

הדרך יורדת ביער נטוע, ולאחר כ-300 מ' מצטמצמת לשביל רגלי שפונה

ימינה ומגיע למעין קרחת יער. כאן נמצאים שרידי מתקנים קדומים ובורות חצובים בסלע. איננו יודעים את שמו של היישוב הקדום ששכן כאן. את העין מושכים במיוחד שני עמודי אבן ריבועיים בגובה קומת אדם בערך, שחריץ עמוק

ונקב מעטרים את אחת מפאותיהם. עמודים אלה היו חלק מבית בד עתיק, מקום שבו הפיקו שמן מזיתים. בלב קרחת היער נמצא בור מים. ייתכן שהוא אגר בתוכו מים שנבעו מהמערה הקטנה הצמודה אליו, אבל אין לנו הוכחה לכך.

לרחבת החניה של מערת בני ברית עומד על כ-300 מ'. קטע המסלול מאנדרטת מגילת האש לחניון יער יהדות תימן פשוט ונוח. קטע השביל הנותר, מחניון יער יהדות תימן ליד אנה פרנק, תלול ומחייב זהירות.

איך מגיעים לאנדרטת מגילת האש?

נכנסים לכביש הגישה למושב כסלון (כביש 395) וממשיכים לפי השילוט לאנדרטת מגילת האש, מהלך 2.5 ק"מ. ווייז: אנדרטת מגילת האש.

איך מגיעים ליד אנה פרנק? ממעגל התנועה שבמחלף שמשון נוסעים לכיוון צובה. לאחר כ-100 מ' בלבד פונים צפונה (שמאלה) לדרך שסלולה כמעט כולה (סימון אדום). הדרך מגיעה לגדת נחל כסלון. כאן פונים ימינה ומגיעים לאחר כשני ק"מ ליד אנה פרנק ולמערת בני ברית. ווייז: יד אנה פרנק.

אנדרטת גווילי האש ביער הקדושים, צילום: יעקב שקולניק

אנדרטת מגילת האש

אנדרטת מגילת האש, יצירתו של האומן נתן רפפורט, היא מהאנדרטות המרגשות ביותר בישראל. האנדרטה

לוחות השיש מנציחים קהילות שאבדו בשואה

השביל ממשיך לצד עץ חרוב גדול ויורד סמוך לטרסות גדולות. הוא נעשה צר ומתאים להולכי רגל בלבד ועובר בין מיטב עצי החורש הים תיכוני והשיחים המלווים אותם. קטע יפה זה נמשך לאורך כחצי ק"מ ובקצהו מגיעים שוב לדרך עפר. כאן פונים ימינה ומייד שמאלה כדי לרדת במורד דרך תלולה. לצד הדרך, נטעה קק"ל עצי ברז אריזוני - קל לזהות אותם על פי הגוון האפורי של העלים ולפי הקליפה המתקלפת פצלים-פצלים והמעניקה לגזע גוון אדום חום נהדר.

מפעם לפעם, מוצב בצד הדרך לוח שיש המנציח קהילה שאבדה בשואה. במקום שבו הדרך פונה ימינה, סמוך למפגש עם דרך רחבה, ניצב שלט קרמיקה הנושא את הכותרת "השכונה היהודית". בשלט סיפורה של נורה מנשה על השכונה שלה, שכונת ג'ודריה ברודוס, שיהודיה נשלחו אל משרפות הנאצים.

חניון יער יהדות תימן

מכאן ממשיכים לצעוד לאורך כ-400 מ' אל חניון יער יהדות תימן, השוכן לצד כביש 395. היער נקרא כך לכבודם של עולי תימן, שייסדו כמה מהמושבים בסביבה, ובהם אשתאול, גבעת יערים, תרום, נחם וישעי. קק"ל העסיקה רבים מהמתיישבים הראשונים בהכשרת קרקע ובנטיעת יערות בהרי ירושלים.

תצפית אל נחל כסלון, צילום: יעקב שקולניק

תצפית אל נחל כסלון

מהחניון חוצים בזהירות את כביש 395 וצועדים בהמשך השביל המסומן בירוק. לאחר כ-350 מ' מגיעים אל שרידי גת יפה (מימין לשביל) שלידה שני ספסלים שעליהם מצלה פרגולה. זה המקום לנוח מול הנוף המרהיב של ערוץ נחל כסלון, היוצר כאן גיא עמוק, מיוער כולו. מעבר לנחל, נראים בתי היישובים בית מאיר ושורש.

אל מערת בני ברית

מנקודת התצפית אל נחל כסלון יורד שביל תלול אל אפיק הנחל. קטע זה של השביל, שאורכו כחצי ק"מ,

מתגבר על הפרש גובה של כ-100 מ'. עובדי קק"ל התקינו בשביל מדרגות עץ, אך בכל זאת יש לרדת בשביל בזהירות מרבית.

כ-50 מ' מנקודת התצפית, נראה גוש סלע בולט משמאל לשביל. מכאן התצפית אל נחל כסלון מרהיבה אף יותר. יער הקדושים נראה כאן במלוא תפארתו. במפתח נחל כסלון מערבה, נראים היטב מושב אשתאול ויער אשתאול שמאחוריו, ו"החלון" שהנחל יוצר משקיף אל מישור החוף עד רמלה ואף מעבר לה.

לאחר שחולפים על פני פתח מערה, מגיע קטע תלול. יש לרדת בזהירות. עוד כמה מ' ומגיעים לגרם המדרגות המלווה את המצוק שבו נמצאת מערת בני ברית. המערה, שנועדה להתייחדות עם הנספים בשואה, סגורה בדרך כלל למבקרים.

סמוך למערה, נמצאת רחבת החניה שבה הרכב המאסף אמור לחכות. אבל אי אפשר להיפרד מהטיול בלי לבקר באנדרטה לזכרה של אנה פרנק, הנמצאת סמוך לרחבה.

יד אנה פרנק

שני שבילים קצרים מובילים מרחבת החניה של מערת בני ברית אל יד אנה פרנק. לצד השבילים מוצבים שלטים ובהם ציטוטים מיומנה של אנה. אחד מהם השפיע במיוחד על פיט כהן, יוצר האנדרטה: "קייטי היקרה... עץ הערמונים שלנו במלוא פריחתו. הוא מכוסה עלים והוא אף יפה יותר מאשר בשנה שעברה" (אנה פרנק, יומנה של נערה, 13 במאי 1944).

פיט כהן, שבילדותו הסתתר גם הוא מהנאצים בדרומה של הולנד, ביקש להמחיש משהו מעולמה של אנה בדירת המסתור שלה. הוא יצר מפלדה חלודה חלל מעוצב כחדר קטן. בפינת החדר ניצב שרפרף יחיד. מהשרפרף אפשר לצפות מבעד לחרך צר בדמותו של עץ ערמון מסוגנן, שענפיו פרושים כנגד קיר אטום - מבט חטוף אל שביב של חופש מתוך מועקת הכלא.

כאן, באנדרטה המרגשת, מסתיים הטיול.

יד אנה פרנק, צילום: יעקב שקולניק

תכנים ופעילויות נוספים בנושא יום הזיכרון לשואה ולגבורה אפשר למצוא באתר [החינוך של קק"ל](#).

בדרכו של הרצל

מסע באתרים בארץ ישראל

שבהם הרצל ביקר

נחמה אייגנר*

משחזרים את כניסתו של הרצל לארץ ישראל מנמל יפו, צילום: מחלקת חינוך, המועצה לשימור אתרים

הסולטן הטורקי עבדול חמיד כדי שהלה יאפשר להקים מדינה ליהודים בתחומי ארץ ישראל (הרצל נפגש עם הקיסר פעמיים, במקווה ישראל ובירושלים). במהלך שהותו בארץ, ביקר הרצל במושבות חקלאיות שהקימו אנשי העלייה הראשונה, ביפו ובירושלים. הוא פגש את המתיישבים והתחקה אחר הצעדים הראשונים של הגשמת חזונו.

בית המכס ביפו

נמל יפו היה אז שער הכניסה לארץ ישראל. השער היה תחנתו הראשונה של הרצל בארץ ישראל. בנמל שכן מבנה בית המכס הטורקי. על שרידי מבנה זה, בנו הבריטים טרמינל נוסעים. מבנה הטרמינל עמד במקום עד לפני שנים אחדות. המבנה נמצא ברחוב רזיאל (בוסטרוס) 15. סמוך לו, קבוע שלט כחול של המועצה לשימור אתרים, המספר את סיפור המקום. על שימור מבנה טרמינל הנוסעים נערך מאבק ממושך, אך בסופו של דבר המבנה נהרס ונותרו רק מדרגות בית המכס הטורקי שהובילו אל הנמל.

הרצל! כולנו מכירים את השם, לא צריך שם משפחה, תיאור או מקצוע. בנימין זאב הרצל (1860-1904) - חוזה מדינת היהודים, אבי הציונות המדינית ומייסד ההסתדרות הציונית העולמית. הרצל, שחזה, שהעז, שפעל ושחלם כבר לפני יותר מ-120 שנה בנוגע להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל.

י' באייר, יום הולדתו של הרצל, נקבע כ"יום הרצל" ממלכתי. ביום זה, נערכים בארץ אירועים וטקסים. המועצה לשימור אתרים יזמה את מסע "[בדרכו של הרצל](#)", העובר דרך תחנות שבהן ביקר, ומציינת את היום בפעילות חינוכית על אודות החזון ומימושו בימינו. בכתבה זו, נבקר בחלק מהתחנות שהרצל ביקר בהן ובמקומות שהוקמו להנצחת פועלו. אנו מזמינים אתכם להגיע אל המקומות שבהם הרצל ביקר, לקרוא את רשמיו ולהתרשם מעומק השינוי שהתחולל כאן בפרק זמן קצר כל כך.

בחדש אוקטובר 1898, עמד הרצל בראש משלחת ציונית קטנה שבאה לארץ במטרה להיפגש עם הקיסר הגרמני וילהלם בעת ביקורו בארץ ישראל ולבקשו לפעול אצל

* רכזת פיתוח תוכן, המועצה לשימור אתרים.

בית הספר החקלאי מקווה ישראל

את מקווה ישראל, בית הספר החקלאי הראשון בארץ ישראל, הקים בשנת 1870 קרל נטר, מזכיר חברת "כל ישראל חברים" (אליאנס) בפריז, במטרה שישמש מוסד חינוכי שבו ילמדו עבודת אדמה ושממנו יצאו להקים יישובים חקלאיים בכל רחבי הארץ.

הרצל הגיע לכאן בניסיון לפגוש את הקיסר בדרכו מיפו לירושלים. הוא המתין סמוך לשער בית הספר עם צוות בית הספר ועם התלמידים. כשעבר הקיסר עם פמלייתו, ניגש אליו הרצל וניהל עימו דו שיח קצר. הרצל תיאר את השיח ביומנו:

"הקיסר: מה שלומך?

הרצל: תודה, הוד מלכותך, אני תר את הארץ. איך עברה עליך נסיעתך עד עתה, הוד מלכותך?

הוא מצמץ בחוזקה בעיניו.

הקיסר: חם מאוד, אבל לארץ יש עתיד.

לפי שעה היא עוד חולה, אמרתי (הרצל).

מים, היא צריכה הרבה מים, אמר מגבוה (הקיסר).

כן, הוד מלכותו, התקנת תיעול בממדים גדולים.

הוא חזר ואמר: זו ארץ של עתיד."

(בנימין זאב הרצל, "מעניין היהודים, ספרי יומן 1898-1895", הוצאת ביאליק)

הפסל המשחזר את המפגש ההיסטורי בין הרצל לקיסר הגרמני, צילום: מחלקת חינוך, המועצה לשימור אתרים

סמוך לשער הכניסה ההיסטורי למקווה ישראל, ניצב פסל המשחזר את פגישתם ההיסטורית של הרצל והקיסר הגרמני, יצירתו של האומן מוטי מזרחי. הפסל מציג את הרצל ניצב אל מול הסוס שעליו הקיסר יושב. הסוס והקיסר חצויים לשניים. בחלק הפנימי של הסוס, חקוקים בצידו האחד מילותיו של הרצל "אם תרצו אין זו אגדה", ובצידו השני דבריו של הקיסר "לארץ הזו יש

עתיד". המביט דרך הפתח של הסוס החצוי רואה מצד אחד את מטרופולין גוש דן על בנייניו הגבוהים ואת מרכז העסקים של ישראל, ומהצד השני את השדות החקלאיים של בית הספר החקלאי מקווה ישראל. התגשמות חזונו של הרצל!

ממחיזים את ביקורו של הרצל במקווה ישראל, צילום: מחלקת חינוך, המועצה לשימור אתרים

ב-28 באוקטובר בכל שנה, יום ביקורו של הרצל במקווה ישראל, מרכז המבקרים בשיתוף בתי ספר מקיים באתר טקס ופעילות חינוכית על חזונו של הרצל.

"הקיסר: מה שלומך?

הרצל: תודה, הוד מלכותך, אני תר את הארץ. איך עברה עליך נסיעתך עד עתה, הוד מלכותך? הוא מצמץ בחוזקה בעיניו. הקיסר: חם מאוד, אבל לארץ יש עתיד.

לפי שעה היא עוד חולה, אמרתי (הרצל).

מים, היא צריכה הרבה מים, אמר מגבוה (הקיסר).

כן, הוד מלכותו, התקנת תיעול בממדים גדולים.

הוא חזר ואמר: זו ארץ של עתיד."

(בנימין זאב הרצל, "מעניין היהודים, ספרי יומן 1898-1895", הוצאת ביאליק)

ראשון לציון

במושבה ראשון לציון, נערכה קבלת פנים מכובדת ורבת משתתפים לכבודו של הרצל. בבית העם של המושבה, ניגנה לכבודו האורקסטרה (תזמורת) של ראשון לציון. משם יצא הרצל לבקר ביקב, בבית הספר ובגן הילדים,

בארץ הקודש. ביומנו ציין את קבלת הפנים שנערכה לו ברחובות: "גדוד פרשים הסתער לקראתנו לפני המושבה רחובות, כעשרים בחורים, שערכו לפנינו מין פנטזיה, הריעו בשירים עבריים וסבו כעדת דבורים על עגלתנו. עיניי מלאו דמעות בראותי את הרוכבים הזרזים והאמיצים האלה." (בנימין זאב הרצל, "מעניין היהודים, ספרי יומן 1895-1898", הוצאת ביאליק).

משה סמילנסקי קרא: "רחובות שולחת את ברכתה לד"ר הרצל", והתושבים השיבו לו: "הידד, הידד, יחי הרצל, תחי רחובות". תלמידי המושבה ניגשו אל הרצל, ואחת התלמידות הגישה לו זר פרחים. הרצל הודה לה ונישק את מצחה. הילדה ואחריה כלל התלמידים והקהל כולו פצחו בשירת התקווה. כולם עמדו דום והרצל עימם.

מוצא

במוצא, ביקר הרצל בנחלתו של האיכר ברוזה, והלה סיפר לו על ההיחזקות באדמת ההר, על החקלאות הייחודית להר ועל הקשיים המרובים בעבודת האדמה. הרצל נטע בחלקתו של ברוזה עץ ברוש, ואותו כינה בכתביו "ארז". סמוך לברוש, נטע חברו למשלחת דוד וולפסון עץ דקל. כשביקר הרצל במקום, הוא טיפס רגלית לראש ההר וציין כי במקום זה ראוי שיוקם בית הבראה לאנשי הרוח שבעמנו. בשנת 1920, הוקם בסמוך בית הבראה בשם "ארוזה", המשמר בשמו את ה"ארז" שהרצל נטע. במלחמת העולם הראשונה, נגדע הברוש שהרצל נטע. לאחר קום המדינה, כוסה הגדם, וסמוך לו נטעו נשיאי ישראל עצים. ליד כל עץ צוין שם הנוטע. כיום, המרחב מסביב מתפתח, ושכונה הולכת ונבנית. מבנה בית הארחה היפה כבר נטוש, אבל מיועד לשימור, ושדרת העצים ממשיכה לצמוח.

הר הרצל

הרצל נפטר בשנת 1904. עצמותיו הועלו לארץ בשנת 1949 בטקס רב רושם לקבורה בליבה של חלקת גדולי האומה. הרצל נקבר בירושלים, בהר שעתיד לקבל את שמו. בחלקו הצפוני של ההר, שוכן בית הקברות הצבאי לחללי העם היהודי שלחמו בארץ ומחוצה לה לפני הקמת המדינה ולאחריה במלחמות ישראל. בכניסה למתחם ההר, נמצא מוזיאון הרצל, שמספר את סיפור חייו, תרומתו והשפעתו על המדינה ועל הקמתה.

ביקורו של הרצל בארץ היה אבן דרך משמעותית בהגשמת חזונו להקמת מדינה. בימים אלו, אנו חוגגים 74 שנות עצמאות בארץ. ברחבי הארץ פזורים **מבנים ואתרים רבים** שהרצל הגיע אליהם במסעו ונטע בהם תקווה להגשמת חזונו. אפשר לבקר במקומות אלו. ולנו נותר לפעול ולעשות להמשך הגשמת חזונו של הרצל.

נפגש עם איכרים, עם פועלים ועם רופא המושבה. בית העם הוא אחד המבנים ששומרו במרכז המושבה ראשון לציון, בנוסף לבאר ולמבנים המשמשים את מוזיאון ראשון לציון (שבו אפשר לבקר ולשמוע את סיפור הקמתה של המושבה). סמוך לבית העם של המושבה, הוצב שלט כחול המגולל את סיפור ביקורו של הרצל במקום.

בית העם בראשון לציון, צילום: מחלקת חינוך, המועצה לשימור אתרים

נס ציונה

מראשון לציון, המשיך הרצל לנס ציונה. בהגיעו, שרו לכבודו ילדי המושבה. אחד מזקני המושבה קיבל את פניו כנהוג בלחם ובמלח והגיש לו יין מפרי אדמתו. האורחים שתו לחיים, לתחיית הארץ והלשון העברית ולתחיית העם היהודי. הרצל ביקר בבתי המושבה ונפגש עם האיכרים.

סמוך לבית בו ביקר הרצל, ברחוב יצחק רבין, הוצב שלט כחול המספר את סיפור ביקורו של הרצל במקום. אפשר לבקר באנדרטת הנפת הדגל ובבית לרר, המקום שממנו צמחה נס ציונה. בחווה ששומרה, נמצא היום אתר מורשת שמספר את סיפור ההתיישבות בנס ציונה.

שחזור של ביקורו של הרצל במושבה נס ציונה, צילום: מחלקת חינוך, המועצה לשימור אתרים

רחובות

כשהגיעה השמועה על הגעתו של הרצל לרחובות, אחזה בתושבים התרגשות רבה, וגם הרצל התרגש מאוד. בפעם הראשונה הוא ראה יחידת רוכבים יהודים

פרטים נוספים אודות פעילויות סביב הרצל

לפרטים נוספים אודות אתרי המורשת המוזכרים בכתבה

אל נופי ואדי פוכין - טיול בעקבות חקלאות השלחין בגוש עציון

נוה כסלו*

ואדי פוכין, צילום: נוח כסלו

עליו) וניסע בדרך עפר המסומנת בשחור עד למפגש עם שביל המסומן באדום. נחנה את הרכב ונתחיל בהעפלה אל הר סנסן. שמו של רכס הסנסן הוא שילוב יפה בין שימור השם הערבי "סנאסין", שפירושו רכס, ובין השם "סנסני הדקל", שהם הענפים הנושאים את הפירות (בחודשים אוקטובר-דצמבר, הנפוצים בהר זה. נוכל להתרשם מפריחתו של פרח מיוחד ומרשים הפורח ברכס הסנסן - חלמונית גדולה).

בראש הר סנסן, נעצור לתצפית לכיוון יישובי גוש עציון והשפלה. יישובי גוש עציון טובלים בנופו הדרמטי של ההר, המזכיר לנו את שלל הסיפורים המלווים את עמנו. לא מעט משמות היישובים שאנו רואים מהתצפית מקורם בסיפורי התנ"ך ובאירועים היסטוריים שהתרחשו באזור: שדה בועז - כמוזכר במגילת רות; נווה דניאל - על שם שיירת נבי דניאל; אלעזר - על שם אלעזר החשמונאי. נוכל לראות גם את ראש צורים, את משואות יצחק וכמובן את כפר עציון - ראשון הקיבוצים בגוש עציון. אם נסתכל ימינה, נוכל לראות את מחסום ה"ה" ואת אזור גבעת הקרב, וננסה לדמיין את 35 הלוחמים צועדים ומעפילים אל עבר גוש עציון הנצור.

נרד בשביל המסומן באדום לכיוון ואדי פוכין. בדרך נעבור בחורש ים תיכוני טבעי. נשים לב לשלב שבו החורש נגמר והשטח נפתח לפנינו, סימן לקו הגבול עד מלחמת ששת

מגילת רות, שאותה אנו קוראים בחג השבועות, מזמינה אותנו להציץ אל חיי החקלאי הקדום בארץ ישראל. העונה שבה העלילה מתרחשת היא ימי קציר חיטים, דהיינו: תחילת הקיץ. מקום ההתרחשות הוא בית לחם, שם המרמז על אופייה החקלאי של ההתיישבות. הדמויות עמלות בקצירת החיטה...

חיטה היא גידול המצריך כמות מים מסוימת (מעל 200 מ"מ בשנה) וקרעק המאפשרת גידול בשדה רחב. קרעק רחבה אינה דבר נפוץ מאוד בהר, למעט בעמקין, ועל כן עיקר החקלאות נעשתה בשיטה הנקראת "חקלאות בעל", המתבססת על השקיה במי גשמים, ובמקומות מיוחדים בחקלאות שלחין, המתבססת על מים הנשלחים אל מדרגות חקלאיות ממעיין או מבריכת אגירה.

את טיולינו נתחיל בנסיעה מצור הדסה. נצא בשער האחורי (מספר לפתיחת השער נמצא

*מדריך בוגר בבית ספר שדה כפר עציון.

הימים. עד 1967, היה השטח הפתוח נתון לרעיית יתר, ולכן החורש במקום זה לא שרד.

עץ התות, צילום: אסיף כהנא

בהגיענו לערוץ הנחל, נגיע אל עץ תות רחב ממדים - נקודת עצירה מומלצת לארוחה קלה ולחידוש כוחות. מכאן ואילך, נתהליך לאורך חלקות, בריכות ותעלות השקיה.

שיטת החקלאות הנהוגה בוואדי פוכין היא מיוחדת לאזור ההר. ההר מציב כמה בעיות בפני החקלאי המצוי. ראשית, תלילות השטח גורמת לסחיפת הקרקע אל ערוצי הנחלים. שנית, עיבוד שדה במדרון הנתון בשיפוע הוא קשה מאוד ולא נוח. המענה הנפוץ לבעיות אלו הוא בניית טרסות, מדרגות חקלאיות, שהן למעשה חומות אבן היוצרות מדרגות בהר ומונעות את סחיפת האדמה.

בעיה נוספת היא המחסור במים. המעיינות בהר אינם רבים, ולא תמיד ספיקתם מספיקה לגידולים. בנוסף, מיקומם לא תמיד נוח לחקלאי, שכן מבחינתו המיקום האידאלי של מקור המים הוא בחלקה הגבוה של המערכת החקלאית, ואילו את המעיינות נמצא כמה קווי

שיטת החקלאות הנהוגה בוואדי פוכין היא מיוחדת לאזור ההר. ההר מציב כמה בעיות בפני החקלאי המצוי. ראשית, תלילות השטח גורמת לסחיפת הקרקע אל ערוצי הנחלים. שנית, עיבוד שדה במדרון הנתון בשיפוע הוא קשה מאוד ולא נוח. המענה הנפוץ לבעיות אלו הוא בניית טרסות, מדרגות חקלאיות, שהן למעשה חומות אבן היוצרות מדרגות בהר ומונעות את סחיפת האדמה

גובה מתחת למערכת. אגירת מים בבורות כפתרון לכך דורשת עבודה רבה ותחזוק מתמיד. הפתרון לבעיית המים שהחקלאים בהר אימצו הוא לגדל גידולים שאינם תלויים באספקת מים קבועה, אלא בגשם לבדו. גידולים אלו נקראים "גידולי בעל", על שם בעל - אל הגשם והסערה הכנעני.

אם נתבונן בגידולים הנפוצים בוואדי פוכין, נראה שאינם הגידולים הרגילים לאזור - לא עוד זיתים וגפנים, אלא ירקות, עצי פרי וקטניות. גידולים אלו דורשים המון מים, מהיכן כל המים לגידולים אלו?

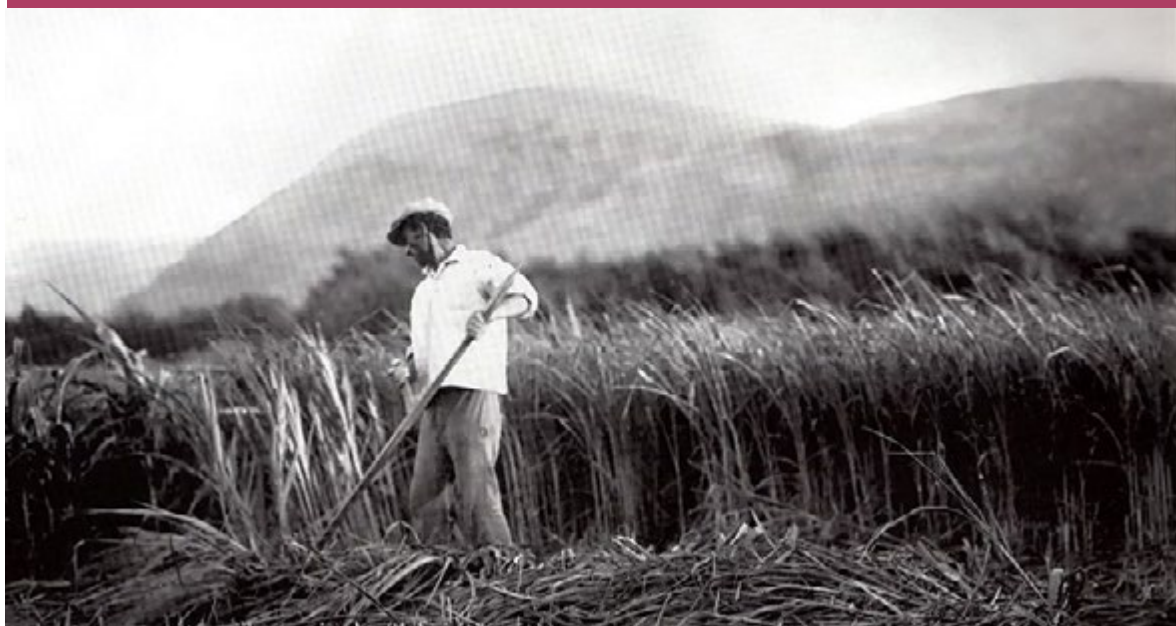

בריכת השקיה בוואדי, צילום: אמציה גוטליב

ואדי פוכין מרוצף בתעלות השקיה ובבריכות לאגירת מי המעיינות. בוואדי ריכוז מעיינות גדול, הנובע ממיקומו הייחודי בין שני קמרים. שיטת החקלאות הנסמכת על מעיינות ועל תעלות הזנה נקראת "חקלאות שלחין" - שולחים את המים מהתעלה אל החלקה, כמו שמתואר בספר דברים (יא, י), בתיאור ההבדל שבין חקלאות ארץ ישראל לחקלאות מצרים: "כִּי הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כָאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יֵצְאָתָם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת זֶרְעָךָ וְהִשְׁקִיתָ בְּרִגְלְךָ כְּגֹן הָיִרְק".

בארץ מצרים, שבה מסתמכים על הנילוס כמקור מים, אין צורך בעבודה רבה. בתקופת הקיץ, הנילוס עולה על גדותיו, החקלאי מסרטט ברגלו תעלה, וחיש מהר המים זורמים מאפיק הנילוס אל התעלה ומשם אל חלקת הירק. על כן: "והשקית ברגלך".

מעץ התות נצא לכיוון דרום-מערב אל הבריכות (חשוב מאוד לזכור שהרחצה בבריכות מותרת רק בתיאום עם החקלאים המקומיים). נאתר את השביל הדרומי המתפתל בין השדות. נוכל להבחין לאורך השביל במעיינות הנובעים בנחל, מעיינות אלה הם מעיינות שכבה - מעיינות הנובעים בשל ההבדל בין שכבות הסלע המרכיבות את הקרקע. מימיהם מחלחלים בשכבה העליונה הקשה והסדוקה ויוצאים אל פני השטח בהגיעם למבוי סתום בהיפגשם עם השכבה הרכה והאטומה. בחלק מהנביעות, נוכל

קציר חיטים. צילום:רוני מנור מתוך: אתר פיקיוויקי

נעלה חזרה בשביל האדום. בהיפגשנו עם שביל הגיפים הירוק, נפנה ימינה ונעלה בו עד לראש הרכס, שם נפנה שמאלה לשביל השחור חזרה אל הרכבים.

מתוך: מפת סימון שבילים, עמוד ענן

להבחין גם בנקבות החצובות אל תוך הסלע, נקבות המעידות על ניסיונו של החקלאי להגדיל את ספיקת המעיין.

נחזור אל שביל הגיפים האדום, שבו פגשנו בעץ התות, באחת הדרכים המחברות בין השבילים.

בעונה זו של השנה, נוכל לראות בוואדי פוכין פריחת פעמונית קיפחת. לפעמונית, פרח ממשפחת הפעמוניותיים, שיטה מיוחדת לרבייה גם ללא האבקה. בדרך טבעית, צמחים מנסים להימנע מהאבקה עצמית כדי לשכלל את מאגר הגנים וכדי להימנע ממחלות. לפעמונית במיוחד מנגנון המנצל האבקה עצמית - בשלב הראשון של חיי הפרח, האיברים הזכריים - האבקנים - מבשילים ועליהם גרגירי האבקה. לאחר ההבשלה, גרגירי האבקה נושרים מהאבקנים אל גביע הכותרת ונתפסים בשערות הנמצאות בדופן. מאביקים הבאים לבקר בפרח - כגון זבובים, חיפושיות, דבורים - מתפלשים בשערות, וגרגירי האבקה נצמדים אל גופם. כשהמאביק יעזוב ויצא לבקר בפרח הבא, הוא יעביר אליו את גרגירי האבקה, ואלו ייקלטו בצלקת הפרח. כך תתבצע הפריית הפרח. בשלב השני, עמוד העלי ובראשו הצלקת המוכנה לקליטת האבקה מבשיל, וכאן חוזר הסיפור על עצמו, הפעם מהצד הנגדי. במקרה שלא תתרשש האבקה כזו, דבר נפלא יקרה: עמוד העלי, העומד ישר, יסתלסל ויתפתל. בעשותו כך, הוא מתחכך בשערות הנמצאות על דופן הכותרת. בעת פעולה זו, הצלקת קולטת אבקן מאותו פרח ומתבצעת הפריה. אמנם אין בהפריה זו שיבוש גנטי, אך היא נותנת לפרח אפשרות להשתכפל, ובשנה הבאה לנסות שוב את מזלו בתחום ההאבקה, הפעם עם פרט זהה שיצא מהאבקה עצמית זו.

להתברך בברכת הטל - מסע בשולי הקיץ העברי

צוראל אסף וכותבי השומר החדש*

**"כל קיץ קורה דבר-מה
ואף שכאילו כלום לא השתנה
מעונה לעונה הלב יותר נכנע
לפיתויי הליל של האדמה..."**

(נתן יונתן)

להתבזבז על הנאות קלות ועל מסכים שיורדים לכסות על אוצרות של זמן פנוי. בשירו, תיאר יונתן את הפער שבין איסוף התבואה לפיזור הנפש. באיזו מידה אתם מזדהים עם תיאור זה? האם סוף הקיץ הוא "העונה המתה" גם שלך? האם היא באמת עונה "מתה"? מה מביא הקיץ לך?

נראה כי מבט על מקומו של הקיץ במסורת העברית עשוי לגלות בו פנים שונות, פנים של משבר ושל שמחה. מחד גיסא, בשיא הקיץ מצוינים ימי בין המצרים - שלושת השבועות, המוליכים אל צום תשעה באב, לציון החורבן והמשבר ההיסטורי בעצם הימים שבהם הטבע הישראלי בשיא היושב ובעקת חום. מאידך גיסא, מצוין בו חג האהבה בט"ו באב - יום שלא היו ימים טובים לישראל כמותו, לפי לשון חכמים, ושנחגג לציון חג בציר הכרמים.

הטבע מחליף עונות בלי להתלונן, ואילו בעינינו תנודות החיים בין שפע ליובש עשויות להיות מאתגרות לעיתים. אך הקיץ מביא בכנפיו לחפצים בו גם ברכה רבה, ברכה שאפשר לתאר באמצעות ברכת הטל. במהלך עונת החורף, מגיעים גשמים משמיים ומביאים לחות מרחוק באמצעות רוח כדי להרוות את הצמחים ואת האדמה. לעומת זאת, טללי הקיץ מתעבים אל הצמחים מתוך הלחות שנמצאת בסביבתם הקרובה והמיידית. אפשר לראות בכך אות וסמל גם למצב האנושי: במשך השנה, אנו גדלים וצומחים באמצעות גשם של לימוד ובאמצעות מסגרת שמגיעה אלינו מבחוץ, ובמידת מה גם מרחוק. אולם, דווקא בקיץ, כאשר אנו מתפנים ממסגרות, אנחנו יכולים לבחון באיזו דרך אנו

הקיץ הוא עונה מאתגרת, חמה, יבשה, לעיתים מתישה. בשביל רובנו הוא גם סוף שנה ותחילתו של מסע חדש. הטבע מחדש את עצמו במעגליות אחרי תקופה זו, ומה איתנו? איך אנחנו מתחדשים, אוספים כוחות ומתחילים מחדש? איך אנחנו מנצלים את השיעורים שלמדנו ומתפתחים? כיצד אפשר להשלים עם המחזוריות של חיינו? השיר של נתן יונתן מהדהד לנו שדבר מה תמיד קורה בקיץ, דווקא בקיץ. על אף תחושות של סיום השנה שמלוות אותו. לא לחינם מתחבר לנו הקיץ, אפילו מילולית, למילים קץ (סוף) ולקצה חד שמזכיר לנו קוצים. ואכן, בעיני רבים, קיץ הוא זמן של "ישיבה על קוצים", זמן שדווקא החופש וההירות שהוא מביא עשויים לעיתים

*רכזי תוכן בשומר החדש

החדש נתן לי את זה, לימד אותי לא רק איך לעבוד אלא גם איך לחיות. לעוד הרבה ימים מעבר לזמן! (דור מכיתה י"א מהמרכז)

מתי אני יודעת שאני חלק ממשוה גדול? כשלבול את חופשת החג שלי בהתנדבות חקלאית זאת האפשרות המועדפת. כשאני אורזת תיק לשבוע בהתרגשות שיא, ולא שוכחת כלי נגינה בשביל הנשמה. כשאני מרגישה חופשי לפנות לאחת בתחנה שלובשת חולצה כמו שלי ולהציע לה שניסע ביחד. אני יודעת שאני חלק ממשוה כשאחרי יום שלם של עבודה בחום קשוח, ומה שאני וכל החברה עושים בתגובה זה לרקוד במעגל שמח - מה גדול היום הזה! מתי אני יודעת שאין כבר דרך חזרה? כשאני חוזרת הביתה ורק חושבת על ההתנדבות הבאה. כשאני מוצאת את עצמי מזמזמת מתוך שינה "אדמה ושמיים, חום האש, צליל המים"... בכל מקרה, הסימן הכי גדול לכך שאני חלק ממשוה עצום ולא אצא ממנו לעולם הוא החיוך שעולה לי על הפנים, הניצוץ הזה בלב, בכל פעם אותך, מולדת, בשמחה בשיר ובעמל. תודה על הזכות. (נעמה מכיתה י' מהדרום)

באור הזריחה

צפיתי בשדה המטולל

הנקי מעשבייה

מטופח וצומח לגובה

פירותיו עסיסיים ומתוקים

ועליו ירוקים ובריאים

ידיי, החומות מאדמה, קרנו בגאווה.

(רות סגל, תלמידה ומתנדבת השומר החדש)

ממשיכים לגדול מתוך השפע שכבר קיבלנו והפנמנו. ואכן, בצורה טבעית, בני נוער רבים בוחרים להביא לידי שיא פירות שונים של מסלולי הצמיחה שלהם דווקא במהלך חופשת הקיץ - בפעילויות הדרכה בתנועות נוער ובמסגרות נוער מגוונות. אנו בשומר החדש משתאים בכל שנה לנוכח תופעה ייחודית של מאות בני נוער שמגיעים כמתנדבים לשבועות אינטנסיביים של עבודה חקלאית. שבועות שבהם חוברים יחד חום ההתלהבות של הנעורים והעונה הבוערת של החקלאים העסוקים בבציר ובקטיף של היבולים השונים. דווקא מתוך החופש של הנוער, אפשר להתברך מברכת הטל, מברכת פירות הערכים שהשקענו ושטיפחנו לאורך השנה באפיקים שונים.

בברכה שיהיו טללים מבורכים וקיץ משמעותי.

לסיום הדברים, נביא כאן מילים ששלחו לנו בני הנוער המתנדבים:

יש ימים כאלה שעוברים, מתחילים ונגמרים, ימים שבהם כלום לא משנה וכל הנשימות הן אותו הדבר. אחד הדברים שאני הכי אוהבת בשבוע עבודה חקלאית זה שאין כזה דבר, סתם יום. בשטח, הימים הם מעבר לזמן. כאילו הזמן לא רלוונטי כשאתה קם בחמש לפנות בוקר לשתול מלפפונים או צופה בשמש שוקעת מבין שורות המטעים. כאילו הלילה הוא אחר כשהוא מלווה בפוייקע חם ומדורה גדולה. המנוחה שלוזה יותר כשהיא אחרי עמל גדול.

בשביל זה אני שם. בשביל הרגעים האלה מעבר לזמן, בגלל ההבנה שאני עושה משהו עצום, בשביל הקפה מול הזריחה כשאני יודעת שכבר הספקתי הרבה, כי כל כך קל להישאב למציאות ריקנית בחופש, ובשומר זה פשוט לא קורה. בגלל האנשים, בגלל האדמה, בגלל שהזמן לא משנה בכלל כשכולם פשוט אוהבים אחד את השני ואת מה שהם עושים.

יש ימים כאלה שעוברים, מתחילים ונגמרים, וכלום לא ממש משנה. אבל אני יודעת שיש דרך אחרת, אפשר לחיות את החיים בצורה יותר מלאה. אפשר לחיות גם עשרים וחמש שעות ביממה, אם רק רוצים. השומר

סיור שקיעה קייצי בעקבות מלך ישראל

אביגיל שוטלנד*
יאיר אלמקייס**

תצפית מהישוב פדואל. צילום: צלמירי

בכיר בממלכתו של שלמה המלך, שתפקידו לאסוף את המס מאזורי המחיה של בני יוסף (נחלות השבטים אפרים ומנשה, שהן רוב שטח השומרון), למוביל המחאה החברתית נגדו. ירבעם ניסה להתקומם נגד המיסים הגבוהים, לדעתו, שנשל שלמה מן העם, נאלץ לברוח למצרים ושב לארץ ישראל רק לאחר מותו של המלך.

אבל ירבעם שב לארץ, ולא סתם אלא היישר אל ליבו של אזור מגוריו, אל לב השומרון, אל העיר שכם - שבה נעשתה המלכתו של רחבעם שעתיד לרשת את שלמה. עוד קודם לירידתו למצרים, פגש ירבעם את הנביא אחיה השילוני, והלה הבטיח לו כי הכתר יפוצל וכי עם ישראל יתחלק לשתי ממלכות וכי הוא, ירבעם משבט אפרים, יעמוד בראש הממלכה הגדולה של עשרת השבטים החיים מצפון לירושלים. ואכן, בעוד רחבעם מתכוון להמלכתו הרשמית, נערך העם למשא ולמתן מול המלך על גובה המיסים וקיווה לנצל את חילופי השלטון כדי להוריד את גובה המס. אבל לרחבעם היו תוכניות אחרות. הוא בחר להתייעץ עם האנשים הלא נכונים - עם אלו שייעצו לו לא להוריד את המיסים ולהשיב לעם בגסות. ככה יצאה לדרך נבואת אחיה השילוני על פיצול המלוכה: "וְלֹא שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל הָעָם כִּי הָיְתָה סִבָּה מֵעַם יְהוָה לְמַעַן הָקִים אֶת דְּבָרֹוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד אֲחִיהַּ הַשִּׁילֹנִי אֶל יִרְבֵּעָם בֶּן-נִבְטָן. וַיֵּרָא כָּל יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵהֶם וַיֵּשְׁבוּ הָעָם אֶת הַמֶּלֶךְ דָּבָר לֵאמֹר מֶה לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה בְּבֶן יִשִּׁי לְאַהֲלֵיךְ

שליט טוב צריך להכיר את אנשים שעליהם הוא שולט. הוא צריך לדעת מה מעסיק אותם, ממה הם מוטרדים, איפה הלב שלהם ובמה הם מאמינים. כנראה, לפחות מבחינה זו, היה ירבעם שליט טוב. הצטרפו אלינו לסיור אל המקום שבו גדל המורד שהקים את ממלכת ישראל הצפונית - מסלול יפה ומאתגר במערב השומרון (כשישה ק"מ) שמתאים לאחר צוהריים קיצי ארוך. פרטים חשובים נוספים בסוף הכתבה.

ירבעם בן נבט נולד בעיר צרידה, שאותה מזהים על גדות נחל שילה, ליד היישוב פדואל של היום, במערב השומרון. כשנולד, לבטח לא תיארו הוריו לעצמם שהתינוק החדש למשפחת נבט יהיה יום אחד למלך. הוא הרי לא מבית דוד, אפילו לא משבט יהודה! הוא גם לא חי בירושלים ולא עבד בארמון... הוא היה בן כפר קטן של חקלאים במערב השומרון, בנחלת שבט אפרים. ספר מלכים א' מתאר כיצד נהיה ירבעם מפקיד

*רכות טיולי מבוגרים.
**מנהל מרכז סיור ולימוד שומרון

יִשְׂרָאֵל עָתָה רְאָה בֵּיתְךָ דָּוִד וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְאַהֲלָיו" (מלכים א, יב, טו-טז).

העם המתוסכל פנה אל ירבעם, שכבר נשא בעבר את נס מרד המיסים: "וַיְהִי כְשֶׁמַּעַל כָּל יִשְׂרָאֵל כִּי שָׁב יִרְבְּעָם וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶתְּוֹ אֶל הָעֵדָה וַיִּמְלִיכוּ אֹתוֹ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל" (מלכים א, יב, כ).

ירבעם עוד יתברר לימים כגאון פוליטי, וככל הנראה גם כתלמיד חכם ענק: "וַיִּמְצָא אֹתוֹ אֲחִיהָ הַשִּׁילָנִי הַנְּבִיא בְּדֶרֶךְ וְהוּא מִתְכַּסֶּה בְּשֹׁלְמָה חֲדָשָׁה וּשְׁנִיָּהם לְבָדָם בְּשָׂדֶה" (מלכים א, יא, כט) - על כך אמרו חז"ל שכל חכמי ישראל לפניו כעשב השדה (בבלי, סנהדרין, קב' א).

אחת הסוגיות שכנראה הטרידו את ירבעם יותר מכול הייתה כיצד יצליח להציע לעם אלטרנטיבה רוחנית למקדש ולירושלים. ירבעם ידע שעם ישראל נמשך אל ירושלים ומאמין בחשיבותה של עבודת המקדש.

ירידה אל נחל שילה. צילום: צלמירי

היכרותו של ירבעם את האקלים השומרוני ואת מהלך החיים החקלאיים באזור השומרון, היא שהועילה לו ברפורמות הדתיות שביצע עם תחילת כהונתו. בזכות אותן רפורמות הוא חיזק את ממלכתו, אך גם הכתים אותה לעד בכתם העבודה הזרה.

כדי להעריך את מידת היכרותו של ירבעם את השומרון ואת אנשיו ואת עומק השינוי שביצע, נתעמק לרגע בסוכות. כן, כן, החג. לא המקום (שנמצא בשיפולים הצפוניים-מזרחיים של השומרון).

חג הסוכות בימינו שונה מהותית מחג הסוכות הקלסי. המהות המקורית של חג הסוכות היא חג חקלאי קדום: חג האסיף, שבו מסתיימת עונת קטיפת פירות הקיץ (רימונים, תאנים...). בחג זה יכול החקלאי לשמוח בעמלו ומייד גם להסתכל קדימה ולהתפלל לגשם שיבוא לשנה הבאה: בחג נידונים על הגשם.

שמחת מועד האסיף הגדול שבחג הסוכות היא משמעותית כל כך עד שכאשר כתוב בתורה סתם "חג" הכוונה היא לחג סוכות, והחגיגה הגדולה ביותר שנחוגה במקדש - שמחת בית השואבה - נחוגה בחג זה. עוד הוכחה נפלאה לחשיבות החג נמצא בסיפור מחג אחר: כאשר החשמונאים טיהרו את המקדש במהלך המרד המפורסם שלהם ברומאים, הם כלל לא חגגו את חנוכה! שכן חג זה עוד לא היה... הם חגגו את סוכות - את החג החשוב שהם פספסו כמה חודשים קודם לכן.

הפרסה בנחל שילה. צילום: צלמירי

אז איך כל זה קשור למלך הראשון של ממלכת ישראל הקדומה?

כאשר פיצל ירבעם את ממלכתו של שלמה המלך לממלכה צפונית וממלכה דרומית, הוא מיהר לעשות שינוי בלוח השנה: "וַיַּעַשׂ יִרְבְּעָם חָג בְּחֲדָשׁ הַשְּׁמִינִי בְּחֻמְשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ כִּכְּחַג אֲשֶׁר בִּיהוּדָה. וַיַּעַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית אֵל בְּחֻמְשָׁה עָשָׂר יוֹם בְּחֲדָשׁ הַשְּׁמִינִי בְּחֲדָשׁ אֲשֶׁר בָּדָא מַלְבַּד (מַלְבּוֹ)" (מלכים א, יב, לב-לג).

כידוע, החודש השמיני לפי הלוח היהודי הוא חודש חשוון. ירבעם עשה מהלך רחב של הפרדה בין הדת בממלכה שלו לבין זו המוכרת ליהודים מימים ימימה והממשיכה להתקיים בממלכת יהודה. המעשה המוכר שנעשה במהלך זה הוא בניית אתרי פולחן, העגלים, בבית אל ובדן, הלא הם גבולות הממלכה הצפונית. אך המעשה המתוחכם והמשפיע עוד יותר הוא זה הקשור לתנאים הסביבתיים בשומרון: ירבעם עיבר את חודש אלול (ולא את חודש אדר, כמקובל) ובכך דחה את חג הסוכות בממלכתו החדשה חודש אחד קדימה. הוא תכנן לפרטים מהלך גאוני שיבדל את ממלכת ישראל הצפונית מממלכת יהודה הדרומית.

בנחל שילה. לאחר המסלול, תרצו ודאי להשתכשך ולהירגע במים קרים - כאלה תוכלו למצוא במעינות הרבים שבגוש טלמונים או בנווה צוף, מרחק של כ-25 דק' נסיעה משם: מעיין טלמון, עיינות ענר או מעיין מאיר.

מה גאוני כל כך במהלך זה של ירבעם? ירבעם ידע שהעם יקבל את השינוי הזה כי הוא מעוגן בשטח: המהות החקלאית של החג שהזכרנו לעיל רואה היגיון מעשי בדחיית החג: התבואה בשומרון מבשילה חודש אחרי זו שבשדות הדרומיים שבמרחב ירושלים, וכך גם הענבים והרימונים ושאר הפירות. לכן, הגיוני מאוד

מפדואל אל נחל שילה. צילום: צלמירי

מפת סימון שבילים. באדיבות החברה להגנת הטבע.

שימו לב!

יש להתחיל את הסיור כשלוש שעות וחצי לפני שקיעה, ללכת בנעליים סגורות שמחזיקות את הרגל היטב, להביא שלושה ליטרים מים לאדם ומפת מסלול. יש צורך באיסוף מסוף המסלול (נסיעה של כ-7 דקות מהיישוב פדואל, או מהיישוב בית אריה), או בהשארת רכב בנקודת סיום המסלול. מומלץ לתאם את ההליכה במסלול עם הצבא (חמ"ל הגמ"ר חטיבת אפרים: 09-7759238/13) או להגיע בליווי נושאי נשק.

שתושבי העמקים הצפוניים של השומרון יחגגו את חג הסוכות, שבו נאספת התבואה שהבשילה בקיץ, חודש אחרי ממלכת יהודה!

הדבר הוטמע כל כך עד שכאשר חזקיהו מלך יהודה, שמלך 300 שנה מאוחר יותר, הזמין את השבטים הצפוניים של ממלכת ישראל החרבה לחגוג את הפסח בירושלים, הוא נאלץ לדחות את חג הפסח היהודאי חודש קדימה: "וַיִּשְׁלַח יְחִזְקִיָּהוּ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיהוּדָה וְגַם אֲגָרוֹת כְּתַב עַל אֲפָרַיִם וּמְנַשֶּׁה לְבֹא לְבֵית ה' בִּירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. וַיִּזְעַץ הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו וְכָל הַקָּהָל בִּירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי" (דברי הימים ב, ל, א-ב).

נצא לטייל? אפשר להגיע גם היום אל עירו של ירבעם בן נבט ולמצוא בה שרידי התיישבות חקלאית קדומה מימי בית ראשון. לשם כך, תצטרכו לצאת למסלול רגלי מאתגר ומרשים, מן היישוב פדואל שבמערב השומרון אל השלוחה החדה שעליה נבנתה צרידה ומטה אל נחל שילה. מראש השלוחה, נשקף נוף מדהים של הפרסה

מסע מעצב זהות - ביקור בגבעת תום ותומר (משלט 105)

מנה חלפון*

"ההלך - ברדתך לנגב זכור אותנו" (אבא קובנר)

גבעת תום ותומר צילום: צביקי תמרי

נפתח בתצפית ממגרש החניה אל נגבה וסביבותיה. קיבוץ נגבה עלה על הקרקע ביולי 1939 כחלק מיישובי חומה ומגדל. נגבה היה הדרומי ביישובי המפעל ההתיישבותי החשוב שנועד לקבוע את שטחי המדינה היהודית אם וכאשר תיקבע תוכנית חלוקה. את היישוב הקימו בוגרי תנועת הנוער השומר הצעיר. קיבוץ נגבה, המרוחק מנקודות יישוב יהודיות, סבל מיום הקמתו מבידודו במרחב הכפרי העוין. כדי לאפשר אספקת מים סדירה לתושביו, הוקם מגדל המים שלימים היה לסמלו של הקיבוץ.

במהלך מלחמת העצמאות, תקפו המצרים את נגבה פעמים מספר. אחת ההתקפות נכלמה בשערי הקיבוץ בקרב גבורה שהתרחש ב-12 ביוני 1948. המצרים ביססו את התקפתם על מערך עמדות שולטות שהקימו בגבעות הסובבות את נגבה, בהן גם גבעה 105 שעליה אנו ניצבים (שמות הגבעות מסמנים את גובהן המוחלט של הכיפות מעל פני הים). אור ל-13 ביוני 1948, הוטל על גדוד 54 של חטיבת גבעתי לכבוש את הגבעה כדי להקל את ההגנה על נגבה. לוחמי גבעתי נתקלו בהתנגדות עיקשת של החיילים המצרים. מפקד הגדוד, צבי צור (לימים הרמטכ"ל), הורה לפלוגת הגייפים של

במסע מעצב זהות, אנו פוקדים אתרי תקומה ומעמיקים בסיפורי הציונות. בכתבה זו, ברצוני להציע ביקור בפינת חמד שסיפורה הוא סיפורה של הארץ במאה האחרונה. סיפור מעורר השואה. במסע "שואה ותקומה - ממשבר לצמיחה", שאותו מובילים מורי השל"ח, אנו מבקרים בקיבוץ נגבה ועורכים טקס למרגלות אנדרטת המגינים המרשימה של האומן נתן רפפורט.

סמוך לקיבוץ נגבה נמצאת גבעת תום ותומר - אתר המספק לנו נקודה משמעותית נוספת במסע הזיכרון. הגבעה היא אתר קרבות ממלחמת הקוממיות ואתר הנצחה ל-73 נופלי אסון המסוקים שאירע ב-1997. הכניסה לגבעה היא מכביש 3612. משער הכניסה של נגבה נצא צפונה לכיוון כביש מס' 3, וכעבור קילומטר נפנה לפי השילוט מערבה אל עבר הגבעה.

הסיור בגבעה מתחיל בעמוד החשמל הנמצא סמוך לחנייה, ועליו מצוירות 73 יונים לבנות. העמוד הוא פרי עיצובו של מפכ"ל המשטרה לשעבר והמנכ"ל של חברת החשמל רפי פלד.

*מפקח רשותי במינהל חברה ונוער ומדריך מסעות מעצבי זהות בארץ ובפולין.

הגדוד לתגבר את כוח התקיפה. בואו של הכוח הרכוב חולל את השינוי הנדרש והביא למנוסת המצרים כשהם מותירים בשטח הגבעה נפגעים רבים.

בעקבות הקרב הקשה, הוציא קצין התרבות של חטיבת גבעתי דף קרבי שבו נכתב כי לציון המשימה וכאות הוקרה וכבוד, תיקרא מעתה הפלוגה הממונעת "שועלי שמשון". בקרב לחם גם אורי אבנרי, והוא תיאר נאמנה את זיכרונותיו מתקופת הקרבות בנגב בספרו "בשדות פלשת". במהלך ההפוגה השנייה, כתב אבנרי שיר, ומרדכי זעירא הלחין אותו. לימים זכה השיר לביצועה של הזמרת שושנה דמארי:

ארבעה, ארבעה על הג'יפ הדוהר

ובוקע השיר מן הלב,

והשביל בדרכם מרקד ומזמר,

זה השביל המוביל אל האויב...

("שועליו של שמשון")

לאחר מלחמת העצמאות, שימשה הגבעה שעליה אנו עומדים מחצבת כורכר. במהלך השנים, ננטשה המחצבה. יואב קידר, חבר קיבוץ נגבה, הגה רעיון להקים בגבעה גן בוטני לצמחי ארץ ישראל שכה אהב. במו ידיו סילק יואב את ערמות האשפה, עיצב את אופי פני הקרקע של הגבעה, ובעזרת בנו הקטן תומר ובהצעתו של עזריה אלון, החל לשתול מגוון מיני צומח במקום.

עמוד החשמל בכניסה לגבעת תום ותומר. צילום: איתי פלינט

אסון המסוקים הוסיף נדבך זיכרון נוסף לגבעה:

ביום שלישי, ארבעה בפברואר 1997, בשעות הערב, המריאו שני מסוקי יסעור של חיל האוויר ממנחת מחניים לעבר דרום לבנון. היה זה בתקופה שצה"ל שהה ברצועת הביטחון. כדי להימנע מפגיעת ארגון החיזבאללה בחיילנו שבשיירות האספקה, עלה הרעיון להטיס את הלוחמים למוצבים הנמצאים בסיכון - בופור ודלעת.

כאמור, בליל ארבעה בפברואר, סמוך לנקודת חציית הגבול מעל היישובים שאר ישוב ודפנה, התנגשו

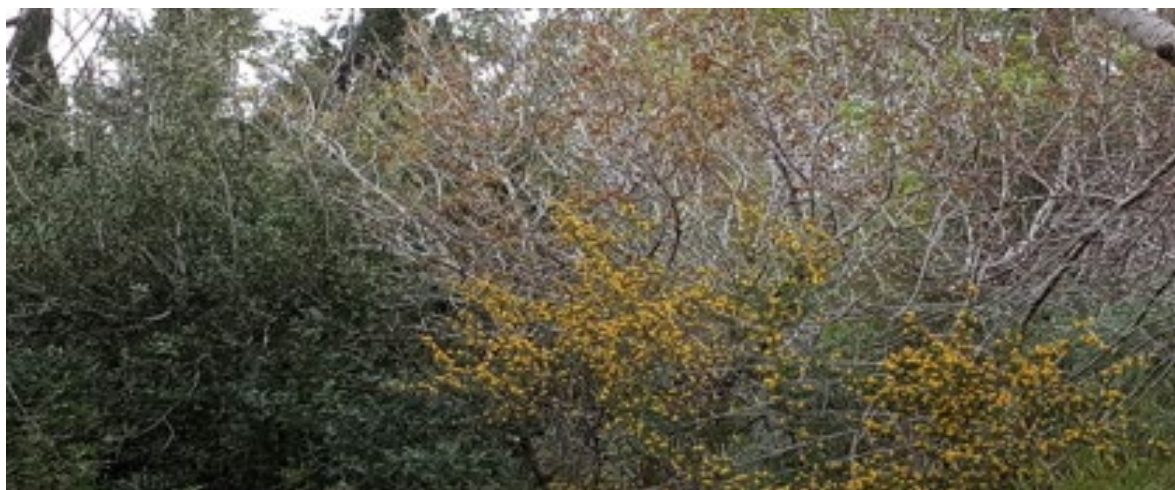
צילום: צביקי תמרי

המסוקים ו-73 הלוחמים שהיו בהם נהרגו. בין הנופלים היה תומר קידר ז"ל, לוחם בפלוגת החבלה של חטיבת הנח"ל וכן קיבוץ נגבה. יואב קידר, אביו של תומר, החליט לשנות את אופיו של הגן הבוטני, שאותו טיח שנים רבות בגבעה שעליה אנו עומדים, לגן הנצחה לזכרם של תומר ושל לחברו לספסל הלימודים תום כיתאין ז"ל שנהרג גם הוא באותו אסון. תום ותומר למדו בתיכון צפית בכפר מנחם - תיכון אזורי לבני ההתיישבות. שניהם שירתו בחטיבת הנח"ל ונפלו באותו המסוק.

במהלך מלחמת העצמאות, תקפו המצרים את נגבה פעמים מספר. אחת ההתקפות נבלמה בשערי הקיבוץ בקרב גבורה שהתרחש ב-12 ביוני 1948. המצרים ביססו את התקפתם על מערך עמדות שולטות שהקימו בגבעות הסובבות את נגבה, בהן גם גבעה 105 שעליה אנו ניצבים (שמות הגבעות מסמנים את גובהן המוחלט של הכיפות מעל פני הים).

צומח ארץ ישראלי בגבעת תום ותומר צילום צביקי תמרי

גווני החברה הישראלית. כאשר נכנסים לתוך פינת ההתייחדות, מתנגן ברקע שירו של חיים גורי "הרעות":

אך נזכור את כולם

את יפי הבלורית והתואר

כי רעות שכזאת לעולם

לא תיתן את ליבנו לשכוח.

לכל אחד מאיתנו, מאלו שהיו כאן כשפרטי האסון נחשפו, יש זיכרון אישי מאותו לילה. הזיכרון האישי שלי הוא סמ"ר אסף דהאן ז"ל מירושלים. תלמידי האהוב מתיכון דנמרק ומדריך של"ח צעיר בצוות הבית ספרי. אסף הרבה לטייל בשבילי הארץ והיה מהמש"צים המצטיינים של המחוז. השילוב של ידיעת הארץ ואהבתה, מנהיגות טבעית ותחושת שליחות הביא את אסף לשירות משמעותי בצה"ל. אסף שירת בפלוגת העורב של חטיבת הנח"ל ונפל באסון המסוקים עם חבריו לנשק תום ותומר.

הביקור בגבעה מותח קו ישיר בין הציונות של דור מקימי המדינה, שנאחזו בכל פיסת קרקע אפשרית, ללוחמי צה"ל של שנות התשעים - שנולדו למדינה מבוססת, אבל נצרו בתוכם את תחושת השליחות של המייסדים. ברדתנו לנגב, אנו אכן זוכרים.

בגבעה נשתלו רבים מהצמחים ומהעצים המאפיינים את ארץ ישראל, ובתקופת האביב הפריחה בגבעה מרשימה בעוצמתה. בהיעדר אתר הנצחה רשמי לחללי אסון המסוקים (אתר ההנצחה הממלכתי הסמוך לקיבוץ דפנה נחנך רק בשנת 2008), היה מפעל הנצחה חשוב זה לאתר התייחדות עם כל 73 חללי אסון המסוקים. יואב וחגית קידר כתבו: "הגן הוקם לזכר נערים שהתנדבו לזחול על קוצים, ללכת למסעות מפרכים, להתאמן בירי ביום ובלילה ולהביא את כוחם הפיזי וחוסנם הנפשי לקצה גבול היכולת על מנת להבטיח לעצמם, לנו ולכל היהודים באשר הם קיומה של מדינה יהודית."

נפנה ימינה בשביל ונבחין בשלטי הסברה המגוללים את פרטי האסון לצד הצמחייה הצעירה. בהמשך מופיעים שמות חללי האסון על פי יחידותיהן הצבאיות. 73 חללי אסון המסוקים הגיעו מכל חלקי הארץ ומכל

צילום: צביקי תמרי

מצייני הדרך

להנחלת מורשת צה"ל
עמותת תודה צה"ל

אל"ם (מיל') טל בראון*,
ייעוץ: אביב וישקובסקי**

צילום: עמותת תודה לצה"ל

לפני למעלה משנה, בעת שירות מילואים, שהיתי עם חיילי באזור רמות נפתלי. בתחומי הבסיס הצבאי שבו שהינו, ניצבה מצודה נטושה ולצידה אנדרטה לזכר 22 הנופלים במקום וכן שלטי ההסבר שסיפקו מידע כללי בלבד, דבר שעורר את סקרנותנו. טלפון קצר ליוזם "מצייני הדרך" הפנה אותי לעדותו המצולמת של **שאל ארלחרוב** (הבן של חיים), מטילן בטיסת הגליל במלחמת העצמאות שפעל באזור. עדותו האירה את המקום באור חדש וסיפקה לנו מידע אישי ומרגש שחיבר אותנו, החיילים והמפקדים כאחד, למורשת המקום שבו נמצאנו ולארגונים שעמדו בפני מגניו, בני דור תש"ח, שלחמו על עיצוב גבולה הצפוני של מדינת ישראל שאך נולדה.

נשמעה ונצפתה עדותו של קצין צנחנים צעיר בשם דוד בן עוזיאל, הידוע בכינויו "טרזן" (בן 86 כיום), המתארת בלהט ובהומור האופייני לו את קורותיו בקרב. אגב עדותו, בן עוזיאל מעביר מסרים ולקחים חשובים ומעוררי מוטיבציה, ברוח האמרה החקוקה, היישר אל של דור הלוחמים הצעירים בעזרת מסך הטלפון הנייד שברשותם.

החשיפה של עדויות אלו ואחרות בפני הציבור הרחב, המעשרה כל סיור וטיול ברחבי הארץ, מתאפשרת באדיבותה של **"עמותת תודה לצה"ל"** באמצעות **ערוץ היוטיוב של "מצייני הדרך"**, שאותו מנהל אביב וישקובסקי, הוגה ומוביל המיזם, המקדיש זמן רב כדי לאתר ולפגוש לוחמי עבר ולתעד את סיפוריהם האישיים.

מטרות המיזם

מיזם "מצייני הדרך" הוא כלי חינוכי הרוותם את הטכנולוגיה הנמצאת כיום בכיסם של תלמידים, של חיילים ושל אזרחים רבים ובשימושם השוטף לצורכי ידיעת הארץ ומורשתה, להעברת מסרים בין דוריים, להטמעת לקחים ולהנחלת ערכים ציוניים. אלו מחזקים את אמונתנו בצדקת דרכנו ומשמשים נדבך מהותי בייעוד ובייחוד של מדינת ישראל ושלנו כאזרחים נאמנים בה.

התמזל מזלי, ובאותה תעסוקה מבצעת פעלנו בשיתוף פעולה עם גדוד 890 של הצנחנים, שחרת על סמליו את האמרה הידועה: "לא חוזרים עד שמבצעים". מה רבה הייתה ההתרגשות של המפקדים והלוחמים כשביום השנה ל"פעולת כנרת", היא **מבצע "עלי זית"** שהתרחש ב-11 בדצמבר 1955,

* ייעוץ אסטרטגי ויזם חברתי ועסקי.
** דוקטורנט ללימודי ארץ ישראל, מחנך ומדריך בתחום ידיעת הארץ במסגרת עמותת "תודה לצה"ל".

האנדרטה ברמות נפתלי לזכרם של אנשי הפלמ"ח שנפלו במלחמת השחרור, צילום: טל בראון

מכוח הרצון לשרוד ולנצח בידיעה כי גורלה של מדינת ישראל בידיהם.

כעת, גם אם לעיתים נראה הדבר מאוחר מדי, יש ביכולתו של הדור הצעיר לעמוד אישית ומקרוב על תרומתם של "זקני השבט", להביע בפניהם את הערכתם ובכך לעודד את רוחם - במיוחד נוכח הקורונה ונוכח מאורעות התקופה האחרונה.

חשיבותו הברורה והגלויה של המיזם היא בהשאת עדות מצולמת ממקור ראשון של דור המייסדים למען הדורות הבאים. עדות המאפשרת להנציח את הנופלים שמסרו נפשם על תקומת העם והארץ באמצעות חוויות וסיפורים שנדיר למצוא בכתובים. לצד חשיבות זו, מתחדד הצורך להוקיר, להביע הערכה ולהודות למי שעשו, תרמו והקריבו למען עצמאותה של המדינה ולמען ביטחונה בשקט ובצנעה, בלי תקשורת ובלי יחסי ציבור ובלי כלים משוכללים, בלי שהייתה בליבם שום ציפייה לרווח אישי או לטובת הנאה, שפעלו רק

צילום: עמותת תודה לצה"ל

בערוץ היוטיוב של "מציני הדרך" תוכלו לצפות בסרטוני עדות קצרים שנערכו בראייה חינוכית ממוקדת במטרה לשמר את חוויית המפגש מבלי להתיש את הצופה.

בין עשרות הדמויות שרואיינו, תמצאו דמויות מרתקות: אלוף במיל' **עמוס חורב, שפיקד על שיירת חולדה**; אורי ביידיץ, המספר על **מבצע חורב במרחב ניצנה**; עדות אישית מחוויותיו של ישראל ויסלר (פוצ'ו) בקרבות חרבת מחאז; האלוף (במיל') **שייקה גביש המספר על קורס המ"מים** באקדמיה לקצינים בגועירה בתש"ח; המשורר חיים גורי ז"ל המספר על **קורס הצניחה הראשון שעליו פיקד בצ"ח** או מקריא את שירו **"הנה מטולות גופותינו"** לזכר ל"ה הנופלים ממחלקת ההר; עדותה הקולחת של **יעל בן דב** שהצטרפה לח"י כילדה בירושלים; ושל חברה איש הלח"י הנמרץ **עזרא יכין**, המתאר את קורותיו במחתרת ובקרבות באזור ירושלים. בזכות המיזם, נחשפתי לקורותיה של **מאירה אופיר** ולפעילותה בצעירותה, לפני שהכרתיה כמחנכת שלי ובטרם נודעה כמורה המיתולוגית מהגימנסיה העברית בירושלים.

כל ריאיון מצולם נערך לכמה סרטונים קצרים, שכל אחד מהם עוסק באירוע, בקרב או בנושא מסוים. כל הסרטונים נגישים בערוץ היוטיוב של "מציני הדרך" לכל אדם החפץ ללמוד, ללמד ולהעשיר את ידיעותיו בדרך מרתקת, מרגשת וחוייתית.

זכרו כי הזכות לשמוע עדות מפי הגבורה, במלוא מובן המילה, על שהתחולל באתר שבו מבקרים או שעליו לומדים ומלמדים נהיית עם הזמן למאתגרת יותר ולנדירה. אף אחד מדור המייסדים והלוחמים, שבזכותם כולנו חיים כאן, לא נהיה לצעיר ולבריא יותר עם הזמן. אם אתם מכירים אנשי עדות שלחמו בתש"ח ושראו שכל עם ישראל ידע את סיפורם, אתם מוזמנים לפנות לעמותת תודה לצה"ל ולהמליץ עליהם. כנסו **לאתר "מציני הדרך"** ביוטיוב, הירשמו אליו, צפו בסרטונים השונים ואל תשכחו להמליץ עליו לקרוביכם ולחבריכם. בהזדמנות זו, נשמח שתביעו הערכה לדור המייסדים וללוחמים הוותיקים באמצעות "לייק", שבימינו נחשב כאמירת תודה!

בסיפוריהם של המבוגרים משולבים ממד הידע עם ממד חווייתי אישי ורגשי, הנובע מצפייה ומהאזנה לאדם שיכול להיות הסבא שלך. הנטייה להשוות את העבר להווה תורמת להערכת החיים בדורנו, על אף האתגרים הניצבים מולנו. רובנו חיים בדור שגדל על מגש הכסף, בלי להכירו לעומקו ולרוחבו. היות שרובנו שולטים ברזי העולם הדיגיטלי ומוצפים במידע שמוזרק ישירות למסכים, מן הראוי כי תהיה פלטפורמה נגישה המסוגלת להעביר מידע בקצרה, בתכליתיות ובצורה מרתקת. מיזם "מציני הדרך" רותם את הפלטפורמות הדיגיטליות להעברת ידע, ערכים ומסרים ולהטמעתם כך שיפעלו על הרובד הרגשי והתודעתי של הצופה הצעיר ויחרתו בו.

לדוגמה, סרטון של "מציני הדרך" המוקרן מאחד הגגות הצופים אל רחבת הר הבית והכותל המערבי בסיכומו של סיור בירושלים העתיקה ששוחזרה לפני 55 שנה, מעניק משמעות אדירה לאירועי שחרור העיר וחוקק אותם עמוק בתודעה. בסרטון מופיעים דמותו וקולו של **יורם זמוש**, מפקד פלוגת צנחנים בזמן מלחמת ששת הימים. יורם מסביר בסרטון בקצרה על הקרב ועל משמעותו למפקדים וללוחמים של חטיבת הצנחנים שחזרו להניף במקום את דגל ישראל לאחר אלפיים שנות גלות. בדבריו, הוא מזכיר את שיחתו הנרגשת עם סגן מפקד החטיבה, משה סטמפל ז"ל, שאמר לו: "זמוש, אם סבים שלי היו יודעים אי פעם שאני אגיע הנה לכותל המערבי בירושלים, אם סבי הסבים של היו יודעים, אלף פעמים היו נותנים את החיים שלהם רק לדעת שפעם פעם זה יהיה... זה לא חשבון עם ליגיונרים, זה חשבון עם חיילים רומאים של טיטוס. אנחנו סוגרים את החשבון עם ההיסטוריה". זמוש מסיים את דבריו במסר שמהדהד בראשי, מאז צפיתי בדבריו לראשונה, בכל פעם שאני נמצא למרגלות הר הבית ובכותל המערבי: "אנחנו אף פעם לא נעזוב פה יותר, אנחנו לא נוותר על המקום הזה ל-70-75 שנה".

סיכום

הודות למיזם "מציני הדרך", אפשר כיום לטייל ברחבי ישראל ולצפות בעדויות ממקור ראשון אודות קורותיהם של הלוחמים שבזכותם ובזכות מלחמתם במקומות אלו לפני כ-74 שנה, אנו מבקרים בהם היום.

רוצים לראות סרטונים לעדויות אישיות

סרקו את הקו-אר קוד

נר ודגל

רועי תשובה*

פעילות בשדה

פעילות נר ודגל, צילום: מועצת תנועות הנוער

אחת היוזמות שמועצת תנועות הנוער מובילה היא הנחת נרות ודגלונים ישראל על קברי חללי פעולות האיבה - משימה לאומית ופעילות חינוכית בתנועות הנוער. "כשבועיים לפני יום הזיכרון, מחלקים את חברי השכבה הבוגרת לקבוצות קטנות. כל קבוצה מקבלת שם של חלל פעולת איבה. אנחנו קוראים ולומדים את סיפור החיים של החלל ומבררים עם המשפחה אם הם מעוניינים להיפגש איתנו." כך תיאר חניך בכיתה י"א בתנועת בני עקיבא את ההכנות לקראת יום הזיכרון. "ברוב המקרים", המשיך, "המשפחה נפגשת איתנו ברצון. אנחנו מספרים שלקראת יום הזיכרון נניח נר ודגל ישראל על המצבה של בן או בת המשפחה שנהרג בפעולת טרור, ובני המשפחות מספרים על יקיריהם ועל האירוע שבו נהרגו. בזכות המפגש עם בני המשפחה, המשימה הופכת מאוד משמעותית". מאז החל המיזם, תנועות נוער נוספות מבקשות להצטרף למשימה המיוחדת של הנחת נר ודגל בבתי העלמין. רכזי הפעילות בתנועות הנוער מספרים על מיזם מיוחד המחבר את החניכים להיסטוריה ולמציאות החיים כאן.

מועצת תנועות הנוער היא ארגון וולונטרי לתנועות הנוער בישראל. המועצה מספקת שולחן משותף ומקום מפגש לראשי התנועות, מכל גווני הקשת הפוליטית, לעיסוק בבעיות אקטואליות בנושאי חינוך, מעורבות הנוער בתהליכים חברתיים ובפעילות ציבורית, וכן בבעיות השעה של החברה הישראלית. כל זאת בזיקה לתנועה הציונית ולמגילת העצמאות. כמו כן, המועצה משמשת גוף מתאם בין התנועות השונות לפרויקטים משותפים, לקשר עם משרדי ממשלה, לתיאום טיולים ארציים, מחנות קיץ ונושאי בטיחות, בריאות וביטחון.

* מועצת תנועות הנוער.

המשפחה מצטרפים לחניכי התנועות לבית העלמין. החניכים, חניכי שכבות בוגרות בתנועות, נפגשים עם בני המשפחה. "כשהגענו למפגש בבית המשפחה, תיארה חניכת שכבה בוגרת בתנועות הצופים, "לא כל כך ידענו איך להתנהג. אבל האבא מייד שבר את הקרח, הוא סיפר על בתו שהייתה מדריכה בתנועה ועד כמה התנועה הייתה מרכז עולמה בשנות הנעורים. אנחנו סיפרנו על הפעילות בשבט שלנו, וממש הייתה הרגשה טובה. כאילו שהמפגש עשה טוב לנו ולמשפחה. עכשיו, כשניסע לבית העלמין, כבר נרגיש שאנחנו מכירים את הבחורה שנהרגה."

כאשר ממשלת ישראל החליטה כי יום הזיכרון יקרא יום הזיכרון הכללי לחללי מערכות ישראל ופעולות האיבה, החלו במוסד לביטוח לאומי בפעולה לאיתור קבריהם של למעלה מ-4,000 חללי פעולות איבה. מרבית הקברים אותרו וצולמו. הרעיון להניח על קבריהם דגלונים ישראל (כפי שחיללי צה"ל מניחים על קבריהם של חללי מערכות ישראל) ונרות נשמה הוביל לפנייה למועצת תנועות הנוער בישראל. משום שמדובר במשימה לאומית בפרישה ארצית ובפעולה שיש בה צד חינוכי, היה ברור שתנועות הנוער - שסניפים להן בכל חלקי המדינה - הן המתאימות לביצוע המשימה. בדרך כלל, התנועות נרתמות למשימות לאומיות בתנאי שהמשימה יכולה להתגבש כפעילות חינוכית ערכית אשר תתאים לתפיסות העולם של התנועות. היוזמה זכתה למענה חיובי מייד, והחלו שיתוף פעולה והיערכות של תנועות הנוער במסגרות עירוניות ואזוריות. את המיזם מנהלת מועצת תנועות הנוער, וכל תנועה שמשתתפת בו מקבלת רשימות שמות וציוני מיקום של המצבות שבאחריותה.

פעילות נר ודגל צילום: מועצת תנועות הנוער

פעילות נר ודגל צילום: מועצת תנועות הנוער

בכל תנועות הנוער שמשתתפות בפעילות משלבים את ההיבט המינהלי עם תוכנית הדרכה ועם פעולת הכנה. ברור לכולם שאין מדובר במשימה טכנית. החיבור לנושא מחייב הכרה של מורכבות מציאות החיים בישראל. זו הזדמנות לספר על ההיסטוריה של חיים לצד פעולות טרור מימי ראשית הציונות. המפגש עם המשפחות חשוב במיוחד. חניכי השכבות הבוגרות נושאים מסר של אכפתיות ושל אהבה, והמשפחות מוקירות תודה ומשתפות את חניכי התנועות בסיפור חיהם של יקיריהם.

התנועות ראו את המשימה כמיזם חינוכי והכינו תוכניות ומערכי פעילות לקראת ביצועה. כך התרחבה הפעילות ליצירת קשרים עם משפחות, לפעילות בנושא הנצחה וזיכרון וללימוד על אודות פעולות האיבה שאירעו במהלך שנותיה של מדינת ישראל וטרם הקמתה. בכמה מקומות, נערכו טקסים בבתי העלמין בהשתתפות בני משפחות. "היוזמה חשובה לנו מאוד", אמרה רכזת אזורית בתנועת הנוער העובד והלומד, "כיוון שבמרחב שלנו אנחנו

הפעילות מתחילה בקבלת מידע על אודות החללים ועל בתי העלמין. בשלב ראשון, נערכים לפעולת הכנה. החניכים לומדים להכיר את המציאות ארוכת השנים, מימי ראשית הציונות, של פעולות איבה שבהן נפגעו אזרחי המדינה. בשלב הבא של הפעילות, מקבלים את רשימת השמות וקוראים על אודות כל אחד מהחללים. המידע נגיש באתר האינטרנט "לעד" להנצחת חללי פעולות איבה. לעיתים יש בין החללים גם בוגרים של תנועת הנוער באותו יישוב. מרכזי הפעילות יוצרים קשר עם משפחות, מספרים על המיזם ושואלים אם לבני המשפחה יש עניין לפגוש את החניכים שיניחו נר ודגל על קבר יקירם. במרבית המקרים, משפחות נענות ברצון רב, ולעיתים בני

אל בית העלמין העתיק בחיפה אף אחד לא הלך, אין סניף שקרוב לשם. היו רשומים שם שבעה נופלים, שבעה נרות שצריך להניח, ואף אחד מהם לא מופיע באפליקציה. אין הסבר איך מגיעים אליהם או איפה נמצא הקבר. בסוף ישיבת הצוות הלכנו לשם איתמר ואני.

הגענו אל בית עלמין ישן שנמצא באמצע העיר, המצבות שם נראות ישנות מאוד, קוצים וצמחים שונים צומחים פרא ביניהן, ונראה שזמן רב לא פקדו מבקרים את המקום. התחלנו לחפש את הנופלים, בתחילה לפי השמות עצמם ואחר כך לפי השנה שבה הם נרצחו (שמנו לב שכולם מתרפ"ט). אבל גם לאחר חיפושים ממושכים, לא עלה בידינו למצוא אותם. בשלב כלשהו, הבחנו במבנה גדול הנמצא בקצה בית העלמין שעל גגו בנויה כיפת אבן עגולה. החלטנו ללכת אליו, אולי יהיה שם מישוה שמכיר את המקום ושיוכל לסייע לנו. בתוך המבנה הייתה מצבה גדולה שסיפרה לנו כי שם קבור אמורא בשם רב אבדימי, ולידו קבורים עוד כמה רבנים ומקובלים. לפתע נשמע רעש מאחורינו, אדם מבוגר בעל מראה חרדי וזקן לבן ניצב בפתח המבנה. "אתכם חיפשתי", הוא אמר לנו. "אז הנה מצאת", אמרתי בחיוך. "חיפשתי מישוה שיפקוד את הקברים של נרצחי תרפ"ט", הסביר, "שיגיד פרק תהלים ויניח אבן על המצבה. אף אחד כבר לא זוכר אותם, אף אחד כבר לא מגיע לכאן. בואו, אני אקח אתכם לשם."

בית העלמין חיפה, חלקת נרצחי תרפ"ט.
צילום: ישרון ברטוב

אנחנו, מועצת תנועות הנוער, רואים את המיזם כשילוב נכון וייחודי של חניכי התנועות בתהליך חשוב אשר מאפשר חיבור של פעילות חינוכית עם משימה לאומית. כל התנועות מבקשות להשתתף במיזם, וזו ההוכחה הטובה ביותר לכך שלתנועות הנוער חשוב להיות שותפות מובילות במשימה לאומית ולהביא לידי ביטוי את הרוח הטובה של הפעילות החינוכית התנועתית.

פועלים ביישובים קטנים, הנחת הדגלונים הפכה לפעילות חינוכית-קהילתית בשיתוף חניכים בוגרים ובני משפחות. חשוב לנו לתת כבוד ולהביע את ההשתתפות שלנו."

המיזם מוביל לשיתוף פעולה ייחודי בין המוסד לביטוח לאומי, שאחראי על הנצחת חללי פעולות האיבה, לבין מועצת תנועות הנוער. "הנחת הדגלונים ונרות הנשמה היא משימה בחשיבות עליונה מבחינתנו. משימת האיתור מורכבת ולעיתים מאתגרת. חללי פעולות האיבה לא נקברו בחלקות נפרדות, והאיתור של המצבות במרחבי בתי העלמין אינו עניין של מה בכך." אמרה מנהלת אגף נפגעי פעולות איבה במוסד לביטוח לאומי. "אנחנו בקשר עם משפחות, ולעיתים בני משפחה מסייעים (טלפונית) באיתור הקבר של יקירם. זאת ועוד, אם קורית תקלה, עושים מאמץ לתקנה באופן מיידי."

פעילות נר ודגל צילום: מועצת תנועות הנוער

מטה המיזם במועצת תנועות הנוער מפעיל קבוצת בוגרים שזמינים לפתרון בעיות מיידי גם במהלך יום הזיכרון. חשוב לכולנו שבבית העלמין יהיה אפשר לזהות את קבריהם של חללי פעולות האיבה, במיוחד ביום הזיכרון הכללי. בכל שנה, חוזר המראה המרגש של נערות ונערים בתלבושת תנועתית מחפשים את המצבות בבית העלמין, מוצאים, מניחים את הדגלון ואת הנר על המצבה ועומדים כמה דקות. קוראים את הכתוב על המצבה ולעיתים שומעים סיפור מבני משפחה או מחבריהם לתנועה שלמדו את סיפור החיים של החלל קודם לכן. ההיכרות עם שמות ועם סיפורי חיים מחזקת אותנו ומדגישה את הצורך להרחיב את מעגלי הזיכרון וההנצחה ולשתף את החברה הישראלית, על כל רבדיה, בכאב העצום של מי שנאלצו לשלם ביקר להם מכול, שבשל היותם אזרחי מדינת ישראל הותקפו בפעולת טרור.

סיפר ישרון ברטוב, רכז חבריא ב' במחוז חיפה של תנועת בני עקיבא:

מבצע ברוש - קרב ח'רבת ירדה

אריאל וייס*

חורבת ירדה. צילום: אומרוב מתוך אתר ויקיפדיה

הפלישה השנייה החלה בחמישה ביוני צפונה יותר, באזור משמר הירדן. פלישה זו נחלה הצלחה בכך שהסורים הצליחו לבסס ראש גשר במיקום של משמר הירדן ולמעשה לשלוט על גשר בנות יעקב - ששימש ציר מבצעי ולוגיסטי נוח לחציית הירדן. מציאות זו איימה לנתק את אצבע הגליל מיתר חלקי הארץ שכן קילומטרים לא רבים מערבה משם שהה צבא ההצלה של קאוקג'י.

מיד לאחר קרב זה, בעשרה ביוני, נכנסה לתוקפה ההפוגה הראשונה. צה"ל ניצל את ההפוגה להתעצמות משמעותית ולהצטיידות בנשק מודרני. לאחר חודש של הפוגה, התרחשו קרבות עשרת הימים - מעשרה ביולי עד העשרים בו - ולאחריהם נכנסה לתוקפה ההפוגה השנייה שארכה כשלושה חודשים, עד אוקטובר 1948.

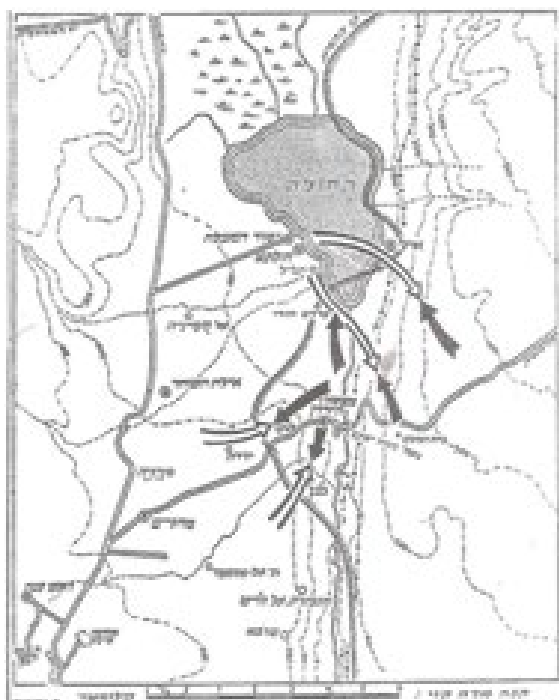
במהלך קרבות עשרת הימים, התקיים "מבצע דקל" ובמהלכו נכבשו הגליל המערבי והגליל התחתון, כולל הכפרים הגדולים נצרת, סכנין ועראבה. כנספח ל"מבצע דקל", התקיים "מבצע ברוש", בפיקודו של מרדכי מקלף, שנועד לשפר עמדות וליצור מציאות טובה יותר בשטח לקראת ההפוגה השנייה.

בקיץ 1948, נערך מבצע ברוש, מבצע צבאי כחלק מקרבות עשרת הימים שמטרתו הייתה כיבוש ראש הגשר הסורי במשמר הירדן. לאחר עשרה ימים של קרבות עקובים מדם, לא הושגה מטרת המבצע, וקו החזית נותר דומה מאוד לזה שלפני תחילת המבצע. עם זאת, האיום הסורי לבתר את הגליל העליון הוסר.

במהלך מלחמת העצמאות, היו הסורים אויב משמעותי בצפון מזרח המדינה הצעירה. לסורים היה צבא מודרני חמוש בנשק כבד משוכלל, כגון טנקים, תותחים וחיל אוויר מצויד במטוסים חדישים. במהלך מלחמתם של הסורים במדינת ישראל, הם פלשו אליה פעמיים.

הפלישה הראשונה התרחשה מייד עם הקמת המדינה, ב-15 במאי, בדרום רמת הגולן - מאל חמא לכיוון צמח והדגניות. כוונת הסורים הייתה להגיע לצומת גולני ומשם להתפצל לכיוון חיפה ולכיוון הגליל העליון. פלישה זו נכשלה, כידוע, בזכות עמידת הגבורה של קיבוץ דגניה שעצרה את הסורים.

* מורה לשל"ח, מדריך במנהל חברה ונוער וקצין מורשת במילואים

תרשים מבצע ברוש, מתוך: ויקיפדיה
מאת: מקור שימוש הוגן

מפה: מעובד מתוך אתר עמוד ענן

מהלך המבצע: הכוונה הייתה להגיע אל האויב מעורפן, לכבוש את המפקדה המפעילה אותו ולנתקו ממקורות האספקה שלו. בלילה שבין התשעה לעשרה ביולי, החל גדוד 23 מחטיבת כרמלי בהתקפה על תל המעברה¹, בדרום החולה ממערב לירדן, ועל שני מוצבים סורים נוספים ממזרח לירדן. ההתקפה הצליחה והמוצבים נכבשו. גדוד 22 מהחטיבה היה אמור לצלוח את הירדן בגשר פוטונים ולכבוש את בית המכס העליון², שם ישבה המפקדה המרכזית של הכוחות הסורים באזור, ולחסום את הכביש לקוניטרה, העיר המרכזית.

אולם, כוחות ההנדסה שהיו אמורים לפרוש את הגשר הצף נתגלו והופגזו ולא יכלו להשלים את משימתם.³ חלק מחיילי גדוד 22 צלחו את הירדן בסירות, אולם רוב הציוד והתחמושת נשארו מאחור. השעה הייתה כבר מאוחרת, בסביבות ארבע בבוקר, ופטרול סורי זיהה את החיילים. החיילים התמקמו בפרדס ח'ורי כאשר התקבלה פקודת נסיגה.⁴ המקלען בנימין שקולניק אמר למפקדיו שיתחילו בנסיגה, ואילו הוא יישאר מאחור לחפות עליהם. שלב זה מסוכן ביותר מאחר שהכוחות מתארגנים לנסיגה לאחר והחיפוי חשוב ביותר. כלל המפקדים והחיילים נסוגו, ובנימין נשאר מאחור לבדו. ואכן, בשלב קריטי זה, חמישה חיילים סורים - שכלל לא ידעו כי חיילי צה"ל נמצאים כה קרוב אליהם במצב נסיגה - יצאו מבין העצים בהליכה לא קרבית. בנימין, שהיה בעמדת חיפוי, זיהה אותם, פתח באש וחיסלם. בעקבות פעולה נועזת זו, קיבל בנימין שקולניק את הכינוי "הפייטר של הגדוד". ההתקפה נעצרה ולמעשה נכשלה. בשלב זה של המבצע, הסורים החזיקו בראש הגשר במשמר הירדן ובעמדה אחת נוספת.

<https://he.wikipedia.org/w/index.php?curid=918347>

למוחרת, בעשרה ביולי, פתחו הסורים בהתקפת נגד כבדה בסיוע שריון, ארטילריה וחיל אוויר. הסורים החזירו לידיהם את כל המוצבים שממזרח לירדן. שנכבשו מידיהם בלילה וכבשו גם את ח'רבת ירדה. במהלך היום, התקדמו הסורים לכיוון קיבוץ מחניים, אולם לא כבשו אותו אלא הסתפקו בהפגזה מסיבית. בנוסף, הפגזו הסורים את שדה התעופה במחניים שבו

צילום: גדי וישנה, מתוך אתר Wikiwand

¹כשני קילומטרים מצפון למקום המושבה הנטושה משמר הירד. סמוך לבית הקברות המוסלמי "מקברת בנות יעקוב", מתוך: [אתרי מלחמת העצמאות](#).

²גשר פוטונים הוא גשר נייד הבנוי מחיבור של מצופים הנקראים פוטונים.

³במקום של גשר הפקק דהיום.
⁴ככל הנראה, נקרא הפרדס על שמו של אחד האפנדים ממשפחת ח'ורי האמידה, שרכש את הקרקע ובנה לעצמו בית אחוזה. הפרדס ממקום כקילומטר וחצי מדרום לקיבוץ חולתה, מתוך: [אתרי מלחמת העצמאות](#)

ממערב לירדן וצה"ל ישב בח'רבת ירדה. צה"ל לא הצליח לכבוש את ראש הגשר ולהדוף את הצבא הסורי מזרחית לירדן. אולם, הסורים לא הצליחו בתוכניתם המקורית לבתר את הגליל לשניים ולאחר מכן לכבושו כליל.

נקודות לדין

1. בקרב על הקסטל, קרא שמעון אלפסי המ"מ: "טוראים לסגת, המפקדים נשארים לחפות". ואילו במבצע ברוש, הורה בנימין שקולניק, חייל פשוט, למפקדיו לסגת והוא נשאר לחפות (ובנס שרד ונשאר בחיים). מהו המניע למעשה גבורה מסוג זה ומה ההבדל בין שני המקרים?
2. קרב ח'רבת ירדה גבה מחיר דמים כבד ומשאבים עצומים מצבא עני. כיצד מנחילים את מסריו על אף שלכאורה אין מדובר בהצלחה גדולה?

אתרים לביקור ולהדרכה

ח'רבת ירדה - אתר הנצחה לחללי חטיבת כרמלי. אפשר לטייל במסלול רגלי קצר לעין ירדה.

אתרי הגליל והגולן הנהדרים נמצאים במרחק נסיעה קצרה.

שהו כוחות רבים. תוצאות ההפגזה היו שבעה הרוגים ופצועים רבים.

שעות אחדות אחרי כן, הוקפצה למקום פלוגה מגדוד 13 של גולני וכבשה את ח'רבת ירדה מידי הסורים. במהלך הימים שלאחר מכן, נעשו ניסיונות מצד שני הצדדים להשיג הישגים קרקעיים בשטח, אולם ללא הצלחה אף לא לאחד מן הצדדים.

ב-16 ביולי, פתחו הסורים במתקפה כבדה והצליחו לכבוש את ח'רבת ירדה מידי גדוד 22 של חטיבת כרמלי. במהלך היום, הפילו מגני איילת השחר מטוס סורי, ונעשה ניסיון לנצל את ההצלחה האווירית להפצצה ישראלית על ראש הגשר הסורי. הצלחה אווירית זו לא נוצלה להצלחה קרקעית מאחר שהכוחות היו עייפים מדי. למוחרת, ב-17 ביולי, כבשה פלוגה מגדוד 23 של כרמלי את ח'רבת ירדה, החזיקה במקום תחת אש כבדה במשך כל יום ה-18 ביולי עד שבשעה שבע בערב נכנסה ההפוגה השנייה לתוקפה.

מחיר ההתעקשות על החזקת ח'רבת ירדה היה כבד. ארבעים הרוגים ספרה חטיבת כרמלי רק ביום זה, ובמשך כל ימי הקרבות נהרגו במקום 95 לוחמי צה"ל.

תמונת המצב בסוף הקרבות הייתה זוהי לתמונת המצב בתחילתם. הסורים ישבו במשמר הירדן ובראש גשר

לוחמים שהשתתפו בקרבות, מתוך אתר [אתרי מלחמת העצמאות](#)

להציץ מתחת למכסה המנוע של המדינה: בית מורשת משטרת ישראל

סגן ניצב ד"ר שלומי שטרית*

צילום: בית מורשת משטרת ישראל

ישראל. המשטרה לא רק הייתה שם, אלא גם תיעדה כל דבר, כולל את הפרטים שלרוב נשמטים מספרי ההיסטוריה. משום כך, ההיסטוריה של משטרת ישראל מאפשרת הצצה אל מתחת למכסה המנוע של המדינה ונותנת זווית מבט חדשה, מוכרת פחות, על האירועים ועל התהליכים המרכזיים שהתרחשו כאן במאה השנים האחרונות.

"השוטר הוא הגלוי הראשון, המתמיד והיום יומי, בכפר ובעיר, של שלטון המדינה." במילים אלה, שנשא בטקס סיום קורס שוטרים ב-15 בדצמבר 1949, תיאר ראש הממשלה דוד בן גוריון את מהותה של המשטרה. השוטר, טען בן גוריון, נושא על כתפיו אחריות כבדה שכן הוא המייצג העיקרי של המדינה ושל מוסדותיה בפני האזרח. אם השוטר ייכשל בתפקידו, תאבד המדינה כולה את אמון הציבור.

במפגש עם סגל הפיקוד של המשטרה, בתשעה בנובמבר 1951, חידד בן גוריון את דבריו באומרו לקצינים הבכירים כי "יתכן ויעילותה של המשטרה מהווה את הגורם החשוב ביותר בחיי המדינה, הקובע את יחסו של העם למדינה."

אם כך, מדוע משטרת ישראל נעדרת מהסיפור ההיסטורי של המדינה? חיפוש קצר בספרייה יעלה כי רק פרסומים מעטים מוקדשים לכחולי המדים ולתפקידים שמילאו בפרויקט הציוני, אם לפני הקמת המדינה ואם מאז. וזה חבל: כי השוטרות והשוטרים נמצאו, מתוקף תפקידיהם, בכל האירועים החשובים בתולדות היישוב העברי המתחדש ובתולדות מדינת

*ראש מדור ההיסטוריה ומורשת במשטרת ישראל ועמית מחקר במכון לקרימינולוגיה באוניברסיטה העברית. מחקריו עוסקים בהיסטוריה של ארגוני שיטור וביטחון פנים בארץ ישראל, מסוף המאה ה-19 ואילך. moreshet@police.gov.il

יחידת הכלבנים המשטרתית. צילום: אוסף התצלומים הלאומי באדיבות בית מורשת משטרת ישראל

יומני העצמאות

דוגמה מצוינת לכך היא יומני תחנות המשטרה מחודש מאי 1948. כל תחנת משטרה מנהלת יומן, שבו השוטרים רושמים את הידיעות השונות של אותו היום. רוב הידיעות עוסקות בשגרת התחנה: מי השוטרים שהתייצבו למשמרת, כמה כלי נשק נמצאים בתחנה, מתי יצאו השוטרים להפסקה וכיוצא

על השואה. הרבה מהידע שלנו היום על אותן שנים נוראיות מגיע ממסמכי לשכה 06 ומפועלם של אותם גברים ונשים, שאיש מהם לא היה היסטוריון במקצועו. ב-19 בנובמבר 1977, בשעה שמונה בערב, עצרה מדינת ישראל את נשימתה. בנמל התעופה בן גוריון נפתחה דלת מטוס, השייך לחברת התעופה הלאומית של מצרים. מתוך המטוס יצא אנוואר סאדאת, נשיא מצרים, שהגיע לביקור דרמטי במדינת ישראל. אירוע זה סדק את חומת האיבה שבין המדינות והוביל למשא ומתן שבסופו חתמו מצרים וישראל על הסכם שלום ושמו קץ לסכסוך אלים ועקוב מדם. עם פתיחת הדלת, נפתח גם שער: מבצע "שער 77" של משטרת ישראל, שנועד להבטיח את שלומו של האורח רם המעלה ואת ביטחונו. חשיבות המשימה הייתה ברורה לכול: המשמעות של כישולן הביקור או של פגיעה בנשיא סאדאת הייתה סופו של תהליך השלום עוד טרם התחיל, ואולי אף התדרדרות למלחמה חדשה בין המדינות. המשטרה קיבלה זמן מועט מאוד להיערך לביקור שכן ההוראה לכך הגיעה רק יומיים קודם לנחיתת המטוס המצרי, ב-17 בנובמבר. במהלך שלושת ימי הביקור, פעלו כ-10,000 שוטרים ושוטרות (מתוך כ-14,000 ששירתו אז) סביב לשעון במטרה להבטיח שהכול יתנהל בצורה מופתית: לוחמי היחידה המיוחדת ללוחמה בטרור (ימ"מ) נסעו בשיירת הנכבדים במטרה לסכל כל ניסיון להתנקש באורח; שוטרי התנועה ליוו את השיירה בכל מקום; שבו נסעה; מאות שוטרי סיור עמדו ברחובות הבירה; לוחמי משמר הגבול הגנו על מלון המלך דוד שבו לן הנשיא סאדאת ועל האתרים שבהם ביקר. כאשר המריא סאדאת בחזרה לארצו בתום ביקור היסטורי ומוצלח, נשמו מפקדי המשטרה לרווחה.

בזה. ידיעות אחרות, שאותן היומנאי כותב בדיו אדומה, מתעדות אירועים חריגים: תאונות דרכים, קטטות בין שכנים, מעשי גנבה ושוד או חמור שהלך לאיבוד... אך ביום שישי 14 במאי וביום שלמוחרת, תיעדו השוטרים מאורע היסטורי של ממש: הקמתה של מדינת ישראל. היומנאים הנרגשים, שעברו באחת משירות במשטרת המנדט הבריטי למשטרת ישראל, רשמו הודעות חגיגיות לכבוד ההכרזה במוזיאון בתל אביב. לצד רישומים אלה, מתעדים יומני המשטרה את החיים בארץ באותם ימים: החל בהפצצות חיל האוויר המצרי על תל אביב ובהפגזות הלגיון הערבי על ירושלים, דרך מעשי שוד של אנשי לח"י, ועד ללכידת מטוס "ספיטפייר" מצרי שנחת בחוף הרצליה. לצד אלה, הקורא יכול להתרשם משגרת החיים במדינה הצעירה ולראות שמהר מאוד הגשימה את שאיפתו של הרצל לחיים נורמליים עם לכידתו של הגנב הישראלי הראשון...

שוטר מאבטח את הקלפיות. צילום: מאוסף התמונות הלאומי. באדיבות מורשת משטרת ישראל

משפט אייכמן

משפט אייכמן הוא אירוע היסטורי נוסף שבו היה למשטרה חלק משמעותי ואף חיוני. בעוד שחלקם של אנשי המוסד והשב"כ, שלכדו את הצורר בארגנטינה, מוכר היטב לציבור, הרי שהשוטרים נותרו בצל. זאת על אף שהמשטרה מילאה בפרשה תפקידי מפתח, שהחשוב שבהם הוא החקירה. עם פרסום מעצרו של אייכמן, הקימה המשטרה יחידת חקירות מיוחדת, בשם "לשכה 06". יחידה זו, שכללה כשלושים שוטרים ועוד כשלושים מתורגמניות וכתבניות, הייתה אחראית לחקירת פשעיו של אייכמן ולגיבוש כתב האישום נגדו. לשכה 06 נדרשה למצוא הוכחות לכך שהנאשם לא היה, כטענתו, "בורג קטן" וכי מעשיו לא הסתכמו במילוי פקודות הממונים עליו. לשם כך, קראו החוקרים כ-420,000 (!) דפי מסמכים, במגוון רחב של שפות. עבודת החקירה המאומצת והשיטתית, שנמשכה כתשעה חודשים, היא שהביאה להרשעתו של אייכמן בדין ולהוצאתו להורג. אך מלאכתם של החוקרים לא הסתכמה רק בהיבט הפלילי משפטי. למעשה, הייתה זו עבודת המחקר המעמיקה הראשונה

משפט אייכמן. מתוך: ויקיפדיה

תצוגה במוזיאון מורשת ישראל. צילום: בית מורשת משטרת ישראל

ולתחומי העניין הרלוונטיים. לדוגמה, תלמידי מגמת קרימינולוגיה זוכים לסיורים המתמקדים בחקירות פליליות בעוד ילדי בית ספר יסודי מקבלים הדרכה שעיקרה כישורי חיים, כמו התנהגות עם חפץ חשוד, בטיחות ברשת וכד'.

בית המורשת מציע גם פעילויות נוספות. לדוגמה, משחק "צוות חקירה משפחתי", שבמהלכו המבקרים פותרים תעלומה בלשית; או פעילות בסגנון "מחפשים את המטמון", המפגישה את המשתתפים עם מורשת המשטרה בדרך חווייתית ומהנה. לא כל הפעילויות הן בבית המורשת, צוות המדריכים מגיע לכל מקום כדי להרצות בפני קבוצות על המשטרה, על תפקידיה ועל מורשתה.

בשנתיים האחרונות, הרחיב בית המורשת את תחום פעילותו גם לעולם המקוון. אתר האינטרנט של בית המורשת (www.policemuseum.org.il) משמש לא רק לתיאום ביקורים וסיורים, אלא גם כמאגר מידע שבו מסמכים היסטוריים מרתקים, מאמרים במגוון נושאים, הרצאות מוקלטות, ופרקי הפודקאסט "סיפורים מהניידת". חברי הצוות, שחלקם בעלי תארים מחקריים מתקדמים, מרצים גם בזום.

כל פעילויות בית מורשת משטרת ישראל מוצעות ללא עלות, בהתאמה לקהל המסוים ולצרכיו. נשמח לארח אתכם, את תלמידים ואת משפחותיכם!

לפרטים נוספים ולתיאום ביקור או הרצאה, אפשר לפנות אל בית מורשת משטרת ישראל:

אתר: www.policemuseum.org.il/he

דוא"ל: moreshet@police.gov.il

טלפון: 02-5788263/271/272

כתובתנו: בית מורשת משטרת ישראל, המכללה הלאומית לשוטרים, שד' וירג'יניה 1, א"ת בית שמש מערב

19 בנובמבר 1977, בשעה שמונה בערב, עצרה מדינת ישראל את נשימתה. בנמל התעופה בן גוריון נפתחה דלת מטוס, השייך לחברת התעופה הלאומית של מצרים. מתוך המטוס יצא אנוואר סאדאת, נשיא מצרים, שהגיע לביקור דרמטי במדינת ישראל

בית מורשת משטרת ישראל

את הסיפורים האלה, ועוד רבים אחרים, תוכלו לשמוע בבית מורשת משטרת ישראל. האתר החדש, שנחנך בשנת 2015 בצמוד למכללה הלאומית לשוטרים ליד בית שמש, משמש מרכז מבקרים של משטרת ישראל ואתר הנצחה לאומי לחללי המשטרה. המקום כולל מוזיאון מודרני שמספר את סיפורה של המשטרה כחלק מסיפורה של ארץ ישראל, משלהי התקופה העות'מאנית ועד לימינו. התצוגה כוללת סרטים, מיצגי מולטימדיה שונים, תמונות ובעיקר מוצגים היסטוריים מרתקים, חלקם יחידים מסוגם בעולם.

המבקרים בבית מורשת משטרת ישראל זוכים לפגוש את ההיסטוריה של הארץ ושל המדינה בדרך שונה מזו שהם רגילים אליה: דרך עיני השוטרים והשוטרות. את הסיורים מדריכים חברי צוות בית המורשת, שהם בעלי ותק רב בתפקידי שטח שונים - בחקירות, בבילוש וביחידות מבצעיות נוספות. הסיורים מאפשרים לקהל המבקרים לפגוש שוטרת או שוטר מהשורה במפגש נעים ומעניין. הצוות מתאים את הסיורים לגיל המבקרים, לאופי הקבוצה

סימני דרך במשעולי ההיסטוריה סיור דילמות בעקבות חברי המחתרות

קרן רווה*

רעיון הלאומיות, שהלך והתפשט ברחבי אירופה במאה ה-19, לא פסח על העם היהודי. הוא קרם עור וגידים עם ניסוח ההגדרה העצמית בחזונו של הרצל, בקונגרסים הציוניים ובגלי העלייה הראשונים. ההתעוררות הלאומית ההולכת וגוברת התעצמה בתקופת המנדט הבריטי, כשהצהרת בלפור - על אף ניסוחה המעורפל - נטעה בקרב היישוב היהודי בארץ ישראל תקווה ממשית להקמת מדינת לאום. השאיפה לטריטוריה עצמאית ולשחרור לאומי הגיעו לשיא בזמן מלחמת העולם השנייה ולאחריה, כאשר התבררו ממדי האסון שהתחולל באירופה וכאשר הצורך במדינה ריבונית בעלת ממשל עצמי היה לאקוטי והוליד מאבק חסר פשרות בשלטון המנדט הבריטי.

בתקופה סוערת זו, התמודד היישוב היהודי בכלל ובפרט חברי כוחות המגן והמחתרות עם דילמות מורכבות שבשורשן כולן נעוץ הרעיון הלאומי. פעמים רבות, נאלצו מנהיגי היישוב לקבל החלטות הרות גורל בתנאים של אי ודאות, של מחתרת ואף של סכנת חיים - החלטות שחלקן הובילו בהמשך להקמת מדינת ישראל.

* רכזת הדרכה במוזיאון הלח"י.

מוזיאון ה"הגנה", צילום: באדיבות יחידת המוזיאונים של משרד הביטחון ומוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב

שני מוזיאונים מיחידת המורשת והמוזיאונים של משרד הביטחון, מוזיאון ה"הגנה" ומוזיאון הלח"י, משיקים בימים אלה תוכנית חינוכית משותפת, "סימני דרך", המיועדת לתלמידי בתי הספר. התוכנית עוסקת בקונפליקטים שניצבו בפני אנשי התקופה, ממנהיגים ועד מעפילים, בהחלטות ובבחירות שנעשו במצבים מסוכנים ומסובכים על רקע מלחמת העולם והמאבק בבריטים ומעל הכול בשאיפה המשותפת להקמת מדינה יהודית עצמאית בארץ ישראל.

בית אליהו גולומב, צילום: באדיבות יחידת המוזיאונים של משרד הביטחון ומוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב

הנתונות על פי הנחיות הרשומות בחוברת: מה הייתם עושים? מה בחרה הדמות ההיסטורית ברגע האמת? האם הייתם פועלים אחרת? עליכם לקבל את ההחלטות בכוחות עצמכם!

ממוזיאון ה"הגנה" נמשיך אל מוזיאון הלח"י הנמצא במרחק הליכה של כ-15 דקות, בשכונת פלורנטין הצבעונית. החוברת מציעה מסלול מיוחד לביקור באתרים היסטוריים במרחב העירוני שבין שני המוזיאונים: נבקר בקיוסק הראשון של תל אביב, נשמע על הגרלת הצדפים המפורסמת, נברר מדוע נקראה העיר בשמה ומהי משמעותו של סמל העיר. משם נמשיך דרך רחוב הרצל השוקק אל פלורנטין הססגונית, לב סצנת הגרפיטי והאומנות של תל אביב, העוברת בשנים האחרונות תהליך של התחדשות עירונית ונהיית למזמינה ולאטרקטיבית. אחת מיצירות אומנות הרחוב שבשכונה תתגלה לעינינו ברחוב אברהם שטרן, מול בית הכנסת "תפארת ישראל". בתחנה זו, נוריד ונפעיל את היישומון החינמי "artivive" ונצפה ביצירה מפתיעה של מציאות רבודה המתרחשת בפתח בית הכנסת.

את סיורנו נתחיל בשדרות רוטשילד, שם, באחד הבתים הראשונים שנבנו בתל אביב - בית משפחת גולומב - ממוקם מוזיאון ה"הגנה". בבית נשתמרו שני חדרים כפי שעוצבו וסודרו בתחילת שנות הארבעים. אל החלק השמור נוספו שלוש קומות של תצוגה, שבהן נפרש סיפורו של ארגון ה"הגנה". במוזיאון נקבל הסבר קצר ואת חוברת הפעילות "סימני דרך", שתפגיש אותנו עם דמויות היסטוריות שנקלעו לרגעי החלטה מכריעים: נתוודע למפקד הארגון ומייסדו, אליהו גולומב, שנדרש להחליט אם להקדיש את ביתו הפרטי למטה החשאי של הארגון ובכך להעמיד את משפחתו ואת ילדיו בסכנה; ליצחק רבין הצעיר, שנאלץ לבחור אם להגשים את חלומו ללמוד בחו"ל או להישאר בארץ ולהתגייס לכוח המגן; למחלוקת הסוערת ביישוב היהודי בתקופת המרד הערבי הגדול בנוגע לשאלה אם להבליג או להגיב למעשי האלימות של היישוב הערבי; ולמעפילי האונייה "מדינת היהודים", שהבריטים הצילו את חייהם אך גם מנעו את כניסתם לארץ ישראל.

את הפעילות נקיים בקבוצות, ובמהלכה נדון בסיטואציות

מוזיאון הלח"י, צילום: באדיבות יחידת המוזיאונים של משרד הביטחון ומוזיאון הלח"י

מצבי הכרעה אלו, שעמדו הן בפני חברי ה"הגנה" הן בפני חברי לח"י, עוסקים במתח שבין לאומי לאישי; שבין פרטי לציבורי; שבין ערך הדבקות במשימה לערך החברות והרעות; שבין ערך חיי אדם לחשיבות הפעולה והתגובה ועוד.

זוהי חוויה ייחודית, מזמינה ומגוונת, המספקת הזדמנות להתוודע יחדיו לרגעי הכרעה מן העבר, לשכלל את יכולת קבלת ההחלטות, לרכוש ידע, לעורר סקרנות, לפתח מיומנות של תכנון, של אסטרטגיה ושל הסקת מסקנות. ולא פחות חשוב: הזדמנות לייצר שיח ערכי ופורה בין איש לרעהו ואפילו בינינו לבין עצמנו. בנוסף, לצד ההתנסות המאתגרת, נוכל לשוטט עצמאית בין תצוגות הקבע ובתערוכות המתחלפות שבשני המוזיאונים.

בסופו של היום, אפשר לקיים דיון מסכם המעלה את השאלות אם וכיצד הסיפורים ההיסטוריים שהתלמידים נחשפו אליהם במהלך הסיור יכולים להיות רלוונטיים לחייהם כיום; מהי לאומיות בעיני התלמידים; אילו הכרעות משמעותיות לחייהם עליהם לקבל בהקשר זה; באילו לבטים, למשל, כרוך הגיוס לצה"ל ולשירות לאומי וההתנדבות ליחידות קרבות.

תוכנית "סימני דרך" היא הזדמנות להתוודע לסיפור הלאומי שלנו, סיפור קום המדינה, דרך עיניהם של חברי ה"הגנה" ולח"י - שהיו בעלי תפיסות שונות ומנוגדות זו לזו: ה"הגנה" ייצגה את היישוב המאורגן, המוסדי והרשמי; ולח"י הקטנה, הממודרת והנרדפת, ייצגה מיעוט. התוכנית ממחישה כי הלאומיות פנים רבות לה וכי על אף תפיסות העולם ודרכי הפעלה השונות, המטרה הייתה אותה מטרה והחלום אותו חלום: הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. ההכרעות כבדות המשקל שהתקבלו משני צידי המתרחס הן סימני דרך במשעולי ההיסטוריה.

עלות הסיור: 15 ש"ח לתלמיד, מורים חינם.

לתלמידי של"ח - 5 ש"ח בלבד!

לקביעת סיורים:

מוזיאון ה"הגנה" - שדרות רוטשילד 23 תל אביב, טל': 03-5608624. למידע נוסף: <https://museums.mod.gov.il/sites/Hahagana/Pages/default.aspx>

מוזיאון לח"י - רח' שטרן 8, שכונת פלורנטיין תל אביב, טל': 03-6820288. למידע נוסף: <https://museums.mod.gov.il/sites/Lehi/Pages/default.aspx>

מסלול ההליכה הוא דו כיווני (אפשר להתחיל בכל אחד מהמוזיאונים).

תוכנית "סימני דרך" היא הזדמנות להתוודע לסיפור הלאומי שלנו, סיפור קום המדינה, דרך עיניהם של חברי ה"הגנה" ולח"י - שהיו בעלי תפיסות שונות ומנוגדות זו לזו: ה"הגנה" ייצגה את היישוב המאורגן, המוסדי והרשמי; ולח"י הקטנה, הממודרת והנרדפת, ייצגה מיעוט. התוכנית ממחישה כי הלאומיות פנים רבות לה וכי על אף תפיסות העולם ודרכי הפעלה השונות, המטרה הייתה אותה מטרה והחלום אותו חלום: הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. ההכרעות כבדות המשקל שהתקבלו משני צידי המתרחס הן סימני דרך במשעולי ההיסטוריה.

ברחוב שטרן מספר 8, נמצאת תחנתנו האחרונה, הלא היא מוזיאון לח"י. במקום זה, בדירת הגג, הסתתר מפקד המחתרת אברהם יאיר שטרן ונתפס ונרצח על ידי אנשי הבולשת הבריטית. גם כאן נשתמרה הדירה שבה התגורר יאיר בימיו האחרונים, על רהיטיה ועל חפציה המקוריים, ואל החלק השמור נוספו שתי קומות של תצוגה העוסקת בחייו של יאיר ובסיפורה של מחתרת לח"י. בדומה לפעילות במוזיאון ה"הגנה", נקבל גם כאן הסבר קצר ונמשיך בעקבות "סימני דרך", אך הפעם נעסוק בדילמות של חברי מחתרת לח"י: נחשף לסיפורו של מנהיג המחתרת, אברהם יאיר שטרן, שבזמן המצוד הבריטי שהתנהל אחריו, הוצע לו מקלט בטוח בתנאי שיפסיק את פעילותו נגד הבריטים; לחוליית חבלנים שחיברה מטעני נפץ למסילת רכבת ולפתע הבחינה ברכבת אזרחית עמוסת נוסעים מתקרבת על המסילה; לעולי הגרדום משה ברזני ומאיר פיינשטיין ששעות ספורות לפני ביצוע פעולה גילו שיהיה במקום רב העלול להיהרג או להיפגע; ולחבר לח"י אליהו חכים שהיה עליו להחליט אם להימלט ממקום פעולה ולהציל את חייו או לעזור לחברו הפצוע ואז להיתפס ולהישפט למוות. לאחר דיון בין חברי הקבוצה, התלמידים יוכלו לגלות אם בחרו כפי שבחרו אז המנהיגים והלוחמים.

הרצל פינת אחד העם

חדוה בן סיני*

סיפורי תל אביב

**מזה שנתיים שאנחנו מסיירים
יחדיו ברחובותיה של העיר העברית
הראשונה. לעיתים ב"בולברד"
- שדרות רוטשילד, לעיתים
בסמטותיהן של יפו ושל נווה צדק,
ואפילו ממש כאן, בפינת הרחובות
אחד העם והרצל, כשסיפרנו את
סיפורו של בית משפחת ויס,
זוכרים?**

בספרו "מדינת היהודים", שיתף הרצל את הקוראים במסקנה הפשוטה והמכרעת שלו בנוגע לבעיית היהודים: הבעיה היהודית נמצאת במישור הלאומי ולכן רק פתרון מדיני אפשרי. על היהודים לצאת מארצות מושבם ולהגיע לטריטוריה משלהם, לציון, ואז תהא להם זכות קיום!

הפעם, ברוח הנושא המרכז של הגיליון: הלאומיות, אין מקום מתאים יותר מרחוב המנציח את שמו של הרצל חוזה מדינת היהודים, אבי הציונות המדינית ומייסדה של ההסתדרות הציונית העולמית, להתחיל בו את סיורנו!

רחוב הרצל על רקע בניין הגימנסיה הרצליה.
מתוך: ויקיפדיה

רחוב הרצל, הרחוב הראשי של אחוזת בית. בתחילה היו רוב בתי המגורים בעלי קומה אחת, ומיעוטם בעלי שתי קומות. בקדמת הבית הייתה מרפסת שאליה הובילו משני צידיה גרמי מדרגות וש במרכז ניצבה דלת הכניסה לבית. מובן שהבית היה מוקף גינה. בשנות העשרים, שינה רחוב הרצל פניו לסגנון האקלקטי שאופיין בשימוש במוטיבים אדריכליים הן מהסגנון הערבי-יפואי הן מסגנונות אירופאיים. בשנות השלושים, לבש הרחוב את חליפת הסגנון הבינלאומי הפונקציונלי, נטול העיטורים. שנות השישים הביאו עימן סגנון חדש לחלוטין: המגדלים המודרניים. בשנות השמונים והתשעים, בשל קצב ההשתנות המהיר של פני העיר, הוחלט לעכב קמעא את השינויים בפני העיר ולנסות לשמר את החזות ההיסטורית. האם צלחה דרכם של פרנסי העיר? בחלק מהפעמים...

סיורנו יתחיל בפינת הרחובות אחד העם והרצל. מול ביתו של עקיבא אריה ויס, שעל אודותיו סיפרנו בעליה

*מורה ומנחה לשל"ח וידיעת הארץ, מרכזת תכניות זיכרון והנצחה באגף של"ח

לאחר מותו, נדדה רבקה עם בית האוכל שהיה מקור פרנסתה, ובשנת 1921, התמקמה בבית פולאק והוסיפה לעסק גם פנסיון.

לאחר מלחמת העולם הראשונה, התמקמה בבית ספריית "שערי ציון" שנדדה מיפו, ולימים התמקמה בו ספריית "בית אריאלה". המשפחה בחרה להשכיר את המקום לספרייה בשל קרבתו לגימנסיה הרצליה. מעברו האחר של הרחוב, הייתה חנות תקליטים אשר הוציאה רמקולים אל הרחוב ואפשרה לשוהים בספרייה ליהנות מצלילי מוזיקה קלסית. משום כך, היו שעות מסוימות שבהן השוהים בספרייה נדחקו לכיוון החלונות והמרפסות כדי ליהנות מהופעה חיה. היו פעמים שהושמעו יצירות מיוחדות, ואז היו השוטרים מפנים את התנועה לרחובות צדדיים כדי לא להפריע לקהל הקוראים המאזינים.

בית עקיבא אריה ויס.
צילום: אילנה שקולניק מתוך: פיקיוויקי

בית פולאק, צילום: ישראל פרקר, מתוך: פיקיוויקי

בשנת 1922, הגיש אהרון אליהו בקשה להקמת גינת קיץ ובה קיוסק במטרה להשכיר את המבנה ולהגדיל הכנסות. הוא אכן קיבל אישור ממגידוביץ, מהנדס העירייה, בתנאי שהמבנה יהיה עשוי מעצים, מעין מבנה ארעי. יש המתארים את "גינת הגימנסיה" כמקום מפגש לכל הנהנתנים הבורגנים בעיר. בהמשך, שימש המבנה כבית תמחוי כשנתיים, ואחר כך נשכר בדמי מפתח למשפחת צלניק ושימש כחנות לתיקון מכונות כתיבה. לימים הוכרז המבנה כמסוכן, ורק בשנת 2002 עבר שיפוץ ושימש כחלק ממתחם בילוי שהוקם בחצר פולאק.

מצידה הצפוני של פינת הרחובות שבה אנו עומדים, מתנשא מגדל שלום מאיר. המגדל ניצב במקום שבו עמדה הגימנסיה העברית הרצליה עד שנת 1959.

בקיץ 1907, בקונגרס הציוני השביעי, הודיע יעקב מוזר, שופט יהודי וציוני נלהב מאנגליה, כי יקציב שמונים אלף

השישי, נמצא ביתו של מיכאל פולק. פולק עלה ארצה מליטא בשנת 1906 והוא בן 44. כששמע על התארגנות אגודת אחוזת בית, מיהר להצטרף. את הבית רכש עם גיסו אולציקי - הלה התגורר בקומה השנייה בעוד הזוג פולאק בקומה הראשונה.

מיכאל הונצח בספרו של גוטמן "עיר קטנה ואנשים בה מעט", בסיפור "פינה עגולה פינה ישרה". בסיפור זה, תיאר גוטמן את הוויכוח שניטש בין ויס לבין פולאק. פולאק תכנן שפינת הבית תהיה מרובעת, בעוד ביתו של ויס, שכבר היה בנוי, היה בעל פינה עגולה, והדבר חרה לויס. אבל על תקרית זו כבר הרחבנו.

סיפור נוסף הנקשר במיכאל פולאק הוא סיבת מותו. כשנקרא להתגייס לצבא הרוסי, שתה כמויות עצומות של חומץ, וברבות השנים חורר החומץ את קיבתו והביא למותו. כשראה כי ימיו ספורים, הזמין את אחיו אהרון אליהו ואת משפחתו להתגורר בבית. אהרון אליהו הוקיר תודה למיכאל על צוואתו והנציח את זכרו הן בשמו של רחוב סמוך (שבינתיים שינה שמו לתלמוד תורה) הן בהקמת בית כנסת "היכל מיכאל" ובשם "היכל מיכאל" שהונצח בשיש המקיף את גג הבית.

במלחמת העולם הראשונה, גורשו בני משפחת אליהו מתל אביב. הם שבו לביתם לאחר שתמה המלחמה. בשנת 1936, מכר אהרון אליהו את הבית, אך המשפחה המשיכה לגור בו בשכירות עד מותו של אהרון.

האלמנה רבקה הורוביץ, שקיבלה היתר להקים בתל אביב בית אוכל, שכרה חלק מהמבנה. לא היה זה היתר רגיל שכן מייסדי השכונה עשו כל שביכולתם להרחיק מסחר מתוך העיר. אולי היה זה חסד נעורים שזכרו לבעלה המנוח, אריה לייב בלוי הורוביץ - איש רב פעלים שלחם למען החייאת השפה העברית ולראייה שמות ילדיו: רוממתי עזר, עברית שפה חיה, לביאה. הורוביץ עסק בהוראה ובהקמת הספרייה העברית הראשונה. ספרייה זו נדדה מיפו ולימים אף מוקמה בבית פולאק.

טען משה שרת בתגובה לאלו אשר התנגדו להריסה. הדברים נאמרו בימים שבהם לא היה חוק שימור מבנים (המועצה לשימור אתרים הוקמה רק לקראת סוף שנות השמונים). לבסוף, בשנת 1959, נהרס המבנה! על חורבותיו הוקם מגדל שלום, המבנה הגבוה ביותר במזרח התיכון, גאוה גדולה!

בקומת המסד נמצאת יצירת פסיפס של נחום גוטמן המגוללת את סיפורה של העיר העברית הראשונה. את הפסיפס הכינו אומנים איטלקיים ברוונה שבאיטליה על פי סקיצות והנחיות של גוטמן. אבני הזכוכית שמהן הוכן הפסיפס הונחו בשיפוע קטן כדי לגרום להבזקי אור. ביצירה כולה כמיליון אבנים.

בין הסצנות מחייה של העיר תל אביב המופיעות בפסיפס: הפרדס שהיה בקצה רחוב שלימים ייקרא יהודה לוי; הפשפש והאפנדי שבכניסה לפרדס; שכלולי השכונה: צינור המים שהביא מים זורמים לבתים, ציפורים נהנות מהזרזיף הפורץ מן הצינור, פסטורליה! דיזנגוף וסוסתו מהירה; המריצנים שחרכו את גופם בעבודה בשמש הקופחת (לשלוש דרגות שיזוף שכל אחת מהן מעידה על הפז"מ של אותו פועל בארץ); הפנס הבווד - חידוש טכנולוגי נוסף; ראשיהם של המתבוננים בפלא היצירה בהשתאות; יחיא התימני האמון על הדלקת הפנס הראשון של תל אביב. קונצרט ברחובות. מומלץ להתיישב על אחד הספסלים המוצבים מול הפסיפס ולזהות עוד ועוד סצנות מההיסטוריה של העיר.

נחזור אל הרחוב. מכאן אפשר להמשיך לשוטט ברחוב הרצל לכיוון דרום, לבקר בשחזור של הקיוסק הראשון בפינת רחוב רוטשילד, לחזות במעליה שבפסז' פנסק בהרצל 16 (שעליו הרחבנו בעליה השלישי), לעצור במקום שבו היה בית הקונסרבטוריון הראשון וחנות הצעצועים של משפחת טרייביש ברחוב הרצל 22.

פרנק לשם בניית מבנה של קבע למוסד הלימודי שנדר כמה פעמים, בתנאי שהגימנסיה תיקרא על שמו של הרצל. וויס ושנקין השפיעו על מוזר כי ידרוש שהמוסד ייבנה ב"פרוור החדש", וכמובן שדרישתו של הנדבן היא שהכריעה בסופו של דבר. יעקוב מוזר עמד לבטל את תרומתו כשהבין כי לומדים בגימנסיה בגילוי ראש וכי לומדים בה ידיעת הארץ, ורחמנא לצלן - במעורב בנים ובנות!!! התעקשותם של אנשי היישוב הביאה לכך שאדון מוזר לא חזר בו.

סצינת רחוב היסטורית של רחוב הרצל, 1913.
מתוך: פיקיווקי

האדריכלים שנבחרו לתכנן את המבנה היו יוסף בארסקי ועוזרו בוריס שץ. הם בחרו לבנותו על פי תיאור בית המקדש: עמודי יכין ובועז ומזבח. המיקום הנבחר היה ברומה של עיר. בחזית הבניין שולבו אלמנטים מן האדריכלות המוסלמית המקומית: גומחות לכל אורך המבנה ומרפסות עמוקות שלהן קשתות מזרחיות באגפים הצדדים.

בתשרי 1910, החלו ללמוד כאן 254 תלמידים בתשע כיתות. מיום היווסדה, הייתה הגימנסיה מרכז כלכלי, חברתי ותרבותי. השכונה נבנתה סביב לבניין זה:

מרכז החיים בתל-אביב הייתה הגימנסיה הרצלית. שם דפק לב השכונה. שם התאספו לאסיפות ודנו בענייני היישוב, למדו, יצרו, הציגו הצגות וקבלו פני עסקנים מן הגולה, ושם קראו סופרים את יצירותיהם, שם ערכו קונצרטים וחגגו חגיגות עממיות. בחגיגות החנוכה הדליקו באולם הגימנסיה מנורת חנוכה גדולה וברכו על הנרות. כל בני השכונה היו מוזמנים לחגיגת התלמידים. אחר הנאומים וההצגות ירדו לחצר ויצאו לרחובות תל אביב בתהלוכת אורים וסיימו בלביבות חנוכה בבתי המורים. (יהודית הררי, מורה בגימנסיה וממייסדות אחוזת בית, מתוך "בין הכרמים")

תל אביב הלכה והתפתחה צפונה, והגימנסיה העברית הרצלית הלכה ואיבדה ממרכזיותה. בשנת 1943, פורסמה תוכנית עירונית שעיקרה הריסת המבנה. הרצון להרוס את המבנה הגדול, הנטוש, המאפיר והמתפורר, היה קיים כבר קודם. "ארבעים שנה זה לא עתיקות",

הקיוסק בתל אביב. צילום:אורי תואר מתוך: ויקיפדיה

כמו תמיד, תל אביב מאירה פניה וחושפת את סיפורה דרך סיפוריהם של האנשים שעיצבו את דמותה.

מן הקיץ אל הקיץ - טעמי חיים טעונים בתאנה

געגוע / איריס אליה כהן
תאנה אחת שנשכחה
על העץ
בסוף הקיץ,
מזכירה לי שיכל היה
להיות פה
גן עדן

ד"ר שרה'לה אורן*

תאנה מעל נחל דן, צילום: עוזי פז, מתוך: אתר פיקיויקי

אנ"ה במשמעות יזדמן, יתרחש: "לא תאנה אליך רעה" (תהלים צא, י) מוסיף גם הוא מתח לפיתוי.

עם ישראל נהה אחר אלילים, והנביא ירמיהו המשיך אותו לאישה סוררת ולא נאמנה שעסוקה בחיפוש מאהבים. הוא דימה את עם ישראל לפרא, חמור בר, שלא ניתן לאילוף: "פרה (פרא) למד מדבר באות נפשה שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה כל מבקשה לא יעפו בקדשה ימצאונה" (ירמיהו ב, כה). פרא שאת תאנתה (תאוותה) קשה להרגיע: היא רצה אל הזכרים, ואין הם צריכים לרדוף אחריה: "כל מבקשה לא יעפו בקדשה ימצאונה" (ירמיהו ב, כה).

התאנה היא פרי המיניות: "וידעו כי עירמם הם" (בראשית ג, ז). המונח "דעת" מובנו כאן מיני: "והאדם ידע את חנה אשתו ותהר ותלד" (בראשית ד, א). אדם וחווה מכסים את ערוותם בעלי תאנה בהתאם לתפיסה שטוענת כי מקור הפגע הוא מקור התרופה והפתרון: "בדבר שנתקלקלו בו נתקנו" (סנהדרין ע"ב). "חז"ל זיהו את עץ הדעת כתאנה. רבי יוסי סיפר על בן שר שאכזב את אביו משהתאהב בשפחה: "משל לבן שרים שקלקל עם אחת מן השפחות, כיון ששמע השר טרדו והוציאו חוץ לפלטין והיה מחזר על פתחיהן של שפחות ולא היו מקבלות אותו, אבל אותה שקלקלה עמו,

אוהבי תאנים יגידו: "תאנה טובה משיגים באהבה". זוגיות ותאנה חוברים יחד כבר בזוגיות הראשונה: "וידעו כי עירמם הם ויתפרו עליה תאנה ויעשו להם חגרת" (בראשית ג, ז). השם "תאנה" עורר אסוציאציות אצל חז"ל: "עלה שהביא תואנה לעולם" (בראשית רבה יט, ו). המילים תאנה, תאנה (תואנה) ותאנה הן מן השורש אנ"ה.

שמעון נהה אל הפלישתים, תר אחר התאנה שביקש ותאנתו הייתה כפולה: "כי תאנה הוא מבקש מפלשתים" (שופטים יד, ד). רש"י הסביר: תאנה - סיבה להתגרות. אך שמעון חיפש שם משהו נוסף, תאנה - מלשון עת הייחום של חית השדה. תאנה מובילה לתאווה ומעוררת תשוקה ללא שליטה, כמו פרי עץ הדעת: "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאנה הוא לעינים" (בראשית ג, ו). יש בנוף הרחב של עץ התאנה, המעניק צל בלהט הקיץ, משום פיתוי, כמו אישה מפתה: "כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה" (משלי ה, ג). השורש

*מדריכה בכירה בנאות קדומים
יחז"ל מציעים גם מועמדים נוספים, והם: אתרוג, גפן וחיטה.

חז"ל השווו בין שלבי חיי האישה לשלבי גְּשָׁלוֹת פרי תאנה: "משל משלו חכמים באשה, פְּגָה, בַּחֵל, וְצִמָּל; פְּגָה, עוֹדָה תִּינוּקָה; בַּחֵל, אֵלּוּ יָמֵי נְעוּרֶיהָ... צִמָּל, כִּיּוֹן שֶׁבָּגְרָה..." (נִידָה ה, ז). צִמָּל עֲנִיֵּינוּ הַתְּמַלּוֹת וּבִשְׁלוֹת.

פרי בשלב הבשלה, מתוך: ויקיפדיה

המשורר האנגלי ד"ה לורנס כתב בביקור בדרום איטליה על התאנה:

מְקַפֶּלֶת,

מְכַנֶּסֶת,

הַתְּפָרַחַת מִפְּנֵמֶת כְּלִיל וְלִפְיֵת-רָחֶם;

וְרַק נֶקֶב אַחַד לָהּ.

הִיכֵן שֶׁהַכֵּל קוֹרָה בְּאֵין-רֹאִים, פְּרִיחָה וְהַפְּרִיָּה, וּפְרִיָּה בְּתוֹךְ הַפְּנִימִיּוֹת שֶׁל הָעֲצָמִיּוֹת שֶׁלָּהּ, שֶׁעֵין לֹא תִשְׁוֹף לְעוֹלָם.

(מאנגלית: גיורא לשם)

**ביוון העתיקה, סימלה תאנת
הבר בחור או בחורה בעלי
פתיחות מינית מוגזמת. המשורר
ארכילוכוס (מאה 7 לפנה"ס) כתב
על בחורה שכזו בלעג וכינה אותה
"פאסיפילה", - "אהובת כולם":
תֵּאֲנֶת סְלֵעִים, מְזִינָה עוֹרְבִים
רְבִים, נוֹטֶת חֶסֶד לְאוֹרְחֶיהָ,
פֶּאֶסִיפִילָה!**

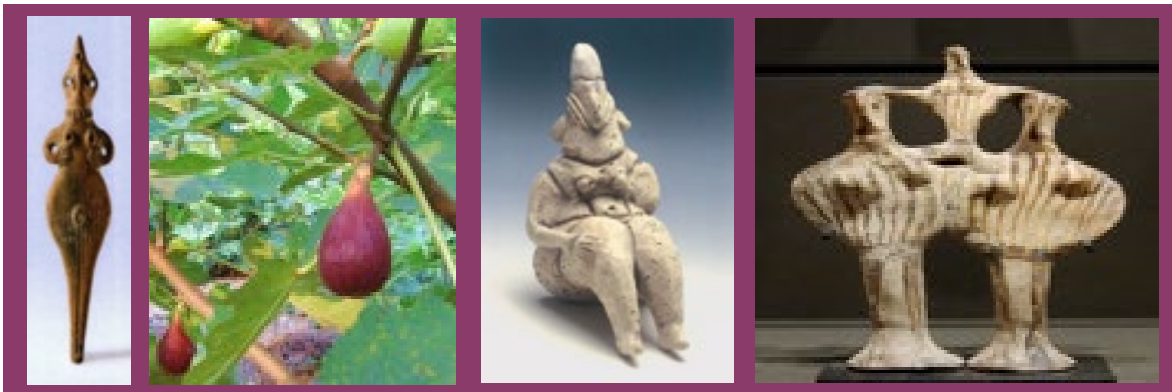
פתחה דלתיה וקבלתה... תאנה שאכל מפירותיה, פתחה דלתיה וקבלתה" (בראשית רבה טו, ז). ביוון העתיקה, סימלה תאנת הבר בחור או בחורה בעלי פתיחות מינית מוגזמת. המשורר ארכילוכוס (מאה 7 לפנה"ס) כתב על בחורה שכזו בלעג וכינה אותה "פאסיפילה"², - "אהובת כולם":

תֵּאֲנֶת סְלֵעִים, מְזִינָה עוֹרְבִים רְבִים,

נוֹטֶת חֶסֶד לְאוֹרְחֶיהָ, פֶּאֶסִיפִילָה!³

מבט בפרי התאנה מוביל לדימויים נשיים: צורת הפרי צרה בחלק העליון ומלאה בצד התחתון, מזכירה את גוף האישה בתפקיד ההולדה, כתבנית של אלות פריון.

דרך ההפריה של התאנה מסתורית ונעשית ב"חדרי חדרים": "כל כְּבוֹדָה בַּת מֶלֶךְ פְּנִימָה"⁴. אף הָאֲרִיָּה, קִטִּיף הַתֵּאֲנִים, עוֹטָה מִסְתוּרִין וְחִיזוֹר: אֲרִיָּה מֵאוֹר רֹאשׁוֹן שֶׁבּוּ יֵשׁ לְקִטּוֹף תֵּאֲנִים לִפְנֵי שִׁתְּלִיעוֹ. הַתֵּאֲנָה מִבְּשִׁילָה אֵת פִּירוֹתֶיהָ לֹאֵט וְעַל פְּנֵי שִׁבּוּעוֹת אֲרוּכִים וּמֵאֲלָצַת אֵת הָאוֹרָה ל"חֲזָר" בֵּין הָעֵלִים וּלְגוֹלוֹת אֵת הַבְּשָׁלוֹת, שֶׁכֵּמו קוֹרָאוֹת אֵלָיו: "קִטּוֹף אוֹתִי, אֲנִי עֶרְבָה לְחֶךְ".

תרבות ירמוכית, אלף חמישי לפנה"ס; אלת פריון מצפון סוריה אלף שני לפנה"ס; צלמיות נשים מהאי מיקנה, אלף שני לפנה"ס, מתוך: ויקיפדיה

²הפסיפלורה (Passiflora edulis), בעברית: שעונית נאכלת), נחשבת לפרי האהבה והתשוקה.

³אמיר אור: <http://blogs.bananot.co.il/182/?p=424>

⁴הפסוק שממנו נלקח הביטוי הוא: "כָּל כְּבוֹדָה בַּת מֶלֶךְ פְּנִימָה" (תהלים מה, יד), שם מדובר על "כְּבוֹדָה" במובן של המטען של בת המלך.

דרושה מקצועיות בגידול תאנים. את הארץ מתאימים למטרה: פרי טרי יש לארוז בעודו ספוג בלחות הטל, ולתאנים מיובשות יש לארוז לאחר זריחת השמש. רבי עקיבא נהג ללמד בטבע: "ר' עקיבא ותלמידיו היו יושבים ולומדים תחת תאנה אחת. ובכל יום ויום היה משכים בעל התאנה ומלקט תאנתו, אמרו: נשנה את מקומנו שמא חושדנו... הלכו וישבו במקום אחר, השכים בעל התאנה ולא מצאן, הלך וחזר אחריהם עד שמצאן, אמר להם רבותי מצוה אחת הייתם עושין לי ואתם מבקשין למנעה ממני... כיון שהחמה זורחת על התאנים הן מתלעות... אמרו יפה אמר בעל התאנה, והוא יודע עונתה של תאנתו והוא לוקטה. (תרגום מארמית לירושלמי ברכות פ"ב ה"ח).

יש לארוז תאנים בהתאם לזווית קרינת השמש, המזרזת את ההבשלה: "הרוצה לטעום טעם תאנה יפנה למזרחה, שנאמר: ומגד תבואת שמש" (יומא פג ע"ב. (בעולם האינסטנט שבו אנו חיים, יודע כל מגדל תאנה כי "נצור תאנה יאכל פריה" (משלי כז, יח). יש צורך להתאזר בסבלנות ולהשקיע בארץ במשך שבועות. הגידול דורש קביעות, יציבות, אורך רוח והתמדה. על פי המדרש, נבחר יהושע בן נון לרשת את משה ולכבוש את הארץ בזכות ההתמדה שבה שירת את משה: "יהושע הרבה שרתך... והוא היה משכים ומעריב בבית הוועד שלך... הואיל והוא שרתך בכל כוחו, כדאי הוא שישמש את ישראל... נוצר תאנה יאכל פריה" (במדבר רבה כא, יד). אצל חז"ל, תאנה נזכרת בהקשר של זיכרון טוב: "הרואה תאנה בחלום תורתו משתמרת בקרבו" (ברכות נז ע"א).

במשל התאנה המובא בברית החדשה, מסופר על ישוע ותלמידיו בירושלים: "כאשר התקרבו לירושלים אל בית פגי ובית עניה..." (מרכוס 11) "פגי" הוא פגה, פרי תאנה צעיר. "למחרת, אחרי צאתם מבית עניה היה רעב. הוא ראה מרחוק עץ תאנה שיש בו עלים והתקרב אליו... נגש אל העץ ולא מצא מאומה מלבד עלים, כי טרם הגיעה עונת התאנים". ישוע ביקש מן העץ פרי, ומשלא קיבל

תאנה, צילום: עוזי פז, מתוך: אתר פיקיוויקי

קילל: "מעתה איש לא יאכל ממך פרי לעולם". למחרת, עברו תלמידיו וראו את התאנה יבשה. אירוע זה מתכתב עם המסופר במסכת תענית על בן שאביו הלך לעסקיו והוא נותר לשמור על הפועלים. משנעשו אלה רעבים, ישבו לנח תחת תאנה. ביקש אותו בן: "תאנה! תאנה! הוציאי פירותיך ויאכלו פועלי אבא!" התאנה הוציאה פירות, ואלו השביעו את הפועלים. אך לסיפור סוף טרגי שכן האב שב וכעס על בנו שביקש מהתאנה פירות שלא בזמנה: "בני! אתה הטרחת את קונך להוציא פירות שלא בזמנה, יאסף שלא בזמנו!" וסופו שבנו נקטף בצעירותו (לפי תענית כד ע"א).

תורת ישראל משולה לתאנה - כפי שתאנה מוציאה פירות בהדרגה, כך התורה נלמדת אט אט: "למה נמשלה תורה כתאנה? שרוב האילנות הזית, הגפן והתמרה נלקטים כאחת, התאנה נלקטת מעט מעט. כך התורה... אינה מתלמדת לא בשנה ולא בשתיים" (במדבר רבה יב, ט). הבשלת פירות התאנה דומה לקריאה בתורה המגלה בכל פעם זווית אחרת: "מה תאנה זו כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים, אף דברי תורה: כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם" (עירובין נד ע"א). בפרי התאנה אין פסולת, וכך אין מיותר בתורה: "כל הפירות יש בהם פסולת, תמרים יש בהם גרעינים, ענבים יש בהם חרצנים, רמונים יש בהם קליפין, אבל תאנה כלה יפה לאכול. כך דברי תורה אין בהם פסולת" (ילקוט שמעוני ליהושע א).

התאנה משמשת גם כסמל לשלום ולשלווה: "וַיֵּשֶׁב יְהוֹדָה וַיֵּשְׁרָאֵל לְבִטָּח אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ מִדָּן וְעַד בָּאָר שָׁבַע כָּל יְמֵי שְׁלֹמֹה" (מלכים א, ה, ה). עמוס קינן כתב בספרו "אל ארץ ואל מולדתך": "בעברית של אבותינו היתה התאנה סמל של האושר ושל היציבות, לא הרבה אושר ויציבות ידעה הארץ המובטחת הזו, אבל היו לה ימים יפים. בימים היפים ההם ישבו אבותינו לבטח, איש תחת גפנו ותחת תאנתו. בשבתות של קיץ, אני יוצא ללקוט תאנים. הן עומדות ומחכות. הרבה שנים. מחכות שמישהו יבוא לקטוף אותן וגם למישהו שיבוא וישב תחת לבטח" (הוצאת עידנים, 1981).

הופעת פרי בתאנה היא סמל לשפע: "רמי בר יחזקאל נקלע לבני ברק ראה עיזים שאוכלות תחת התאנים והיה נוטף דבש מהתאנים וחלב נוטף מהן ומתערב יחד עם הדבש. אמר: זוהי ארץ זבת חלב ודבש" (תרגום מארמית לכתובות קיא ע"ב). במגילת שיר השירים האביבית נאמר: "הַתְּאֲנָה חֲנֻטָּה פְּגִיָּה וְהַגִּפְנִים סְמֶדֶר נִתְּנוּ רִיחַ" (ב, ג). חננת הפרי היא שלב ההתמלאות המבטיח שפע.

נקנח את טוב התאנה בשמה הנוסף - קִיץ. שם החובר לעונת הפרי והמעיד על קץ השנה: "עבר קציר כלה קִיץ" (ירמיהו ח, כ). ובנימה אופטימית: "אֶסְפּוּ יַיִן וְקִיץ וְשָׁמַיִ" (ירמיהו מ, י).

"זרעי קיץ נישאים ברוח
מעירים זיכרונות
מעוררים ערגונות
זרעי קיץ באים
בנחיריים
ורומזים איזה קיץ
הולך להיות..
(מאיר אריאל)

"אין לך מושג כמה אני מעריכה את דעתך!"

שמי בר נתן*

צילום: מתוך אתר ויקיפדיה

כשוטים בשמש ובצד,
הצל הרחוק את העין צד,
מקום טוב לרשום את אביב הפרח,
טוטואו טו - קול התור מחדד את הריח.
הקפה מתוק מדבש גם בלי סוכר.
העץ מזמין, זמנו ציצים רכים.
עוד נכוננו לו פגישות פנים אל פנים.
יסעף גזע יתהדר בעלים.
סביב לו צורות פרחים,
סגול בגוונים, ריח מיוחד לאוהבים.
אולי אל השוטים שבצד הדרך?
קוץ של זרעים - למי יש בו צורך?
כתום המדבר דחק את חום היום.
אוויר המיזוג קר כמו השלום,
לא ניתן לחדור, לפלוש, לכבוש.
בבית מאובטח כפלדה מכודנת,
מכף עד ראש.

ריסן נאכל!

ריסן דק - בהגדרה נוספת. ואין כמוהו בעולם, רק
ממדבר ארצנו ועד לסודן.

שניים בארצנו במשפחה: הריסן וקוציץ סורי. משפחת
הקוציציים הרב שנתיים. כה מיוחד ומפליא לסתם קוץ

לא נחה דעתי לרגע. הכיצד תנוח דעתי
כשאני מוערך דעה בעיני מנהלת בית
ספר העושה דרכה לראשונה כמובילת
אתגר חינוכי חשוב מאין כמוהו? לשון
הודעתה: "שלום, זאת סיגי, אין לך
מושג כמה אני מעריכה את דעתך.
קיבלתי ניהול בית ספר, אשמח לקבל
רעיון כיצד אוכל לקבץ את המורים
במפגש ההיכרות בחדר המורים למען
אתגר חינוך."

קבענו פגישה בחדר המנהלת, אך לא נחה דעתי.
אני? הן אני בלתי מוסמך בעליל! אולי אביא לעזרתי
את אהבת חיי? את לבוש הארץ אשר כל מפגש עימו,
בכל עונת שנה, מותיר בי עוצמת רגש, כשל לשון
ושפה רפה מהכיל את פלא הבריאה? כן, אביא משהו
מהצומח להיות לי לפה.

אני עושה דרכי למדבר, למקום שבו הגשם הורעף
בנדיבות מדברית של לפחות 100 מ"מ בשנה.

*מורה לשל"ח וידיעת הארץ

דיה לפי אבחנת האם.
פשוט מרגש להבין שהדבר הנראה לעיניי ככשל טבע
דוקר ומפלח טומן בחובו אוצר דעת ונס בריאה.

אך כיצד זה מתקשר לשיחת הפתיחה שלי כמנהלת אל צוות המורים?"

אני מוצא ביטוי נוסף בעזרת צמח הריסן: אתם, מחנכים
ומורים המלמדים את טף העם, את הדור הצעיר,
ומטמיעים בו דרך לחיים, אתם שבזכותכם הוא יעלה
פלאים חבויים. יש אשר לא תדעו הפלא אשר יצרתם
לאורך שנים. עבודתכם קשה, ופעמים נעשית באפלה,
ומדורי חינוך וחיים יעברו לפני שתציג פרייה. יש תלמיד
שעל פי מראהו, יכולת ביטוי ופתיחה גורמים ידעניים,
לא ציפו ממנו להרבה בחיים. אך הוא יספוג טיפת מים
נכונה ויהיה למפקד בצבא, למרצה באקדמיה, למנכ"ל
במפעל. רק טיפת מים גורלית - והיא תצמיח נס אשר
עוצמת הרגש, יפי הלשון ופאר השפה לא יוכלו להכילו.
נס אשר יצרתם אתם, מחנכי היסודי!

ודרך אגב, המנהלת סגלית. אני
הגעתי לבית ספר זה לכיתה א'
בגיל חמש וחצי. המורה חנה
וורשביאק, מורתי, הייתה שמחה
לדעת אם הזליפו עליי טיפה של
מים ואם אתם עדיין מטפחים
הזלפת טיפה ליום ועדיין סוברים
שיש יותר פתוח מאשר סגור,
שיש קרן שמש המלטפת ילד גם אם עתידו עוד לא
ברור. אם לומדים להשאיר דלת פתוחה גם לעונה
אחרת וליתרונה, ליציאת ריח המחמצת ולכניסת אהבת
החיים המושלמת. אם אתם עוד יודעים שתמיד טוב
לברך על היחד ולהבין שיש עוד המון מה לדעת."

שם מדעי: *Blepharis attenuata*

משפחה: קוציניים

עונת פריחה: חודשים מאי-דצמבר

שמות נרדפים: ריסן נאכל, ריסן דק עלים

בשנת 2000, לאחר עיון בכל סוגי הריסן שיש בעולם,
קבע החוקר קיי וולסן מגני קיו שבלונדון כי בארץ
מופיע רק מין אחד של ריסן: ריסן דק.

הוא נפוץ באזורים שחונים בארץ, שבהם יורדים בין
100-200 מ"מ משקעים בשנה. צמח זה כונה בעבר בשם
ריסן נאכל ונחקר לעומק על ידי גוטרמן ועמיתיו.
בערבה הדרומית, הוא מצמיח פרחים בעלי גוון כחול
עמוק יותר מאשר בשאר מקומות הימצאו.

תפוצה: מדבר שומרון, מדבר יהודה ובקעת ים
המלח, נגב, ערבה והרי אילת

צורת חיים: עשבוני רב שנתי

דוקר ומפלח שרק צריך ממנו
להתרחק ולהרחיק. ממש לא נראה
עליו שהוא כזה...
זה הריסן יהיה לי פה ולפלא.

חדר המנהלת סיגי: שולחן, דפים,
לוח שנה, תמונת הנשיא, מפת
ארץ ישראל. ועתה - גם קוץ
מדברי: הריסן. "מה זה? הבאת
קוצים?"

נא להכיר את הריסן ואת נפלאות הריסן. פליניוס הזקן
אמר: שלוש פלאות לזאת הארץ - ים שלא שוקעים בו;
מקדש ואין צלם בו; יום בשבוע שנחים בו. ואני אוסיף
את הריסן ואת חוכמת הבריאה שבו. יש מלקטים אשר
יעשו מלאכה קשה ויאספו את זרעיו המזינים מבין
קוצים מפלחים. על כן ייקרא "נאכל". פרחיו במעלה
פירמידה שגובהה כשלוששים ס"מ פורחים בארבעה
חפים בסגול לילכי של ריס מגונדר. אז יצמיח הריסן את
זרעיו ממשיכי דרכו, והם יהיו בנים ואחים לאלו הזרעים
אשר מטה בגבעול חבויים משנים קודמות עד אשר
יפתחו שערי שמיים במידה רציפה ולשבועות רצון
האם. אז תשחרר, שחרור מדוד ומבוקר, את הבוגרים
ראשית וחלק מהחדשים. חלק מהזרעים החדשים, ליתר
ביטחון, יישארו כלואים בין עלי גביע עליון ותחתון
לעונה הבאה.

ואז, כל זרע לנפשו במנגנון פלאי
נוסף ירחק מהאם למטרים לא
רבים, אלא אם פלג מים סחפו -
אז יטמון פעלוליו עד אשר ינוח.
לכל הלקט שני זרעים כדסקית,
החבויים כל אחד במלונית, ושתי
קסוות לכל זרע כצורת חיטה -

נצרה אשר הייתה מחוברת אל חיק האם. זאת תופעל,
ומהקסוות יעופו שתי דסקיות אל פלא הפלאים!

לאחר הקשבה מייגעת לדבריי על הריסן הנאכל הדק,
אני מבקש מסיגי המנהלת לפתוח את כף ידה, משפשף
את הנצרה עד שנשמע קול פתיחת הקסוות, ושני
הזרעים נופלים אל כף ידה.

אני מציע טיפת מים גורלית לכל
דסקית, והנס מתחולל מייד:
דסקית שמ"מ עובייה וארבעה
מ"מ קוטר משנה צורתה,
שולפת עשרות זרועות כמו יש
מאין, גדלה כיצור על כף יד.

"וואוו, וואוו! מדהים!" אומרת סיגי. אני מוסיף ומבקש
ממנה להפוך את כף ידה. הזרעים אינם נופלים. הם
צמודים היטב בג'לטין, מוכנים לעמוד בכל משב רוח
ולמנוע ממנו לקטוע את תוכנית הבריאה רגע לפני
שהשורשון יצמח לגובה חמישה ס"מ באדמה הספוגה

יער נגיש - סיור נגיש ביער אילנות

רוני פארן*

הארבורטום (גן יערני) ביער אילנות,
צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקיוויקי

את חייהם. במקביל לעלייה האנושית, מתרחש תהליך דומה, אך מוכר פחות, של "עלייה בוטנית": אנשי משרד החקלאות מביאים ארצה עצים שונים מרחבי העולם כדי לבדוק את התאמתם לתנאי הארץ. מעל 750 מינים של עצים ושל שיחים נאספו מרחבי העולם והובאו אל יער באזור צומת בית ליד, שאותו אנחנו מכירים כיום כ"יער אילנות", והמקום הוכרז **כארבורטום** (גן אקלום לעצים) הלאומי. אנשי המחלקה לחקר היער במשרד החקלאות שתלו את כל העצים בגן החדש במטרה לבדוק אם אותם עצים מצליחים להתאקלם ולשגשג בארצנו. החוקרים חקרו ולמדו את תכונות העצים ואת

בְּרֶכֶת הָאֵילָנוֹת הִיא אַחַת מִבְּרֻכּוֹת הָרְאִיָּה וְהִיא נֹאמֶרֶת פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה, בַּחוּדֵשׁ נִיסָן, כֹּאשֶׁר רֹאִים לַפְּחוֹת שְׁנֵי אֵילָנוֹת מֵאֵכֶל הַמִּלְּבָלִים וּמוֹצִיִּים פְּרָחִים. מִטֶּרֶת הַבְּרָכָה הִיא לַהּוֹדוֹת לַבּוֹרָא עַל הַיּוֹפִי וְעַל הַשִּׁפְעָה שֶׁבָּרָא בְּעוֹלָמוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁלֹּא חָסַר בְּעוֹלָמוֹ כָּלֹם וּבָרָא בּוֹ בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאֵילָנוֹת טוֹבוֹת לְהִנּוֹת בְּהֵן בְּנֵי אָדָם (בְּרֻכּוֹת מִג ע"ב).

נוסח הברכה ממחיש את תכליתם של האילנות, והיא - "ליהנות בהם בני אדם". כך גם דרך אמירת הברכה: למעשה, האדם מברך על הראייה שלו את האילנות ועל ההנאה שלו מהם. אומנם היופי של האילנות קיים כשלעצמו, אך אם לא יהיה אדם שיראה אותו יופי, שיעריך אותו ושיוודה עליו - משהו ממנו יהיה חסר.

זה היום נטע ונשתל ונכח פה שרש. עוד שנה ועוד שנה - והנה פה חרש ("שיר השתיל", יצחק שנהר)

הימים ימי הקמת המדינה. עולים מכל רחבי העולם - מאסיה ומאפריקה, מאירופה ומאמריקה - נקבצים ומגיעים ארצה ומתחילים לבנות

צילום: מעיין מילוא

* רכזת פרויקטים, מרכז נגיש להכיר של עמותת לט"ם.

»

החוקרים חקרו ולמדו את תכונות העצים ואת התנאים המתאימים להם, אספו זרעים והנביטו אותם, הרחיבו את הידע שלהם על מזיקים ועוד. המקום היה שוקק חיים ומשך אליו אנשים רבים מהארץ ומהעולם הקשורים לתחום היערנות והחקלאות, והידע שנרכש בו יושם בעבודות ייעור ברחבי הארץ

«

התנאים המתאימים להם, אספו זרעים והנביטו אותם, הרחיבו את הידע שלהם על מזיקים ועוד. המקום היה שוקק חיים ומשך אליו אנשים רבים מהארץ ומהעולם הקשורים לתחום היערנות והחקלאות, והידע שנרכש בו יושם בעבודות ייעור ברחבי הארץ. לעשה, רבים מהעצים שאנו רואים ביערות קק"ל משגשגים בארץ בזכות הפעילות שנעשתה ביער אילנות.

יער האילנות, צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקיוויקי

בשנת 1986, סגר משרד החקלאות את המחלקה לחקר היער, והפעילות ביער אילנות נפסקה. המקום ננטש. חלק מהעצים מתו משום שלא התאימו לתנאי האקלים והקרע שבמקום, אחרים התנוונו מחוסר טיפול. השטח התכסה בעשבייה, והגן הנהדר הלך ונשכח.

אך כמו שאמר יהונתן גפן: "זה לא כל כך נעים לראות גן סגור". ובשנת 1993, קיבלה על עצמה קק"ל להציל את הארבורטום ולשקמו. פעולות השיקום כללו מיפוי מדקדק של הגן על העצים שבו, טיפול בעצים הקיימים, נטיעה מחדש של מינים שגועו, שתילה של מיני עצים נוספים ופרישת מערכת השקיה ממוחשבת.

כיום, הגן שוקק ויפה. זוהי חוויה מיוחדת במינה להגיע ולנוח בצל העצים. יש במקום גם שביל סלול ונגיש העובר בינות העצים. אנו ממליצים להגיע למקום ולהנות מהיופי ומהמגוון הגדול שיש לו להציע. ואם

כבר הגעתם ליער אילנות, אל תפספסו את הכניסה למרכז המבקרים החדש, אשר מספק גם הוא חוויה לא רגילה: מרכז המבקרים מאפשר להעמיק בעולם העצים בצורה חווייתית ביותר, הכוללת מיצג וחדון טריוויה, רכיבה על אופניים וירטואליים המשלבת מציאות רבודה, סרטונים ואפקטים משוכללים שיוצרים חווית למידה מהנה ביותר. כך תוכלו להעמיק בנושאים שונים, כמו מבנה העץ וחלקיו ותפקיד האיברים השונים. תוכלו ללמוד על המערכת האקולוגית המורכבת שיש ביער, על יערות אחרים בעולם ועוד ועוד.

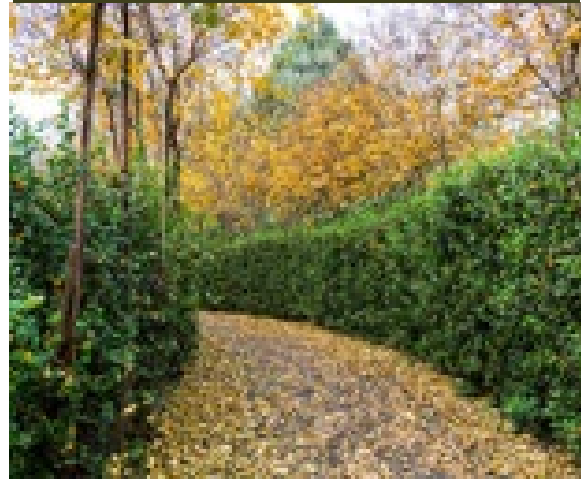
כאמור, מספר המינים שבגן גדול מאוד, וכל עץ הוא אחר וייחודי, ולא פשוט לבחור אחד מתוך המגוון האדיר שקיים. בכל זאת, נספר בכמה מילים על אלון השעם, שקיבל את שמו בזכות קליפתו: השעם מוכר לנו בעיקר מפקקי היין אך ניתן להשתמש בו בעוד צורות רבות ומגוונות. את אלון השעם מגדלים בחורשים וביערות בפורטוגל, בספרד ובמרוקו. הקילוף של השעם נעשה בצורה ידנית ובזהירות, בגרזנים מיוחדים, כדי שלא לפגוע בעץ. אפשר לקלף את הקילוף הראשוני של השעם רק לאחר עשרים שנה לערך מתחילת צמיחתו, כאשר העץ כבר מספיק גדול וחזק, ולאחר מכן אפשר לקלף שוב בכל עשר שנים. יכולת ההתחדשות של הקליפה היא מדהימה. כמחצית מהשעם מיועד ליצירת פקקי שעם, והשאר מיועד לשימושים נוספים, כגון בידוד תרמי, בידוד אקוסטי ובידוד רעידות. השעם משמש לייצור אריחי שעם, ידיות לחכות, לוחות תזכורת, אטמים, כדורי גולף והוקי, שסתומים ובידוד. את עץ אלון השעם תוכלו למצוא ביער אילנות - נסו למצוא ולזהות אותו בעזרת קליפתו העבה והרכה.

שעות פתיחה

הגן הבוטני: כל ימות השבוע, בקיץ בשעות 8:00-19:00,
בחורף בשעות 8:00-17:00
ללא תשלום וללא תיאום.
השירותים פתוחים בין השעות: 9:00-16:00.
מרכז המבקרים: א'-ה' 9:00-16:00.
הביקור במרכז המבקרים, לבוודים ולקבוצות, מחייב
תיאום מראש!
הכניסה בתשלום סמלי.

הערות נגישות

- השביל מישורי, ללא שיפוע.
- מרכז המבקרים מותאם לכיסאות גלגלים.
- הסרט שמוקרן במרכז כולל כתוביות ללקויי שמיעה.
- יש ספסלים למנוחה לאורך השביל.
- יש חניה נגישה.
- מבוך העצים נגיש לכיסאות גלגלים.
- שולחנות הפיקניק נגישים.

המבוך ביער האילנות, צילום: יניב גלעדי זוהר

הגן שננטש עתה פורח ומלבלב, בני אדם הולכים בשביליו ונהנים מפריחתו. גם אתם מוזמנים לשוטט בינות לעצים, ליהנות מיופיים ולהודות ולברך עליו, ואולי תצליחו לשמוע גם את לחישתם של העצים המודים על כך שיש מי שרואה ומעריך אותם. נסיים ונחתום בהודיה ליער אילנות, שהנטיעות שניטעו בו נשתלו בכל רחבי הארץ ושבזכותו אנו נהנים ממגוון כה גדול וססגוני של עצים יפים ושונים בארצנו.

צילום: מעיין מילוא

אילן אילן במה אברךך

אם אומר לך שיהו פירותיך מתוקין

הרי פירותיך מתוקין

שִׁיחַ צֶלֶךְ נָאָה

הרי צֶלֶךְ נָאָה

שִׁתְּהָא אִמַּת הַמֵּיִם עוֹבְרַת תַּחְתֶּיךָ

הרי אִמַּת הַמֵּיִם עוֹבְרַת תַּחְתֶּיךָ

אֵלָא יְהִי רָצוֹן

שְׁכָל נְטִיעוֹת שְׁנוּטָעִין מִמָּךְ יִהְיוּ כְּמוֹתֶיךָ.

(תענית ה"ב)

אורך המסלול: כ-1.5 ק"מ

אופי המסלול: שביל הליכה סלול ונגיש בין עצים. לצד השביל ספסלים ומים לשתייה

נקודת מוצא וסיום: חניון ביער אילנות

דרכי הגעה: יער אילנות שוכן בצידו המזרחי של כביש תל אביב-חיפה הישן (כביש 4), בין צומת דרור לצומת השרון (צומת בית ליד). הכניסה לבאים מדרום בלבד.

ציפורים ולאומיות - על הציפור הלאומית: דוכיפת

חיליק אברג'ל* ודן אלון**

דוכיפת, צילום: רונית גוטמן, מתוך: אתר פיקיווקי

שלוש שנים נשמר הקינון, עד שהוקמה שכונת גילה בשנת 1981. רעש הטרקטורים ועבודת העפר הבריחו את המקננים. גחלת זו הציתה את הקמת מרכז הצפרות הישראלי של החברה להגנת הטבע, שבשלו נהיה תחום הצפרות בישראל ובעולם לתחום מרכזי בשמירת הטבע - באמצעות מרכזי צפרות אזוריים ובאמצעות קיום פעילויות ופרויקטים ברחבי הארץ.

מדינת ישראל היא מעצמת צפרות וציפורים. בשל מיקומה המיוחד בין חבלי ארץ גיאוגרפיים, מאות אלפי ציפורים חולפות, מקננות, מקייצות בה בשנה.

לאחרונה, התקיימה תחרות בינלאומית בשם "אלופי הנדידה". נבחרות מישראל ומהעולם התמודדו על התואר הנכסף: להיות אלופי הנדידה!

נבחרות מישראל ומהעולם התמודדו על התואר הנכסף: להיות אלופי הנדידה! בלב התחרות: הגדרת כמה שיותר מיני ציפורים בדרום הארץ, מבאר שבע ועד אילת, והזנתם לאתר ייעודי מקוון. מטרת התחרות: גיוס פעילים לפרויקטים בינלאומיים לשימור ציפורים נודדות.

אחד האירועים המכוננים במיקומה של מדינת ישראל כמעצמת צפרות קשור בשמירה על קינון קיר של עיט זהוב במנזר כרמזון, סמוך לבית ספר שדה הר גילה. השנה שנת 1979, אלפי מטיילים באו לצפות בקינון ומאות מתנדבים שמרו עליו.

פרויקט העיטים הזהובים ממנזר כרמזון היה תחילת דרכו של מרכז הצפרות הישראלי של החברה להגנת הטבע, צילום: יוסי לשם

*סמנכ"ל חינוך וקהילה בחברה להגנת הטבע.
** מנהל אגף שימור טבע וסביבה.

נקבעו קריטריונים לבחירת המועמדות לציפור הלאומית:

1. ציפור המאפיינת את ישראל ואת הישראלים
2. ציפור המקננת בארץ
3. ציפור צבעונית
4. ציפור בעלת יכולת שירה
5. ציפור המופיעה במקורותינו
6. ציפור נדירה או נפוצה בישראל
7. ציפור בעלת מעמד בהיבט גלובלי

בשנת 2008, התקיימה הצבעה של הציבור הרחב. הציפורים המועמדות להצבעה היו בולבול צהוב שח, דוכיפת מצויה, שלדג לבן חזה, חוחית, נשר מקראי, סיקסק, בז אדום, תנשמת מצויה, צופית בוקת ופשוש. הצבעות התקיימו גם במערכת החינוך ובצה"ל, וב-29 במאי 2008, הכריז נשיא המדינה שמעון פרס על הדוכיפת כציפור הלאומית.

או מה מיוחד בדוכיפת?

תמצאו אותה במדשאות גדולות ומושקות, מנקרת באדמה ומוצאת זחלים של חרקים, תולעים, חיפושיות ולפעמים גם זוחלים קטנים. בשטחים פתוחים, בשדות, בגינות נוי, במטעים ובפארקים עירוניים תזהו אותה על פי הציצית המוכרת שעל ראשה - במיוחד בזמן נחיתה, או הדוכיפת פורשת אותה במלוא תפארתה. הכנפיים שלה רחבות ועגולות ובעלות דגם שחור ולבן נאה. גם הזנב שחור ובו פס לבן.

הצעירים דומים לבוגרים, אך צבעם דהוי יותר. סגנון מעופה של הדוכיפת הוא מרפרף. כלומר: תנועת הכנפיים אינה אחידה - היא נחלשת ומתגברת לסירוגין, נראית כאילו אינה בטוחה בעצמה. המעוף גלי ונמוך, ובכלל הדוכיפת מעדיפה להלך על הקרקע.

דוכיפת, צילום: ארטמי ויחנסקי

בחגיגות השישים למדינת ישראל, זכתה הדוכיפת בתואר הנחשק "הציפור הלאומית של ישראל"... הוצעו ציפורים מספר כמועמדות לתואר הציפור הלאומית של ישראל, ביניהן הבולבול הממושקף, שלדג לבן החזה, חוחית, סיקסק, נשר מקראי, צופית, תנשמת לבנה, פשוש ובז אדום. כשהמתמודדים חזקים כל כך - כמו למשל הסיקסק והבולבול הממושקף, שהם בעלי אופי ישראלי מאוד, וכמו מלך העופות הנשר המקראי בכבודו ובעצמו - הקרב היה צמוד מאוד.

במרכז הצפרות כיום, עובדים צפרים ישראלים ומאות מתנדבים מהארץ ומהעולם הפועלים בו לאורך כל השנה. מרכז הצפרות היה לארגון חשוב ומרכזי העוסק בשמירת טבע, במחקר, בחינוך ובתיירות אקולוגית.

בחגיגות השישים למדינת ישראל, זכתה הדוכיפת בתואר הנחשק "הציפור הלאומית של ישראל". את פרויקט "הציפור הלאומית" הובילו החברה להגנת הטבע, מרכז הצפרות הישראלי, המרכז הבינלאומי לחקר נדירות הציפורים בלטרון, המשרד להגנת הסביבה, משרד החינוך וצה"ל. הוצעו ציפורים מספר כמועמדות לתואר הציפור הלאומית של ישראל, ביניהן הבולבול הממושקף, שלדג לבן החזה, חוחית, סיקסק, נשר מקראי, צופית, תנשמת לבנה, פשוש ובז אדום. כשהמתמודדים חזקים כל כך - כמו למשל הסיקסק והבולבול הממושקף, שהם בעלי אופי ישראלי מאוד, וכמו מלך העופות הנשר המקראי בכבודו ובעצמו - הקרב היה צמוד מאוד.

הפרויקט הוגדר כפרויקט לאומי, ערכי וחינוכי, המבקש להטמיע בציבור הרחב סט של ערכים חינוכיים של שמירת ערכי הטבע של ישראל, בהתמקדות בציפורים. קמפיין הצלת פרחי הבר, שהובילה החברה להגנת הטבע בשנות השישים, היה מודל לחיקוי בקמפיין הציפור הלאומית.

הקולות שמשמיעה הדוכיפת נתנו לה את שמה בערבית: הודהוד.

בישראל הדוכיפת יציבה ומקייצת (שווה בעונת הקיץ) בעיקר בצפון הארץ ובמרכזה, חולפת וחורפת (שווה לאורך עונת החורף) ברוב חלקי הארץ. מאז שנות הארבעים של המאה הקודמת, עם הגידול בחקלאות ובהתיישבות, התפשטו אזורי הקינון למקומות רבים בישראל.

הדוכיפת היא ציפור טריטוריאלית, החיה לרוב ביחידות או בזוגות. את הקן הדוכיפת בונה בגזעי עצים, בסדקים בקירות אבן, בצינורות בולטים ובעליות גג מתחת לרעפים. הדוכיפת, כאמור, בוחרת לעיתים מקומות קינון מפוקפקים במקצת. אם אחד מבני הזוג מתקרב אל הקן וחש, למשל, שמישו עוקב אחריו, או שהסכנה קרובה כבר אל פתח הקן, הוא יקפא על מקומו ולא יעז להסגיר את מיקום הקן גם אם יצטרך להיעדר מהקן זמן רב. אם הקן והגוזלים שבו נחשפו לעיני טורף, הם לא יישארו אדישים, אלא ישמיעו קול לחישה ויכבדו את ה"אורח" בנוזל מצחין שאותו הם מפרישים מבלוטות

שומן. הגוזלים ישמחו לערב בהתקפה-הגנה המצחינה גם הפרשה מעוכלת למחצה. גם בלוטת השומן שבגופה של הנקבה משנה את ייעודה בתקופת הקינון ומשמשת לייצור נוזל מצחין ביותר. לסיכום, קן הדוכיפת הוא פצצת סירחון הדוחה חתולים ושאר אורחים לא רצויים.

הדוכיפת מוזכרת בתנ"ך עם העופות הטמאים: "ואת החסידה האנפה למינה ואת הדוכיפת" (ויקרא יא, יט). מקומות הקינון האפלים, קולות הלחישה של הגוזלים והצחנה שעולה מן הקן עוררו את סקרנותם של בני האדם. חז"ל קבעו שהדוכיפת הופקדה לשמור בקינה הריחני על השמיר - אבן חזקה וקשיחה שבעזרתה ביקע שלמה המלך את אבני בית המקדש.

קיימת סברה ששמה של הדוכיפת ניתן לה על שם הדוכיפה שבראשה - הציצית הכפולה הנראית בצללית שלה. בשפה הכורדית, נקראת הדוכיפת דו-ניקל, שפירושו מקור כפול - על שם אותה צללית. אחד השמות הקדומים של הדוכיפת הוא תרנגולא ברא, כלומר: תרנגול בר. דיכ-פת פירושו תרנגול בר באחת השפות ההודיות.

דוכיפת, צילום: צור ליסבון, מתוך: אלבום התמונות המשותף, מרכז נעים

לצבי יש בעיה

רונן כהן*

צבי ארץ ישראלי בעמק הארזים, מתוך: ויקיפדיה

מדובר בשני בעלי חיים שונים. אך הסמיכות שלהם לא פעם בכתובים יכולה להעיד שכבר אז נראו למביטים דומים.

ההבדל המובהק בין צבי לאייל הוא במראה הקרניים: קרני הצבי קבועות, לעומת קרני האייל שצומחות, גדלות ומתחלפות. בנוסף, קרני הצבי ישרות (קרני הנקבה דקות וקצרות מאלו של הזכר), וקרני האייל הן גדולות ומסועפות.

צאצאי שני המינים נקראים עופר, וכדי להבדיל ביניהם נקרא הצאצא של האייל "עופר איילים" - הוא אותו במבי, גיבור סרט האנימציה של וולט דיסני משנת 1942.

צבי ארץ ישראלי, זכר ונקבה, בעמק הצבאים, צילום: זכי אבנור, מתוך: ויקיפדיהבישראל, האיילים נפוצים ברמת הגולן, בעיקר ביער אודם. לעומתם, אוכלוסיית הצבאים נפוצה מצפון הנגב ועד הגליל העליון והגולן.

בלבול נוסף נובע מהחלפת השמות. לדוגמה בתרגום השם "הירש" מגרמנית. הירש היה אמור להיות מתורגם כאייל, שכן Hirsche בגרמנית הוא אייל. אך בפועל תורגם לצבי.

בדצמבר 2016, הוקרנה סדרת טלוויזיה ישראלית חדשה בשם "לצבי יש בעיה" בכיכובו של צביקה הדר. כמה מכם יודעים ש-45 שנים קודם לכן, בפסטיבל שירי הילדים הראשון, הוצג שירו של יוסי בכר הנושא שם זה בדיוק בביצועה של רבקה מיכאלי? השיר מתחיל במילים: "יום אחד פשטה שמועה כי לצבי יש בעיה". מה הייתה בעייתו של הצבי?

ובכן, שלא כמו בשיר, מסתבר שלצבי יש יותר מבעיה אחת. לדוגמה: רבים מתבלבלים בין צבי לבין אייל. הצבי והאייל מופיעים במקורות לא פעם בסמיכות: "הַטָּמָא וְהַטְּהוֹר יֵאָכְלוּ כָצְבִי וְכָאֵיל" (דברים יב, טו); "דוֹמָה דוֹדֵי לְצָבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאֵילִים" (שיר השירים ב, ט); "אֵיל וְצָבִי וְיַחְמוּר וְאֶקוּ וְדִישֵׁן וְתֹאזוּ וְזָמְרוּ" (דברים יד, ה). לפי המקורות, ברור כי

* ממונה של"ח וידיעת הארץ מחוז מרכז

צבי ארץ ישראלי, מתוך אתר פריפיק

במיוחד הדימויים של הצבי ושל האייל: "דומה דודי לצבי או לעפר האילים" (שיר השירים ב, ט); "שני שדך כשני עפרים תאמי צביה" (שיר השירים ז, ד). לספרי תורה הכתובים על עור צבי, שהוא רך וגמיש במיוחד, נודעת יוקרה מיוחדת בשל הדימויים החיוביים הרבים שנקשרו לצבי במקורות (ראו בתוספתא לבבא בתרא, מהדורת ליברמן, פ"ד).

המילה צבי מוזכרת בספרות ובמקורות גם בקונוטציות אחרות. הביטוי "ארץ צבי", המופיע בתנ"ך, שימש ביצירות ספרותיות רבות. על פי האקדמיה העברית, הביטוי ארץ צבי אינו קשור לשמו של בעל החיים. הצבי במקרה זה מקורו בשורש השמי צב"י, המציין רצון, או בהקשרים אחרים תפארת, יופי והדר. כפי שאפשר להבין מהתקבולות בישעיהו פרק ד פסוק ב: "ביום ההוא יהיה צמח יהנה לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראלי"; וביחזקאל פרק כ פסוק ו: "אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות".

מכאן גם הפרשנות הניתנת לדברי הפתיחה של קינת דוד: "הצבי ישראלי על במותיך חלל איך נפלו גיבורים" (שמואל ב, א, יט) כקריאת צער על כבוד ישראל, על תפארתו ועל גיבוריו שנפגעו לאחר התבוסה של ישראל במלחמה עם הפלישתים ולאחר מותם של שאול המלך ושל יהונתן בנו. מהביטוי "צבי" במשמעותו זו, התפתחה גם המילה "צביון" - שמקורה בלשון חכמים: "אלו אבות שעשו צביוני" (שיר השירים רבה ז, א). הפירושים שניתנו לה הם אופי, גוון וסגנון.

טעות מוכרת פחות נמצאת בסמל הצבי המזוהה עם דואר ישראל. בשנת 1949, לאחר תחרות שיזמה ועדת הסמלים של המדינה, נבחר סמל הצבי לדואר ישראל. את הסמל עיצבו האחים שמיר. אלא שהחיה שהגרפיקאים ציירו לסמל עוררה מחאה מצד הזואולוגים בארץ. אלו קבעו שהחיה המצוירת בלוגו היא איילה ולא צבי שכן צוירה שם חיה בעלת קרניים מסתעפות.

האיילה הדוהרת נשארה בסמל הדואר, וההסבר לכך היה שהכוונה היא לאיילה הדוהרת, ככתוב בברכת יעקב לבניו: "נפתלי אילה שולחה" (בראשית מט כא). איילה, אם כן, היא סמל למהירות וכך נאה לדואר.

עם השנים, עבר הסמל שינויים בהתאם לשינויים שעבר ארגון הדואר, אך הצבי - שהוא בעצם איילה - נשאר תמיד חלקו העיקרי של הסמל. למרות שבסמל מצוירת איילה, כל ילד וכל פותר תשבצים "יודע" כי סמל הדואר הוא צבי.

חוש הראייה של הצבי מפותח, והוא יכול להבחין בתנועה ממרחק רב. אוזניו הארוכות משמשות גם לוויסות טמפרטורת הגוף. הצבי מהיר מאוד ויכול להגיע למהירות של 80 קמ"ש ולקפוץ עד לגובה של 2.5 מטר כמעט.

הצבי נחשב במקורות ליפהפה, לקל רגליים, לגמיש ולאצילי. נמצא אזכור שלו בדימויים רבים ליופיים של הנעורים. בשיר השירים, לדוגמה, חביבים על הכותב

צילום: מתוך ויקישיתוף

צבי ארץ ישראלי בנחל לכיש, צילום: זיגי, מתוך: ויקיפדיה

ביטויים נוספים הקשורים בצבי: "הניח מעותיו על קרן הצבי" - שמקורו במשנה במסכת כתובות. כוונת הביטוי היא: איבד את מעותיו או השקיע את כספו בדבר שאין בו תמורה. יש סברה שבעבר נשמר הכסף בקרניים של בעלי חיים ומכאן המילה קרן כמזוהה עם שמירת כספים: "קרן השתלמות", "קרן מטבע" ועוד. מדוע שמירת כסף בקרניים של צבי משמעותה אובדן הכסף? הפרשנים נחלקו בדבר זה. רובם טענו שהכוונה היא לאובדן הכסף בשל מהירותו של הצבי ובשל הקושי להשיגו. מיעוטם סברו שהביטוי נוסע מטעות בזיהוי בין הצבי ובין האֵיל. פרשנים אלו חשבו שהאיל מסיר את קרניו ומחביאים בין הסלעים, ומכאן הדימוי לכספו של אדם שיוחבא מבלי להימצא.

אסיים בתשובה לדברים שבהם פתחתי: מה הייתה בעייתו של הצבי בשיר "לצבי יש בעיה"?

בשונה מהדברים שהוזכרו עד כאן, התשובה לשאלה זו מופיעה בהמשך הטקסט: "עם קרניים על הראש, כובע לא יוכל לחבוש". כיצד פתר הצבי את הבעיה? אני מזמין אתכם למצוא זאת לבדכם.

אקסודוס - מורשת של הליכה נחושה אל היעד

ערן גלזר*

מתקן אקסודוס, המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות, צילום: סמואל רוברטס

מתקן הפעילות בגובה "אקסודוס" מבוסס על המורשת ההיסטורית של עם ישראל. בחרנו לחבר שני סיפורים מרכזיים בתולדותינו אשר מייצגים את הרעיון המרכזי של הפעילות במתקן.¹

מסיפור יציאת מצרים, למדנו כי בני ישראל - שיצאו מעבדות במצרים לחירות בהנהגת משה - הגיעו לים סוף כשפרעה וצבאו רודפים אחריהם. בני ישראל צעדו אחרי משה והאמינו ביכולתו להנהיג אותם. במציאות של אי ודאות, יש תקווה, יש אמונה ויש יעד. משה קרא לעם ישראל להתייצב: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אֵל תִּירָאוּ הַתִּיַּצְבוּ וְרֹאוּ אֶת יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם" (שמות יד, ג). מרבית הצועדים אחרי משה לא ראו אותו כלל ורק שמעו את הבטחתו ושמו בו את מבטחם. משה מסמל את המנהיגות המובילה והמאחדת. הוא הצעיד את עמו ליעד שפרטיו אינם ברורים, והעם נענה לו בשל הביטחון

המרכז לפיתוח מנהיגות באריאל הוקם בשנת 2010. בחזון המרכז, שהוצג עם הקמתו, צוינה יניקה ערכית מסיפורי התנ"ך כמאפשרת בניית תהליך חינוכי. המשתתפים בפעילות המרכז מתמודדים עם משימות שמחייבות מנהיגות, שיתוף פעולה וקבלת החלטות משותפות וצועדים בנתיב ההתגברות על הקשיים עד ההגעה אל היעד.

בעשור האחרון, פותחה תוכנית המבוססת על פעילות חוץ התנסותית, המשלבת חוויה אתגרית עם דיונים בנושאים ערכיים. במאמר זה, נציג את שורשי התוכנית במתקן "אקסודוס" ונבהיר את החוט המקשר בין סיפורי המורשת של עם ישראל לפעילות הקבוצתית הייחודית במתקן זה.

*ערן גלזר הוא מנהל המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות באריאל. מכהן בתפקיד יושב ראש התאחדות הצופים והצופות בישראל (בהתנדבות). בעבר ריכז פרויקטים במועצת תנועות הנוער בישראל. כל הזכויות על התמונות שמורות למרכז הארצי לפיתוח מנהיגות באריאל.

¹להרחבה על אודות המרכז, ראו: גלזר, ע' (2021), "המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות באריאל - למען מנהיגות משרתת בדרורות הבאים", בתוך: ג', דרור, א', שיש וי', אשוש (עורכים), הטיול ככלי חינוכי-ערכי, 10. עמ' 129-139.

תקשורת עצום. אחרי כשנה, הצליחו המעפילים להגיע למדינת ישראל (על פי: "אקסודוס": יציאת אירופה תש"ז", באתר מט"ח).

נחישותם של המעפילים, עמידתם מול הצבא הבריטי שניסה להורידם בכוח מהאוונייה ומסעם הקשה אל היעד, אל ארץ ישראל, מסמלים את המשך המורשת של עם ישראל שהתקדם בנחישות אל היעד בעקבות מנהיגיו. בדומה לבני ישראל שיצאו ממצרים, גם המעפילים היו בדרכם ליעד לא מוכר שסימל בעיניהם את האיחוד עם עם ותקומה בחייהם החדשים.

במתקן "אקסודוס", האתגר של המשתתפים הוא להצליח במשימה קבוצתית שמחייבת שיתוף פעולה וגילוי אחריות ומנהיגות כדי להגיע להצלחה. מצד אחד, יש כאן שותפות בין חברי הקבוצה, שללא שיתוף פעולה והליכה משותפת לא יצליחו במשימה. מצד אחר, יש כאן אי ודאות והמשימה מתחילה באי ידיעה כיצד יתגברו על האתגר. כאן בא לידי ביטוי המסע שבסיסו אמון ואמונה.

"עמדנו מתחת למתקן", תיאר אחד המשתתפים בפעילות, "היה חשש, תחושה של חוסר ביטחון, כאילו שאנחנו עומדים לצאת למשימה שממקומנו לרגלי המתקן לא ברור לנו איך נצליח לעמוד בה."

המשתתפים שומעים את שני סיפורי המורשת המכוננים של עם ישראל, דנים ומעלים שאלות ואז חוברים יחדיו לביצוע משימה מאתגרת, בשיתוף פעולה ובמתן אמון במי שבחרו להנהיג אותם ובחבריהם למשימה.

בשלבי התכנון הראשונים, הגדרנו את שלבי המשימה ואת הצורך בעבודת צוות, בהנהגה ובהחלטה שמתקדמים אל היעד. בשיחת הפתיחה, התבקש חיבור למורשת כפרק מקדים שמוביל להכרה שגם בימינו יש לנו מחויבות ואחריות. בחרנו בסיפור המורשת המיוחד שגלום ביציאת מצרים ובסיפור אוניית המעפילים יציאת אירופה תש"ז, אקסודוס. ככל שהתקדמנו, מצאנו מוטיבים משותפים לשני הסיפורים, סיפוריהם של אנשים שמחבר אותם הרצון להגשים את היעד, להגיע לאפשרות להתגבש לעם ולהתחיל בחיים חדשים. הבנו עד כמה שני הסיפורים ההיסטוריים מתחברים למהות של עשייה ושל עמידה משותפת ביעד שמציבים לעצמנו, כפי שבא לידי ביטוי במתקן אקסודוס.

בשיחה שקודמת לעלייה למתקן, אנחנו מחברים את המשתתפים לתולדות עם ישראל. שיחה זו מובילה אותם להרגיש חלק מהעם, להתאסף ולדבוק ביעד משותף בהובלת ההנהגה. אי הוודאות וסימני השאלה לא עצרו את בני ישראל או את המעפילים. הם היו חדורי אמונה ונכונים להסתכן כדי להגשים את החזון וכדי להגיע אל היעד.

המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות ממבט ציפור צילום: יואל דייזיס

בו ובדרכו ובשל הרצון המשותף להימלט ממציות בלתי אפשריות לחיים חדשים. אמון ואמונה אפשרו את המסע, את הרעיון שנמשך לאורך הדורות - את המסע מעבדות לחירות בדרך לארץ המבטחת.

אוניית ההעפלה "אקסודוס" נקראה בשם זה כדי לחבר את סיפור פליטי השואה שמנסים בכל כוחם להגיע לארץ ישראל עם המורשת ההיסטורית של יציאת מצרים, שנקראה אקסודוס בתרגומי התנ"ך ללטינית, ליוונית ולשפות נוספות.

אוניית המעפילים אקסודוס, מתוך: ויקיפדיה

ב-11 ביולי 1947, הפליגה הספינה מצרפת ועל סיפונה למעלה מ-4,500 מעפילים פליטי שואה, בהם ילדים, נשים וגברים. לאורך כל הדרך, עקבו משחתות בריטיות אחרי הספינה אקסודוס. ממש לפני הגעתה לחופי הארץ נתפסה הספינה, וחיללים בריטיים הצליחו לעלות לסיפונה. המעפילים הורדו אחרי מאבק שבו נהרגו שני מעפילים ומתנדב. הם הועלו לספינות שנועדו להחזיר אותם לאירופה. בשל סירוב ממשלת צרפת לקבל לשטחה נוסעים שלא הסכימו לרדת מרצונם, הועברו המעפילים למחנות מעצר בגרמניה. השבתם של פליטי השואה למחנות מוקפים גדרות תיל בגרמניה עוררה הד

ונמשכת שיירה
 מן המאה שעברה
 רחוקים כבר היוצאים
 איכרים וחלוצים
 שעמלו עבדו בפרך
 בלי לראות את סוף הדרך
 ועכשיו עוברים אנחנו
 לא שקטנו ולא נחנו
 לא ימשיכו בלעדינו
 זוהי הרפתקת חיינו.

כך חייבים להתנהל גם בביצוע האתגר של מתקן אקסודוס. המשתתפים עולים לגובה ונדרשים לעבור מסלול קבוצתי. היכולת לעבור את המסלול תלויה במתן סיוע פיזי, בשיתוף פעולה ובביצוע משימות משותפות שמסתמכים בהן זה על זה. המשאב המרכזי הוא חברי הקבוצה והדרך המשותפת שקבעו כיעד (הארץ המובטחת של הקבוצה).

פעילות קבוצתית במתקן אקסודוס

החיבור של המשתתפים לשני סיפורי המורשת משמעותי במיוחד לתחילת ביצוע המשימה. המדריכים מסתמכים מהסיפור ושואבים ממנו את רעיון השותפות וההנהגה הנחוצים לביצוע האתגר. המשתתפים נכנסים מהר מאד לאווירה מתאימה ומייד מחלקים תפקידים ומתכננים כיצד להתקדם.

הפעילות במתקן אקסודוס מתבססת על רעיון שמתואר בסיפורי המורשת של עם ישראל ומיישמת אותו בפעילות. לכאורה, סיפור המורשת הוא רק מבוא לפעילות. אולם, למעשה, החיבור בין הסיפור לאתגר מכניס את המשתתפים לסיפור המורשת כשותפים למוטיב המרכזי שבו: הצטרפות משותפת למסע אל יעד למרות כל הקשיים והתקלות שבדרך.

בשיחה אחרי הירידה מהמתקן, אמר אחד המשתתפים: "לפני שעלינו למתקן לא ממש הקשבתי לסיפור על חציית ים סוף ועל מעפילי אקסודוס. כשהיינו למעלה ניסינו להחליט כיצד להתקדם כקבוצה, ואחרי כמה טעויות הצלחנו. ועכשיו, כשירדנו חזרה, אני מרגיש שהחיבור לסיפור המורשת ממש מתאים. תכלס, גם אנחנו התאחדנו ושיתפנו פעולה כדי להגיע אל היעד."

לתפיסתנו, פעילות אתגרית אינה רק פעולה ממוקדת שכל תכליתה לבצע משימה. אנחנו מאמינים שההצלחה בתכנון המשימות ובביצוען יוצרת חוויה של לכידות ושל קבלת אחריות משותפת. המשתתפים, בין אם תלמידי תיכון או מדריכי תנועות נוער בין אם קציני משטרה שיצאו ליום אתגרי, חווים תהליך של התחברות למורשת שבמרכזה דבקות במטרה וגיבוש לצורך הליכה משותפת.

במתקן אקסודוס, בחרנו להמחיש את החיבור המתבקש למורשת עם ישראל באמצעות שילוב בין סיפור יציאת מצרים התנכי וסיפור מעפילי אקסודוס שעשו דרכם לארץ ישראל להילחם בה על הקמת המדינה ובין מציאות ימינו אנו, שבהם אנו כאזרחים נדרשים עדיין להירתם ליעדים לאומיים משמעותיים.

הפעילות במתקן זה מיישמת עקרונות של למידה חוויתית ושל חיבור לשורשיות - מסע הדורות. כמילותיו של עלי מוהר ב"שיר השיירה" (מוהר, ע', 1987):

מורשת משמעה שדור מוריש לדור הבא אחריו ושרשרת נמשכת. כך במתקן אקסודוס וכך במתקנים נוספים במרכז הארצי לפיתוח מנהיגות, המשלבים סיפורי גבורה מהמקורות ומיישמים את לקחייהם בהיסטוריה המודרנית.

סיפור יציאת מצרים הוא סיפור מכונן במורשת היהודית. גם לסיפור מעפילי האונייה יציאת אירופה תש"ז, אקסודוס, שמור מקום של כבוד במורשת העם. אנחנו מאמינים שראוי לחבר את הפעילות הייחודית המחייבת ביטחון ביעד וביכולת לעמוד בו אל סיפורי המורשת ולהגיע דרך החיבור למסר מרכזי בהווה הישראלית: **לא ימשיכו בלעדינו.**

רשימת מקורות

"אקסודוס: יציאת אירופה תש"ז", אתר מט"ח, **תולדות**, אתר ההיסטוריה, המרכז לטכנולוגיה חינוכית.
 גלזר, ע' (2021), "המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות באריאל - למען מנהיגות משרתת בדורות הבאים", בתוך: י', דרור, א', שיש וי', אשוש (עורכים), **הטיול ככלי חינוכי-ערכי, 10**.
 מוהר, ע' (1987), "שיר השיירה", בתוך: אלבום **על גבול האור**, ביצוע אריק איינשטיין, לחן יונוי עממי, MMC.
 תנ"ך, ספר שמות.

כמה מחשבות על מורשת קרב

ירון קרבצ'יק*

הגאון דילמות בהדרכה

צילום אווירי של אנדרטת המשוריינים שבדרך לירושלים, צילום: זאב שטיין, מתוך: אתר פיקיוויקי

הנוער למדינת ישראל ואת מעורבותם בסיפורה של המדינה ויוסיפו ממד של אחריות לפעילות להכרת הארץ ולאהבתה. אנחנו, כמובילי המסעות והטיולים, נדרשים להחליט באיזו מידה אם בכלל נשלב מורשת קרב בטיול שלנו.

במאמר זה לא אעסוק במתודיקה של הדרכת מורשת קרב, אלא בשיקולי הדעת בנוגע לשילובה בטיול. מורשת קרב מוגדרת בדרך כלל כאירוע לחימה שהתרחש בעבר ושכלל גילויי גבורה או תושייה, אך לצורך הדיון אתייחס להדרכה בכל אתר זיכרון הקשור לאירוע צבאי.

שיקול הדעת הראשון העולה בבואנו לשלב מורשת קרב בטיול צריך להיות: לשם מה? מדוע אנחנו צריכים לשלב אזכור של האירוע או של המלחמה ביום הטיול שלנו? האם יש לו קשר רעיוני לנושא הטיול? האם הוא משרת ערך שאנו עוסקים בו כרגע בכיתה או בשדה?

מורשת קרב אינה "כיף". סיפורי קרבות, גם אם הם מספרים על ניצחונות מזהירים, טומנים בחובם הרבה כאב ומעלים רגשות שונים בקרב התלמידים. לכן, נוודא שהנושא אכן רלוונטי למטרות הסיום, לאוכלוסיית היעד ולאופי ההדרכה.

שיקול דעת נוסף עוסק בשאלה מהו המסר שאנו מבקשים להעביר דרך מורשת הקרב.

אנשי חינוך הם גם סוכני זיכרון. אנחנו מביטים אל העבר - אל תופעות, תהליכים, אירועים או מקורות - ומחליטים מה ראוי להעביר לדורות הבאים. זה לא פשוט לברור מתוך עולם עצום של ידע את הדברים שחשוב להביא לכיתה או לשדה, ואנחנו משקיעים מחשבה רבה בניסיון להציג בפני התלמידים תמונה מאוזנת ומעניינת של הסיפור של כולנו. חלק מהסיפור הוא המחיר העצום של חיינו כאן: המלחמות, האבדות והקושי הגדול שבסופו של דבר אפשר ומאפשר עדיין את קיומה של מדינת ישראל.

הארץ הקטנה שלנו זרועה אתרי מורשת קרב ואנדרטות זיכרון. סיפור תקומתה של מדינת ישראל מונצח בספרים, בשירים, באתרי קרבות, באנדרטות ובמוזיאונים השונים של משרד הביטחון הפרושים ברחבי הארץ והמציגים את התפתחות הכוח הצבאי של עם ישראל מאז ראשית הציונות המודרנית. אין כמעט מסלול בארץ שאינו נוגע באנדרטה, במלחמה או בסיפור קרב שהתרחש באזור. ביקור באנדרטות ולימוד המורשת יעצימו את תחושת השייכות של בני

* מורה ומנחה לשל"ח וידיעת הארץ, חבר צוות הפיתוח באגף של"ח

המוקנית בטיול תהיה יעילה וברורה ולא תישאר ברמת האנקדוטה, יש לספק לתלמידים הקשר ובסיס לנושא. ידע כזה יכול להימסר בשיעור הכנה לטיול ועליו לכלול גם הבהרה של מסגרת הזמן ושל רקע של האירועים שעליהם ידובר בטיול.

הדבר האחרון שיש להביא בחשבון הוא הנושא הפוליטי. קשה לנתק אירועים הקשורים במורשת קרב מאירועים המלווים אותנו לצערנו גם היום. סיפור גבורה של לוחמים בקרב במלחמת העצמאות יכול בקלות לעורר ויכוח פוליטי על התנגשויות בתוך החברה הישראלית ובינה לבין שכניה. במקרים כאלה, יש להשתדל לשמור על שיח מכבד בקבוצה ולא לאפשר לו לגלוש להתלהמות ולביטויי גזענות.

סיפורי מורשת קרב יכולים להיות מקור לתחושות גאווה ושייכות לעם ולמדינה. הם יכולים להיות השראה לגבורה ולעשייה למען האחר. אך באותה מידה הם יכולים להביא לליבוי לאומנות, להצדקה של אלימות ולקידוש המוות על פני החיים. שילוב ראוי של מורשת קרב שנעשה לאחר מחשבה ותכנון יכול להעצים את חוויית הטיול של התלמידים ושל הצוות ולעשותה לערכית ולחינוכית יותר.

לפני שנים, הדרכתי כיתה באנדרטה לזכר אסון המסוקים ליד שאר יישוב. היום היה חם, היינו אחרי מסלול ארוך, והכיתה הייתה עייפה ורועשת ולא ממש שיתפה פעולה. תלמידה אחת, שכנראה חשה אמפתיה למצוקתי, פנתה לשאר הכיתה וצעקה: "אנשים מתו פה - תכבדו." השקט שהשתרר בעיקר הביך אותי. הדרישה האוטומטית ליחס של כבוד כי "אנשים מתו פה" נראית לי תמיד שלא במקומה. כבוד אמור להגיע מתוך הערכה למעשים שעשו האנשים ששמותיהם חקוקים באנדרטה ולא בשל עצם מותם. לכן עלינו לחדד לעצמנו ולתלמידים את המסר שאנו מעוניינים להעביר: האם מסר של גבורה ושל רעות לוחמים? האם הבנה ששגרת החיים שלנו נקנתה ונקנית בדם? האם לצורך בחינה של המחיר שאנחנו משלמים? יהיה המסר אשר יהיה, חשוב שמארגני הטיול יקבעו אותו מראש ולא ישאירו את ההחלטה עליו בידיו של מדריך טיולים, המביא מן הסתם את דעותיו ואת האג'נדה שלו בנוגע למה שהתרחש.

דבר נוסף שצריך להביא בחשבון הוא הידע הקודם שיש לתלמידים. נושא מלחמות ישראל כמעט שאינו נלמד במערכת החינוך, ואם רוצים שמורשת הקרבות

אנדרטת חטיבת הנגב, צילום: זאב שטיין, מתוך: אתר פיקיויקי

דברים שלא ידעתם על האש

אייל ניומן*

צילום: עומר בן סיני

מי לא אוהב אש? אש היא דבר חזק, היא נותנת ביטחון, היא כוח. האש נחשבת לפלא אשר בכוחו להמית, אך מנגד היא מעניקה חיים, וכידוע לכולנו היא כלי חשוב מאוד כאשר אנחנו בשטח.

מהי האש למעשה? אש היא תהליך חמצון מהיר של חומר דלק, שבו משתחררים חום ואור, המאופיינים בדרך כלל בלהבות. האש מחממת כתוצאה מהיווצרות של חום בתהליך הבעירה. הטמפרטורה של האש יכולה להיות מעשרות מעלות ועד אלפי מעלות. האש מתחילה כשחומר הדלק נחשף למקור אנרגיה אחר, כגון גפרור או מצית, והיא מתמשכת בעזרת שחרור נוסף של אנרגיית חום.

גילוי האש אפשר לאדם לחמם את סביבתו, להרחיב את שעות הפעילות שלו וגם סיפק הגנה. בשלב הבא, השתמש האדם באש כדי לבשל את מזונותיו, כדי להתיך עפרות ברזל ונחושת, כדי לאותת ולהעביר מסרים למרחק, כדי להתנייע למקומות רחוקים בעזרת קיטור. אף המלחמות

שינו פניהן עם גילוי אבק השרפה. גם בימינו חשיבותה של האש גדולה. אנו מסתמכים על כוח האש ליצירת אנרגיה בלא מעט ממערכות הקיום האנושי (תחנות כוח, מנועים, בישול ועוד). ללא כוח האש, היה העולם נראה אחרת לגמרי ממה שאנו מכירים.

אם נרצה לברר מהו המקור שממנו האש הגיעה, נמצא גרסאות שונות: במיתולוגיה היוונית, מסופר כי האש נגנבה מהאלים וניתנה לבני האדם, היה זה הטיטאן פרומיתאוס שהתגנב לסדנות האלים ולקח מסדנתו של הפייסטוס, האל הנפח, גחל בוער והביא אותו לארץ. גרסה אחרת, שמקורה במסורת ישראל, מספרת לא פעם על אש אלוהית שירדה משמיים ושימשה כאות וכאמצעי פולחני חשוב. בנצרות, האש מופיעה לעיתים קרובות כחלק מתיאורי הגיהנום.

כאמור, בשטח ובעולם השדאות (בושקרפאט), יש מקום של כבוד וחשיבות גדולה לשימושים באש במגוון יישומים, כגון בישול, חימום וייצור אמצעים שונים. הצורך היסודי בהדלקת אש בשדה באזורים גיאוגרפים ואקלימיים שונים הוביל לריבוי טכניקות להדלקת אש ולבנייה של מדורה לפי צורך מסוים ולמגוון גדול של טכניקות ושל יישומים בעניין מדורות.

* מורה לשל"ח וידעת הארץ, מדריך הישרדות ושדאות בצה"ל ובמשרד החינוך

בפינתנו הפעם, נתחיל מעקרונות הבסיס של שימוש באש ושל הדלקה נכונה ונגיע אל היישום הפרקטי:

הבסיס להדלקה בכל שיטה שהיא נקרא "משולש האש": חום, חמצן, חומר בעירה. שלוב של הגורמים הללו ייצור תגובה כימית-פיזיקלית שתביא להופעת האש.

בבואנו לבנות מוקד להבערת אש במדורה, יש ליישם עיקרון משולש נוסף כדי להדליק אש בצורה מיטבית: שימוש בחומר בעירה עדין, בזרדים ובקרשים או בגזעים. נניח את חומר הבעירה העדין ביותר, עשבים או מחטי אורן (דליק מאוד ונפוץ בישראל). לאחר מכן, נניח זרדים ומקלות קטנים, ולבסוף קרשים וגזעים - שהם, למעשה, החומר המשמר של המדורה והם המאפשרים לה להחזיק מעמד זמן סביר ללא צורך בהתעסקות תמידית. העיקרון הוא פשוט: מוקד ההבערה צריך להיות מסודר בצורה שתאפשר להדליק בקלות: מהקטן לגדול, מלמטה מעלה.

מדורה, צילום: אלעד מלל, מתוך: אלבום התמונות המשותף של מורי השל"ח, אתר נעים.

דבר חשוב נוסף הוא לשמור על זרימת אוויר בזמן ההדלקה (לכן חשוב להדליק עם כיוון הרוח). על המוקד להיות מאוורר כך שתאפשר זרימה טובה של חמצן. יש להכין מקום שאליו יתאפשר להכניס את מקור האנרגיה (גפרור, מצית, גחל וכד').

יש שיטות רבות להדלקת מדורה, חלקן קדומות ועתיקות, שהתפתחו בקרב שבטים שונים במקומות נידחים על פני הגלובוס. חלקן מודרניות יותר ונעזרות באמצעים מלאכותיים שמקלים את המלאכה. כל שיטה התפתחה במקום אחר, בשימוש בחומרים אחרים, האופייניים לסביבה. מבין שיטות ההדלקה הרבות הקיימות, בחרתי לציין את השתיים המקובלות היום בקרב אנשי השדה:

השיטה הראשונה היא קדומה מאוד ונקראת מקדח אש: מקדח האש מתייחס לשימוש במקל יבש וישר הניצב ללוח עץ ומסתובב עליו כמו סביבון בכוח.

אם נרצה לברר מהו המקור שממנו האש הגיעה, נמצא גרסאות שונות: במיתולוגיה היוונית, מסופר כי האש נגנבה מהאלים וניתנה לבני האדם, היה זה הטיטאן פרומיתאוס שהתגנב לסדנות האלים ולקח מסדנתו של הפייסטוס, האל הנפח, גחל בוער והביא אותו לארץ. גרסה אחרת, שמקורה במסורת ישראל, מספרת לא פעם על אש אלוהית שירדה משמיים ושימשה כאות וכאמצעי פולחני חשוב. בנצרות, האש מופיעה לעיתים קרובות כחלק מתיאורי הגיהנום.

חיכוך רציף ואינטנסיבי של כדקה יוצר אפר חם ובווער בתחתית המקל, אפשר הנקרא גחל. באמצעות הגחל מדליקים קן עשבים שהוכן במיוחד כדי לקלוט את הגחל שנוצר. אומנם מדובר בטכניקה המשתמשת בכלים די פשוטים, כאלו שאפשר למצוא בשטח כמעט בכל מקום (אפילו במדבר), אך למעשה נדרשת רמת מיומנות ודקדקנות גבוהה, אחרת סביר להניח שלא תצליחו.

שיטה נוספת המקובלת יותר בקרב אנשי שטח היא שימוש באבני אש ובחתיכת פלדה כדי להכות באבן האש או לחכך בה כדי שיייווצר ניצוץ שממנו תתפתח האש. יש לציין שבמקור השימוש היה באבן אש למשך אלפי שנים, אך היום מקובל יותר להשתמש במוט פרוקסין (תרכובת מתכתית שיוצרת ניצוצות חזקים במיוחד). הניצוץ מדליק חומר בעירה עדין (צמר גפן, למשל), ומתחילה שרשרת בעירה לפי משולש ההצתה - מחומרי הבעירה הדקים והעדינים אל הגסים והעבים.

הדלקת אש היא מעשה קצת טריקי, שדורש ניסיון. לכן, עצם זה שקראתם את המאמר הזה או שעברתם סדנה כלשהי בתחום, לא עושה אתכם למומחים בהדלקת אש. צריך הרבה תרגול ואימון עד שמגיעים לשליטה מוחלטת בטכניקה. בבואנו להדליק מדורה, חשוב מאוד לתחם אותה באבנים, לוודא שאין בסמוך שדה קוצים או שדה יבש שעשוי להתלקח מגץ שאולי יעוף לכיוונו, לשים לב שאין מעל עץ שענפיו עשויים להתלקח. לפני שאנו עוזבים את השטח, יש לוודא כיבוי מוחלט של המדורה במים או בחול ולוודא שאין כל סיכוי שמשב רוח קטן יצית אש בגחלים.

מדורה וסאג', צילום: יקיר דשן, מתוך: אלבום התמונות המשותף של מורי השל"ח

כמה דקות מתחת לגחלים תביא להצתה יעילה של הגחלים. לאחר שהגחלים נדלקו וכך גם רוב השמן, אפשר לשפוך בזהירות את הגחלים (במקרה שהבעירה לא הייתה מספיקה, אפשר להוסיף נייר ספוג בשמן מגולגל מתחת לרשת) למנגל עם גחלים שעדיין לא הוצתו. כעת יש לנפנף קצת עד לעליית חום אחיד מהמצלה (מנגל). אז אפשר לשים את התקרובת (בשר, ירקות - כל אחד כרצונו). בתיאבון.

לכבוד חג העצמאות, או בשמו השני "חג המנגלים", אלמד שיטה יעילה וישימה להצתה של המצלה (מנגל). שיטה שאני אישית משתמש בה כמעט תמיד.

אבל ראשית, כמה המלצות-אזהרות:

אני לא ממליץ על קניית פחמים דחוסים או "ניצתים מעצמם" או "קלים להצתה" - ובטח לא על קניית חומר הצתה! לא נוזל, לא קוביות לבנות ולא אבקה חומה. כולם למעשה רעלים שאתם מאדים לתוך הבשר שלכם. כל מה שצריך כדי להדליק אש שתחזיק מעמד זה: רשת של המנגל, שמן בישול, נייר סופג ומצית.

עכשיו ליישום:

את רוב הגחלים יש לערום בזהירות על הרשת כאשר היא מונחת לרוחב המנגל, כלומר: בולטת מחוץ למנגל לצד אחד, מה שמאפשר שטח חשוף מרשת במנגל. לאחר מכן, טובלים היטב כמה דפים מגולגלים של נייר סופג בשמן בכמות נדיבה, ואף אפשר לטפטף מעט שמן על הגחלים. את הנייר מכניסים מתחת לרשת ומציתים את הנייר עם כיוון הרוח. האש שתדלק

גחלים, צילום: אייל ניומן

"לא ידעתי לאן אני הולכת, למי אני שייכת ומי אני בכלל..."

זאביק זמין*

בוזווית אחרת

שמלוות אותנו במסע ושדומה שברגעים אלו ממש מקבלות את משמעותן: מסע ומשלחת.

מסע יכול להתפרש בשני מובנים. מסע שבו אנחנו הולכים ליעד כלשהו; ומשא שאנו נושאים. במסע זה, אנו הולכים ונושאים על גבנו את זיכרון ששת מיליוני היהודים שנרצחו, שנטבחו ושנשרפו רק בשל היותם יהודים. את זיכרון גבורתם של אלו שהתנגדו ואת אלף שנות יהדות פולין בפרט ויהדות אירופה בכלל - יהדות שכמעט ונגדעה על ידי הצורר הנאצי.

משלחת פירושה שמסענו זה אינו רק עניין אישי של כל אחד מהיוצאים, אלא שאנו שליחים של עם ישראל ששב לארצו לאחר אלפיים שנות גלות.

אני מביט בבני הנוער ובאנשי הצוות החינוכי המסור שמלווה אותם וחושב על כך שאנחנו למעשה ניצבים בין ה"מסע", המסמל את העבר, לבין ה"שליחות", המסמלת את

בעת ביקור במחנה מיידינק במהלך מסע בפולין, שמענו את קולה של ניצולת המחנה, אשת העדות הלינה בירנבאום: "לא ידעתי לאן אני הולכת, למי אני שייכת ומי אני בכלל..." תמונה אחת שצילמתי שם במיידינק ותובנה מדהימה של תלמידה מלווים אותי מאז.

בוקר קר מאוד קיבל את פנינו עת הגענו למחנה מיידינק. נסיעה קצרה מהמלון בלובלין, ובבת אחת האווירה משתנה. שמיים אפורים וגשם שאינו חדל. אנחנו יורדים מהאוטובוס, מתארגנים ונכנסים בשערי המחנה.

המדריכה מעבירה הדרכת פתיחה לתלמידות, והן, על אף מזג האוויר העוין, קשובות ומאזינות בריכוז רב לדבריה. אני עובר בין הקבוצות ומהרהר בליבי בשתי מילים

* זאביק זמין מנחה ומורה לשל"ח בחמ"ד במחוז מרכז ומנהל משלחות בני נוער לפולין.

להורים שלהן. כשהגעתי לתמונה שבה רואים את הקבוצה יורדת במדרגות, כאשר מקדימה מונף בגאון דגל ישראל, נזכרתי בדבריה של הלינה כשתיארה את המציאות העגומה שלה ושל כלל היהודים בשואה: "לא ידעתי לאן אני הולכת..." וחשבתי לעצמי שזו יכולה להיות תובנה טובה לקראת שיחת הסיכום. אל לנו לשפוט את ההחלטות של היהודים בשואה כיוון שאנחנו, בניגוד אליהם, יודעים את סוף הסיפור. להם לא היה מושג מה עומד להיות.

בתמונה נראית הקבוצה יורדת ממש אל אותו גיא צלמוות, המודגש ביתר שאת על רקע השמיים השחורים מעננים. למרות הקווים האלכסוניים, שמשרדים תנועה, תפס הצילום והקפיא רגע אחד מיוחד מאוד - שעלה ביתר שאת באותו הערב.

הגיע תורה של אחת התלמידות לשותף בתובנה שלה מהיום שעבר. בבחינת "מכל מלמדי השכלתי ומתלמידיי יותר מכולם" - לא אשכח את דבריה.

כשהחלה לדבר, התמלאו עיניה דמעות, וניכר היה שהיא מדברת מעומק ליבה. קולה כמעט ולא נשמע בתחילה עת היא סיפרה: "חשבתי עד היום כי אנו נוסעים לפולין בשביל להבין מה היה כאן בשואה. היום הבנתי שמי שלא היה בשואה אין לו סיכוי לעולם להבין מה היה שם".

"היום הבנתי", הוסיפה ואמרה, "שאנו נוסעים לכאן, לפולין, למיידנק, בשביל להבין מה יש לנו שם. בארץ ישראל. במדינת ישראל".

דומה כי תובנה זו של תלמידה מעניקה משמעות מיוחדת לנושא הנחלת זיכרון השואה בכלל ולמסע בפולין בפרט על רקע הקטע שלהלן, שאותו כתבה הלינה בירנבאום:

אני מצבתם / הלינה בירנבאום

דְּבָרִים מְזֻרָּם בְּרָאשִׁי

עַל הַזֵּר, עַל יְקִירֵי שְׂאִינָם.

עַל כֶּה, שֶׁהֵם נִקְבְּרוּ

וְעַל הָאֲדָמָה הַזֹּאת אֲפֹלוּ מִצְבוֹת לֹא הֻקְמָו!

עֶפְרָם נִשְׁאָר תְּלוּי בֵּין הַשָּׁמַיִם לָאֲדָמָה

כְּמוֹ חִלְקִיקֵי אֶבֶק מְפֹרָרִים

אֵין לֶאֱן לִלְכֵּת לְהִתְאָחַד עִם זֻכְרָם,

לְהִנִּיחַ פָּרֶחַ, לְבָכּוֹת.

כָּאֵלוּ לֹא הָיוּ מְעוֹלָם, לֹא מֵתוּ, לֹא נוֹלְדוּ

לֹא סָבְלוּ...

אֲבָל אֲנִי דוֹרְכֶת עַל הַקֶּרֶקֶע, נוֹגֶעֶת בָּהּ

חוֹרֶשֶׁת, פּוֹסֶעֶת, נוֹשָׁמֶת -

אֲנִי הוֹכֶחָה לְקִיּוֹמָם - מִצְבָּתָם!

לא ידעתי לאן אני הולכת,
למי אני שייכת ומי אני בכלל.
בשנים האלה כל כך הרבה
אנשים שהכרתי וחיייתי ביניהם
מתו מרעב, ממחלות ותשישות
מוחלטת. ראיתי המוני אנשים
שנחנקו בגז ונשרפו מול עיניי
בעוד אני ממיינת ומקפלת את
בגדיהם החמים שזה עתה פשטו.
ואילו אני, כמו פירור אבק שלא
ניגבו אותו, נשארתי בחיים עוד
יום, ועוד יום.
("השיבה", הלינה בירנבאום)

העתיד. הם, התלמידים חברי המשלחת, החוליה המחברת והמעידה על נצחיות עמנו.

בסיום הדרכת הפתיחה, התחלנו פוסעים בדממה אל תוך מחנה מיידנק. הכניסה למחנה עוברת באנדרטה וממנה יורדים במדרגות צרות אל שטח המחנה. לפתע צד את עיני מראה הקבוצה שהחלה יורדת במדרגות - צילמתי והזדרזתי להתקדם בלי להסתכל מה יצא בצילום.

לכל אורך הסיור במחנה, מלווה אותנו עדותה המצמררת של שורדת השואה וניצולת המחנה הלינה בירנבאום.¹ אנו שומעים אותה הן בקולה, הן בהקלטה, הן בציטוטים שהמדריכה מקריאה מתוך עדותה:

לא ידעתי לאן אני הולכת, למי אני שייכת ומי אני בכלל. בשנים האלה כל כך הרבה אנשים שהכרתי וחיייתי ביניהם מתו מרעב, ממחלות ותשישות מוחלטת. ראיתי המוני אנשים שנחנקו בגז ונשרפו מול עיניי בעוד אני ממיינת ומקפלת את בגדיהם החמים שזה עתה פשטו. ואילו אני, כמו פירור אבק שלא ניגבו אותו, נשארתי בחיים עוד יום, ועוד יום.
("השיבה", הלינה בירנבאום)

כנהוג בסוף כל יום במסע, הצוות החינוכי מתאסף עם התלמידים ומעבד את מה שעברנו באותו יום. עד שהתלמידות התקבצו, עברתי עם כמה מהן על התמונות שצילמתי באותו יום כדי לבחור מתוכן את אלו שנשלח

¹הלינה בירנבאום (נולדה ב-15 בספטמבר 1929 בוורשה שפולין) שרדה את גטו ורשה, את מחנות מיידנק ואושוויץ, את צעדת המוות ואת מחנות הריכוז ברבנסבריק ונוישטאט גלייבה. עד היום הלינה עוסקת בהנחלת זיכרון השואה, סופרת, מתרגמת ומשוררת ישראלית.

מתודה בשדה

אורית שניט*

אוסף פעילויות כארח הפתוח
הקיץ כבר כאן

תמונה: Adobe Stock

הקיץ הגיע ואיתו שלל מראות, תחושות וריחות. השמש נמצאת גבוה בשמיים ומחממת יותר ויותר את פני האדמה. פריחת האביב מתייבשת, ופרחים אחרים תופסים את מקום הפרחים שייבשו, הימים מתארכים, עצי הפרי מניבים פירות בשלל צבעים וטעמים, ואנחנו גם הפעם - לא נשארים בבית אלא יוצאים כשבדינו ציוד מתאים לחקור את הקוצים, את האבנים ואת שלל התופעות והאירועים המזוהים כל כך עם הקיץ.

**"הימים ימי
ראשית הקיץ
ימי ראשית
בבוסתנים צבר
ועץ הזית
רוח חרישית"
(שמוליק קראוס)**

* מורה לשלי"ח וידיעת הארץ, מובילה את צוות הפיתוח במטה אגף שלי"ח וידיעת הארץ.

קיץ במרחב הפתוח

תמונה מאתר pixabay

מטרה

להכיר כמה שיותר עצמים המצויים במרחב הפתוח בכלל ובעונת הקיץ בפרט.

גיל מומלץ

כיתות ה'-ט'

מקום פעילות

שטח פתוח או לאורך מסלול

דרך הפעילות

1. המדריך מגדיר את שטח הפעילות.
2. כל קבוצה מקבלת כרטיסיית בינגו וצריכה למצוא כמה שיותר פריטים המופיעים בה (הכרטיסיות זהות).
3. כל קבוצה מציגה את שמצאה.
4. המדריך מרחיב על פריט כזה או אחר ודן עם התלמידים על הקיים בטבע בעונה הנוכחית, הקיץ, ועל התנהלות נכונה בטבע בקיץ.

עוזרים

בינגו קיץ טבע

הערות

אפשר לתת ניקוד לחוליות על פריטים שמצאו ועל עבודת צוות.

יש לשים לב כי הדגימות שהחוליות מביאות קטנות לצמצום הפגיעה בטבע וכי אין בהן פרחים מוגנים.

טקס מצנצנת

מטרה

להכיר כמה שיותר עצמים המצויים במרחב הפתוח בכלל ובעונת הקיץ בפרט.

גיל מומלץ

כיתות ו'-י"א

מקום פעילות

ליד אנדרטה או מקום זיכרון

דרך הפעילות

1. מגיעים למקום הטקס ומושיבים בו את הקבוצה.
2. מחלקים את המשימות לתלמידים נבחרים - כל אחד מוציא פתק מהצנצנת המסביר לו את תפקידו בטקס: פרישת דגל ישראל, הדלקת נר זיכרון, קריאת קטעים, השמעת שיר, חלוקת פתקים של מילות השיר, השמעת התקווה.
3. מקיימים את הטקס

עוזרים

ערכת טקס מצנצנת (ראו נספח), דגל ישראל, נר נשמה, רמקול להשמעת שיר, מילות השיר מודפסות לכל שני תלמידים.

יצאתי לטייל עם הכלב

מי אם לא ידידו הטוב של האדם יוכל להנעים לנו טיול בשדה קוצים? הפעם הכלב יהיה בדמות כדור צמר שבעזרתו נלקט זרעים המצויים בשדה. נראה מה נעלה בחכתנו, או שנאמר בעזרת חברנו...

שמש במרום יוצרת שעון

הצל שיוצרת השמש מאפשר לנו לדעת את השעה בכל מקום! הפעם לא רק נדע איך יוצרים שעון שמש, אלא נתנסה בכך ונתרגל קריאה שלו ונראה מי הצליח להפנים את דרך הקריאה בו

מגדירים אבנים

הפעם לא נחלוף על פני אבנים בלי משים, אלא נחפש אותן וננסה למצוא מגוון מהן. מי יודע, אולי בסוף גם נדע איך קוראים להן.

שקט בחוץ

כמה פעמים יצא לכם לשבת עם עצמכם בשקט, ללא הפרעות, להתבונן, להתרשם ולתעד את מה שאתם רואים? זו ההזדמנות שלכם. מי יודע, אולי בסוף תיהנו מזה ועל הדרך תלמדו משהו על הטבע ועל עצמכם.

קיץ במרחב הפתוח (בינגו)

כל עונה מביאה איתה מרכיבים אחרים, תופעות שונות ומראות המיוחדים לה. מה מזמן לנו הקיץ ואיך עלינו לנהוג בו בזמן השהות בטבע? רוצים לגלות? בחרתם נכון - צאו ונראה מה תמצאו!

מעגל של"ח

קיום שיח על חוויה שהחניך חווה בפעילות או שיח על דבר שראה ושלמד על אודותיו מעצים את חווית הלמידה ויוצר חיבור בין התוכן הכללי שהועבר בפעילות לחוויה הפרטית של החניך. עצירה לרגע, קיום שיחה, ניתוח אירוע או מידע וחיבורו לחייו האישיים של התלמיד - הם העומדים בבסיס פעילות זו. פעילות מסוג זה יוצרת חיבור ומקרבת בין החניכים

ניחוחות מהשדה*

כרם גפנים צילום:לב גיורא מתוך: אתר פיקיווקי

בלינצ'ס

ציוד

- קערה לערבוב
- מחבת
- גלייה (רק חבוש)
- חתפסל אותה).
- צלחת
- סכנים למריחת החיטוי

דרכי ההכנה

1. מוסיפים את החומרים לקערה לפי סדר אב ערוב: קחח, ביצים, שמן וחמץ (עד לקבלת בליטה לא חימית).
2. מחממים מחבת ויוצקים לתוכה עלה דק.
3. מטגנים על אש בינונית שלא ייסרף.
4. הופכים את העלה לצד השני ולבסוף מורידים לצלחת.
5. עורמים את העלים על צלחת בצד (אפשר לחמם שוב אם נחוץ).

מצרכים

- 3 כוסות קחח
- 4 ביצים
- 1/4 כוס שמן
- חמץ (כמה סכנס)
- מטל חמץ

חומרים לחיטוי חתוק

- גבינה לבנה וסוכר
- שוקולד
- ממרח חלבה
- ריבה

חומרים לחיטוי חלוח

- פטריות ובצל
- תפוחי אדמה
- תבלינים

בתיאבון

*כל המתכונים לקוחים מתוך יומן המש"צ 2014-2015

מצרכים

עלי שפן
סחן
אורז (עדיף מוכן)
פלפל, קינמון, מלח
לימון
עשבוניות
מים

דרך ההכנה

1. שופכים על עלי השפן מים רותחים ומסננים.
2. מערבבים את האורז עם קצת סחן ותבלינים.
3. פורסים עלה שפן, מניחים עליו כפית של אורז ומלבללים. מחשיכים כך בכל העלים.
4. מניחים חצו של עשבוניות פרוסות בתחתית הסיר ועליהן מניחים את עלי השפן המלבללים.
5. מחממים מים בסובה עלי השפן, מכסים את הסיר, מרתיחים ומבשלים על אש קטנה.
6. בסוף הבישול, מוסיפים חצי לימון.

ציוד

- מטחי עבודה - 4 צלחות, 2 מאשים
- 4-2 כפיות
- סיר ומכסה
- שכייה קטנה לתפסול המורה

שפיה

מצרכים

כוס מים
ביצה
כף סוכר
קמח כחל שנקס

חומרים לסירופ

3 כוסות סוכר
1.5 כוסות מים
תה
המון חצי לימון

ציוד

- שכייה או אש בתפסול המורה
- 2 סירים (לטייט ולסירופ)
- מאש

דרך ההכנה

1. לשים את כל החומרים עד להיווצרות בצק.
2. מחלקים לפישה חלקים.
3. מרדדים כל חלק לעלה ומלבללים ל"נחש".
4. חותכים כל "נחש" לחתיכות קטנות.
5. מרדדים כל חתיכה וחורצים במרכזה שלושה פסים.
6. מטגנים בשמן עמוק.
7. מחמים את כל חומרי הסירופ בסיר, טובלים את החתיכות שטגנו בסירופ.

בתיאבון

חידושי חודש הלאום

מאיר אסא*

1 היכן הוכרז על הקמת מדינת ישראל 14-במאי 1948?
א. בביתו של מאיר דיזנגוף
ב. בביניי האומה בירושלים.
ג. בביתו של חיים נחמן ביאליק בתל אביב.

2 מהן ההנמקות להקמת מדינת ישראל על פי מגילת העצמאות?
א. מתוקף זכותו הטבעית של העם היהודי לחיות ככל עם ועם במדינה ריבונית.
ב. מתוקף זכותו ההיסטורית של העם היהודי על ארץ ישראל.
ג. מתוקף היותו יהודים.

3 מי כונה "חוזן מדינת ישראל"?
א. בן גוריון.
ב. בנימין זאב הרצל.
ג. בנימין רוטשילד.

4 מה המקור לשני פסי התכלת בדגל המדינה?
א. שני פסי התכלת שבטלית.
ב. צבע השמיים הכחולים.
ג. צבע הים התיכון שבגבולה המערבי של מדינת ישראל.

5 מהו המוסד אשר החליף את מועצת העם הזמנית לאחר קום המדינה?
א. הכנסת.
ב. הממשלה.
ג. הרבנות הראשית.

6 מהו המוסד שהחליף את מינהלת העם הזמנית לאחר קום המדינה?
א. מינהל מקרקעי ישראל.
ב. הממשלה.
ג. הכנסת.

7 מי כונה בתואר "הראשון לציון" ומדוע?
א. הרב הראשי הספרדי, כי הוא נבחר כמייצג את הציבור היהודי דתי בארץ בתקופת הטורקים.
ב. הרב הראשי האשכנזי, כי הוא הגיע מראשון לציון.

ג. ראש מועצת ראשון לציון בתקופה הטורקית, כי הוא הגיע ראשון למושבה ראשון לציון.

8 בהמנון המדינה "התקווה", כיצד מכונה מדינת ישראל?
א. אריאל.
ב. ארץ ציון וירושלים.
ג. ארץ ישראל.

9 מהו חוק השבות?
א. כל יהודי רשאי לעלות לארץ ישראל (1950).
ב. כל יהודי רשאי לשבות ביום שבת.
ג. כל מי שחי בתפוצות רשאי להשתקע בארץ ישראל.

10 מי כונה בשם "הזקן"?
א. דוד בן גוריון.
ב. יצחק שדה.
ג. יצחק בן צבי.

11 מי כונה בשם "הזקן מנהריים"?
א. מאיר דיזנגוף.
ב. פנחס רוטנברג.
ג. א"ד גורדון.

12 מלחמת הקוממיות כונתה בשמות נוספים והם:
א. מלחמת העצמאות.
ב. מלחמת תש"ח.
ג. כל התשובות נכונות.

13 היכן הוקם בית הספר העברי הראשון בארץ?
א. פתח תקווה.
ב. זיכרון יעקב.
ג. ראשון לציון.

14 מהו הפרח הלאומי של מדינת ישראל?
א. כלנית.
ב. פרג.
ג. חוטמית זיפנית.

15 היכן נמצאה הכתובת "שלום על ישראל" ומתי נכתבה?
א. בסוסיא, 1967.
ב. בעוספיה, 1967.
ג. בבית אלפא, 1967.

16 היכן הונף הדגל העברי הראשון?
א. בראש פינה.
ב. בראשון לציון.
ג. במטולה.

17 נשיא המדינה הראשון של מדינת ישראל הוא:
א. חיים ויצמן.
ב. יצחק בן צבי.
ג. זלמן שניאור שור.

18 מה משמעות המילה "אחריי" בלחמה?
א. המפקד מוביל בראש הכוח.
ב. המפקד בכלי משוריין והחיילים הולכים אחריו.
ג. המפקד הולך אחר החיילים.

19 את מי כינה הרצל "גנבים בלילה"?
א. חובבי ציון.
ב. פרץ סמולנסקי.
ג. אחד העם.

20 על שם מי נקרא מדרחוב נחלת בנימין בתל אביב?
א. בנימין זאב הרצל.
ב. בנימין אדמונד דה רוטשילד.
ג. בנימין ג'בלי.

מהגורן

מחרשה

מורג

מגל

פארק נאות קדומים
טבע • חינוך • תרבות

כברה

מזרה

אבני רחיים

סמלול עולם לאום ערסולאס ערסולאס

